

REFORMATIE DOORGEBROKEN IN 's HERTOGENBOSCH

In 1975 verschenen met de titel:

DE OSSENKOPER VAN 's HERTOGENBOSCH

Een historisch verhaal uit het begin van de Tachtigjarige Oorlog,
bewerkt naar een oud verhaal.

door

A. G. EGGEBEEN

STICHTING DE GIHONBRON
MIDDELBURG
2005

INHOUD

Verkort overzicht van enkele belangrijke gebeurtenissen in Den Bosch

Enkele martelaren:

- ? Joost Gerritz. Lepper
- ? Pieter Hors
- ? Emond de snijder
- ? Mr. Willem glazenmaker
- ? Joost de pottenbakker
- ? Man
- ? Vrouw
- ? Jean du Champ
- ? Een wederdoper
- ? Gerard Hagens
- ? Een pottenbakker van Orten
- ? Gijsbert Claasz.
- ? Jan Joosten Trijts
- ? Adri Gommersz.
- ? Govert van Bulcken
- ? Michiel Rombouts
- ? Oris Coenen
- ? Schaapje zonder Wol,
- ? Antonius Hermansz.
- ? Laurens in het Zevengesternte
- ? Een zakkendrager
- ? Doodsvonnis over een groot aantal burgers
- ? Neesken de Greef

INHOUD VAN DE OSSENKOPER VAN 's HERTOGENBOSCH

1. Meester Herman de Ruyter.
2. Kettters en kettermeesters.
3. Dwingt ze om in te gaan.
4. In het klooster.
5. Uit de duisternis tot het licht.
6. Het consistorie van Den Bosch.
7. De aanhangers van de „nije leer”.
8. Bij de St. Peterskapel.
9. Een predikatie.
10. Onverwacht bezoek.
11. Was er verraad?
12. Dappere kwajongens.
13. De Heer van Bombergen.
14. De eed van trouw.
15. De sleutels van Den Bosch.
16. Twee verraders.
17. Den Bosch gered.
18. „Boze Griet”.
19. Spanningen en zorgen.
20. Job de Ruyter.
21. Uitgewekenen.
22. Loevestein.

Verkort overzicht van enkele belangrijke gebeurtenissen in Den Bosch

Godsdienst

In 1525 komen de eerste vormen van 'Lutherye' voor. De kerk en de overheid oordelen dat andere geloofsrichtingen dan het katholicisme niet kunnen worden toegestaan. De daarop volgende geloofsstrijd is een van de oorzaken van *De Opstand*, de Tachtigjarige Oorlog, geweest.

De lutheranen en calvinisten komen steeds vaker naar voren. In 1579 hebben de calvinisten de stad verlaten na het zgn. *Schermersoproer*. Van 1579 tot 1629 hebben de Bosschenaren de katholieke reformatie kunnen meebeleven. Bij de verovering van Frederik Hendrik in 1629 is de gehele stad katholiek.

Economische ontwikkeling

In het begin van de zestiende eeuw begint de economische achteruitgang van de stad. De aanvallen vanuit Gelder (Maarten van Rossum) zijn daar de oorzaak van. Als Gelder opgenomen is in De Nederlanden komen deze aanvallen niet meer voor. Maar dan breekt De Opstand uit.

Velen trekken weg uit de stad, bouwen elders een nieuwe toekomst op. Telt 's-Hertogenbosch in 1525 25.000 inwoners, een eeuw later, in 1629, zullen het er nog slechts 11.300 zijn!

1525

De economische achteruitgang van de stad gaat voort. De gilden komen in verzet tegen de inwilliging van een bede.

Op 20 juni ontbieden de gilden de oversten van de kloosters. Zij eisen dat deze mee gaan betalen aan de lasten van de stad en afzien van hun vrijdom van accijns. De kloosters die weigeren worden geplunderd. Op 25 juli komt Floris van Buren in Vught aan en neemt Bossche handelswaar in beslag. De landvoogdes dreigt met verbeurdverklaring van lijf en goederen en de stad wordt ingesloten. Op 5 augustus trekken 150 dekenen en gezworenen van de Bossche ambachtsgilden in zwarte kleren, blootshoofds en ieder met een brandende kaars van twee pond in de hand de landvoogdes tegemoet en vragen op hun knieën om vergeving. De stad krijgt een boete van 12.000 rijns gulden opgelegd en de politieke macht van de gilden wordt voorgoed ingeperkt. Karel V grijpt zelfs in, in de interne organisatie van de gilden: de dekenen en gezworenen mogen voortaan niet meer door de gildebreders zelf worden gekozen, maar worden door schepenen uit een voordracht van twee maal het aantal te benoemen personen gekozen. Geen poorter wordt meer gedwongen lid te zijn van een gilde. Ook het schepencollege ondergaat een verandering, o.a. wordt het aantal schepenen uitgebreid van zeven naar negen.

1526

Vanaf deze tijd komen regelmatig meldingen voor van aanhangers van *de nieuwe leer*.

In dit jaar worden zeven burgers opgespoord die gedwongen worden het Lutherse

geloof af te zweren, op straffe van de brandstapel. Na ondertekening van het vonnis moeten zij o.a. aan de volgende voorwaarden voldoen: een jaar lang de stad niet verlaten en in de processies het H. Sacrament met een brandende waskaars volgen.

1528

Voor de verdediging van 's-Hertogenbosch tegen de Geldersen wordt de stad verder versterkt. Onder andere wordt een nieuwe Sint-Janspoort aangelegd. De strijd tussen Brabant en Gelder wordt verhevigd. Bij de belegering van het Gelderse Tiel zijn er zoveel gewonden, dat het Groot Gasthuis, het H. Geesthuis en het klooster van de Zusters van Orthen vol liggen. Als de belegering opgeheven moet worden ligt de Meierij weer open voor Gelderse plundersaars. In oktober wordt een vredesverdrag getekend.

1529

In september breekt een vreemde besmettelijke ziekte uit, de 'Engelse zweetziekte', waaraan men meestal binnen twaalf uur sterft. In ieder huis sterven mensen en regelmatig worden er processies gehouden. Na ongeveer een maand wordt het aantal ziektegevallen minder om tenslotte geheel op te houden.

1531

Een rampjaar voor 's-Hertogenbosch De pest breekt uit en de prijs van het koren is hoog. Door de grote armoede zijn de straten 's nachts bijzonder onveilig. Alle vreemdelingen die nog geen jaar in de stad verblijven, dienen 's-Hertogenbosch te verlaten. Zij mogen ook geen aalmoezen ontvangen. De toestand verergerd nog door de overstromingen op het eind van het jaar.

1533

De **hervormden** beginnen openlijk buiten de stad **veldprediken** te houden Op de maandag na Pasen komen meer dan tweehonderd mensen tussen Vught en Herlaer bijeen. De hoogschout verricht arrestaties. Enkele beklagden worden tot de dood door het vuur veroordeeld. Sommigen zweren uit doodsangst de hervormde godsdienst af en worden tot verschillende straffen veroordeeld, bv. op het schavot staan, met een brandende kaars naar de Sint-Jan gaan of brandmerking d.m.v. het kruis.

1538

Er worden 16 of 17 mannen en vrouwen (door verraad van een afvallige geloofsgenoot) gearresteerd op beschuldiging **wederdopers** te zijn. Het grootste deel is analfabeet en vreemdeling. Onder hen is een goudsmid, Paulus van Drunen, die zich voor bisschop uitgeeft. Enkelen worden te Vught gewurgd en verbrand. Korte tijd later wordt nog een wederdoper onthoofd.

1543

Maarten van Rossum ligt voor 's-Hertogenbosch en eist de stad op. De Bosschenaren geven antwoord door de boodschapper dood te schieten. Van Rossum trekt weg en verbrandt uit wraak de Reut en Vught.

Bij de Vrede van Venlo (7 sept.) draagt Willem van Gjjlik, hertog van Gelder, zijn hertogdom over aan Karel V. Deze is nu heer van De Nederlanden. Voor 's-Hertogenbosch en de Meierij breekt een periode van rust aan.

1545

Op weg naar Utrecht, waar hij een vergadering van de Orde van het Gulden Vlies zal voorzitten, verblijft keizer Karel ruim drie weken in 's-Hertogenbosch. In zijn gevolg zijn vele hertogen, graven en bisschoppen; meer dan tweeduizend paarden en meer dan driehonderd geladen muilezels met bagage.

1549

Karel V doet afstand als hertog van Brabant ten behoeve van zijn zoon Filips II. Op 23 september houdt Filips zijn *Blijde Inkomste* te 's-Hertogenbosch.

1555

Op 25 oktober doet Karel V tijdens een bijeenkomst van de Staten Generaal te Brussel plechtig afstand van De Nederlanden ten behoeve van zijn zoon Filips. De volgende dag legt Filips II de eed aan de Staten af, die hem daarna huldigen. Bij deze plechtigheid zijn de volgende Bossche gemachtigden aanwezig: mr. Willem van Os (ridder en president-schepen), mr. Hendrik Bloeymans (schepen) en mr. Roelof Loekemans (pensionaris van de stad).

1556-1572

Omstreeks deze tijd beëindigen drie Bossche schrijvers hun kroniek over de stad. Willem Mooi (Wilhelmus Molius) schrijft in het latijn zijn kroniek 'Annales civitatis Buscoducensis', eindigend in het jaar 1556. Molius is een Bosscheenaar en priester. Albertus Cuperinus, een geestelijke, zegt dat hij 'die gerechte waarheid' wil schrijven en dat hij daartoe oude kronieken en charters bestudeerd heeft. Zijn in het nederlands geschreven kroniek eindigt in het jaar 1557. Cuperinus wordt gezien als 'de' kroniekschrijver van 's-Hertogenbosch

In 1572 overlijdt Simon Pelgrom die ook in 's-Hertogenbosch geboren is. Hij is prior van de Wilhelmiëten in zijn geboorteplaats. Deze humanist en historicus Schreef eveneens een kroniek, eindigend in 1540. In 1629 zal deze kroniek vertaald worden in het nederlands en in druk worden uitgegeven.

1559

Op 12 mei richt paus Paulus IV nieuwe bisdommen op in De Nederlanden. Het bisdom 's-Hertogenbosch wordt opgericht, ressorterend onder het aartsbisdom Mechelen. Daardoor wordt de Sint-Jan tot kathedraal verheven.

1561

Op 10 maart wordt Franciscus van de Velde, beter bekend als Sonnius, tot eerste bisschop van 's-Hertogenbosch benoemd. Hij gaat wonen in het tot bisschoppelijk verblijf verbouwde refugiehuis van de Norbertijnen in de Hinthamerstraat. Sonnius stuit op grote moeilijkheden: de bisschop van Luik verzet zich tegen het oprichten van dit nieuwe bisdom. Het kapittel van de Sint-Jan wil niet met hem samenwerken. De Bosschenaren zien een afgezant van Filips II in hem. In 1570 zal Sonnius tot bisschop van Antwerpen worden benoemd.

1565

Bij het Concilie van Trente (eindigend in 1564) wordt gebiedend voorgeschreven dat de kerken bijhouden wie er wordt gedoopt. Het oudste doopboek in onze stad, dat van

de Sint-Jan, dateert uit 1565. Het is het oudste van Nederland.

1566

Op 22 augustus breekt in 's-Hertogenbosch **de beeldenstorm** uit. De Sint-Jan als belangrijkste kerk wordt daarbij ernstig beschadigd. Ook de andere kerken, kapellen en kloosters hebben te lijden onder de aanvallen.

Enige kleinere belangrijke zaken worden vanuit de Sint-Jan op het stadhuis in veiligheid gebracht. Eén klooster blijft gespaard. Het is het klooster van de Alexianen; juist dit jaar hebben zij de zorg voor de weeskinderen op zich genomen. Juist daarom worden zij gespaard. De stormers zullen veelal in 1567 de stad verlaten, toen de landvoogdes een streng plakkaat tegen 's-Hertogenbosch uit zou vaardigen. Degenen die dat niet zouden doen, worden veelal ter dood veroordeeld of verbannen.

1567

De landvoogdes Margaretha benoemt op 29 april Bernard van Schouwenburg tot gouverneur van de stad. Hierdoor wordt de autonomie van het stadsbestuur aangetast. De verdediging van de stad, aan de Bosschenaren zelf oorspronkelijk toevertrouwd, wordt nu een taak voor vreemden. Het ingrijpen van Margaretha is te wijten aan het wantrouwen t.a.v. de gezindheid in de stad; immers het jaar tevoren was er een beeldenstorm geweest. Bovendien ligt 's-Hertogenbosch als vestingstad op een uitermate gunstige plaats t.o.v. Holland Gelder en Brabant.

1572

De negentien martelaren van Gorcum zijn op 9 juli 1572 **als getuigen van het katholieke geloof** in Den Briel opgehangen.

Tot deze martelaren (in 1674 zalig en in 1867 heilig verklaard) behoort ook de Bosschenaar Leonardus van Veghel.

1575

Het jaar begint in 's-Hertogenbosch en in geheel Brabant met Pasen. Met ingang van het Komende jaar zal dit gaan veranderen. Op 1 januari aanstaande zal men beginnen te schrijven 1576, enzovoort; zo wordt op 14 juli 1575 vanaf de pui van het stadhuis meedeeld.

1579

In De Nederlanden worden twee Unie's gesloten: die van Atrecht (6 jan.) en die van Utrecht (23 jan.). Het zuiden kiest voor het handhaven van de katholieke godsdienst en trouw aan Spanje; het noorden kiest voor onafhankelijkheid van Spanje. Eerst op 1 juli 1579 kiest 's-Hertogenbosch. Op die dag zwicht het stadsbestuur voor de calvinistische pressie o.l.v. Agylaeus en kondigt vanaf de pui van het stadhuis de Unie van Utrecht af. Tijdens deze openbare afkondiging valt er ergens op de Markt een schot... gericht op het calvinistische Schermersgilde. Er wordt teruggeschoten en vele andere schoten volgen; de spanning die er sinds januari in de stad heerst ontaardt zich. De burgerstrijd duurt uren. Bij het invallen van de nacht worden er veertig doden en honderdtwintig gewonden geteld.

Daags daarop, 2 juli, komt een bode uit Maastricht met de boodschap dat Parma, die juist deze stad veroverd heeft, op weg is naar Den Bosch. Dit leidt opnieuw tot een paniekstemming die tot gevolg heeft dat de Bossche calvinisten wegvluchten, de stad uit. Het stadsbestuur belooft hen dat zij altijd terug mogen keren, waarbij zij hun huidige rechten mogen behouden. Onder de vertrekkenden is Henricus Agylaeus, die

in 1595 in Utrecht als raadsheer zal overlijden.

Die zomer worden er pogingen in het werk gesteld om de vrede tussen de opstandige gewesten te bewerken; om de beide Unie's te verenigen. Deze Keulse onderhandelingen lopen op niets uit: slechts één stad, 's-Hertogenbosch, verklaart zich bereid terug te keren onder het gezag van de koning. Op 20 december wordt deze Vrede van Keulen afgekondigd.

De calvinisten zijn uit de stad verdwenen, de katholieke reformatie zorgt ervoor dat het katholicisme binnen de stadswallen een nieuwe bloeiperiode kan bereiken.

1582

In 1582 wordt in De Nederlanden de Gregoriaanse kalender ingevoerd. Dat betekent dat na 14 december direkt 25 december zal volgen.

1584

Op 25 juli gebeurt er iets rampzaligs: op dezelfde dag dat overdag het 'Te Deum Laudamus' wordt gezongen wegens het vermoorden van Willem van Oranje, de Zwijger, slaat er 's avonds om 11 uur de bliksem in de toren van de Sint-Jan. De hoge middentoren, die van hout is gebouwd, brandt geheel af. In de kerk ontstaat veel schade, omdat de toren op het schip valt. Ook de westertoren raakt in brand. De klokken vallen uit de torens. Het oxaal en vele altaren verbranden, 's Nachts om 2 uur is de brand uitgewoed.

1585

Op 19 januari, in de vroege morgenuren, naderen de Staatse troepen onder leiding van de graaf van Hohenlohe ongemerkt de Vughterpoort.

Als de poortwachter de poort opent en de brug neerlaat, wordt hij overmeesterd. De Staatsen trekken door de Vughterstraat in de richting van de Markt. De poortwachter is intussen bijgekomen en beseft direct wat er aan de hand is. Eerst sluit hij de Poort en vervolgens slaat hij alarm. De wakker geschrokken Bosschenaren vallen direct aan en verjagen de vijand uit de stad. Veel soldaten moeten zich het vege lijf redden door vanaf de stadsmuur recht in de koude gracht te springen. De graaf van Hohenlohe moet zich terugtrekken, maar vestigt zich op het fort Crevecoeur, zodat hij een bedreiging voor de stad blijft vormen.

Paus Sixtus V geeft op 1 mei toestemming tot de verkoop van het Bogardenklooster aan het convent van Annenborch uit Rosmalen. Deze zusters willen zich vestigen in het Bossche klooster, dat de Bogarden na de Beeldenstorm hadden verlaten.

1587

Na de Vrede van Keulen (1579) had 's-Hertogenbosch een stapelmarkt van ossen en ander vee verkregen. Voorheen was dit een voorrecht van Lier. Lier keert echter terug onder Spaans gezag. Het Bossche stadsbestuur probeert op alle manieren deze stapelmarkt voor haar stad te behouden. En met succes. Zowel 's-Hertogenbosch als Lier mogen een stapelmarkt voor ossen en ander vee bezitten. Op 7 maart 1587 bevestigt koning Filips II dit privilege en breidt het uit: er mag voortaan wekelijks een beestenmarkt worden gehouden. Voor eeuwig, zonder dat dit ooit te herroepen is.

1593

Na het overlijden van Crabeels wordt de uit Zaltbommel afkomstige Gijsbert Masius tot bisschop benoemd. Masius krijgt o.a. door de gunstige politieke toestand

(Twaalfjarig Bestand) gelegenheid om in zijn bisdom orde op zaken te stellen. Vele kerken die ontwijfd waren, bezoekt en herwijdt hij. Hij zorgt ervoor dat er zich Jezuïeten in de stad vestigen. Masius overlijdt op 2 juni 1614 en wordt in de Sint-Jan begraven.

1594

Maurits tracht tevergeefs om 's-Hertogenbosch in te nemen.

1598

Albrecht, aartshertog van Oostenrijk, wordt door Filips II tot landvoogd aangesteld. Albrecht treedt in 1598 in het huwelijk met Isabella, dochter van Filips. Filips sterft in hetzelfde jaar. Omdat de toestand rond de stad door rondtrekkende soldaten erg onzeker is, gaat *de Blijde Inkomste* van Albrecht en Isabella in 1599, waarvoor al uitgebreide maatregelen getroffen zijn, niet door.

1599

Het fort Crevecoeur wordt op de Staatsen veroverd en aanzienlijk versterkt. Op de scheiding van de Maas en de Waal wordt het fort Sint-Andries gebouwd.

1600

Muiterij wegens het uitblijven van soldij is er de oorzaak van dat Maurits de forten Crevecoeur en Sint-Andries op de Spanjaarden verovert.

Op de Vugtherhei vindt een ruitergevecht plaats tussen de Staatse ritmeester de Heer van Bréauté met twintig ruiters en de luitenant van de Bossche gouverneur: Gerard Abrahams, alias *Lekkerbeetje*, eveneens met twintig ruiters. Er was een uitdaging aan vooraf gegaan. In de eerste charge van het gevecht wordt Lekkerbeetje door het hoofd geschoten. Ook anderen sneuvelen. Het gevecht wordt door de Bossche partij gewonnen en de overwonnenen, waaronder Bréauté, worden naar de stad gevoerd. Bij het vernemen van de uitslag van de strijd, waarbij Lekkerbeetje gedood is, hebben Bosschenaren Bréauté eveneens gedood. Het gevecht is vele malen geschilderd en op gravures afgebeeld.

1601

Maurits doet een tweede poging om 's-Hertogenbosch te veroveren. Diverse gebouwen in de stad, o.a. het klooster van de Minderbroeders, lijden schade. Het beleg duurt 27 dagen. Van deze belegering door Maurits wordt door Petrus van Vladeracken een dagboek bijgehouden. Dit dagboek is in druk verschenen.

1603

Op 7 oktober wordt Aartshertog Albrecht officieel ingehaald als landvoogd van de koning. Maar de plechtigheden worden overschaduwed door een dreigende overval van de troepen van Maurits. Inderdaad doet Maurits voor de derde maal een poging om 's-Hertogenbosch te veroveren. Bij deze belegering lijdt de stad veel schade. Er zijn 610 kerken (waaronder de Sint-Jan), kloosters en huizen beschadigd met een totale schade van 43.450 gulden. In 433 gebouwen zijn in totaal 3.317 kogels geteld. 's-Hertogenbosch lijkt onoverwinnelijk te zijn en dit 'Klein Rome' krijgt de bijnaam van 'De Moerasdraak' wegens haar ligging in een drassige omgeving.

1605

Het stadsbestuur betaalt een bedrag van zeshonderd gulden ten behoeve van de kerk

van Sint-Cathrien. De kerk wordt gedeeltelijk hersteld (van de opgelopen schade bij de belegering van Maurits) en voor een deel nieuw gebouwd.

1609

Op 5 mei vindt vanaf de pui van het stadhuis (voor deze gebeurtenis met groen laken bekleed) de afkondiging van het Twaalfjarig Bestand plaats (1609-1621). Gehoopt wordt dat het een blijvende vrede zal zijn. Precies een maand na de afkondiging van het Bestand komen er vanuit Antwerpen vijf Jezuïeten naar Den Bosch. Zij worden hartelijk ontvangen door bisschop Masius en vestigen zich in het voormalige Bogardenklooster in de Verwersstraat, waar nu nog enige zusters van Annenborch wonen. Zij gaan onderwijs geven.

1609-1629

Vanaf het begin van het Twaalfjarig Bestand tot aan de val van de stad in 1629 worden er vele versterkingen aan de stadsmuren aangebracht: de bastions

1625

In de jaren 1625-1627 heerst de pest in de stad. De besmette straten worden met planken afgesloten.

1626-1629

De Bosschenaar Michael Ophovius wordt bisschop van 's-Hertogenbosch. Deze Dominicaan is de biechtvader van de Antwerpse kunstenaar Rubens, ook is hij een vertrouweling van de aartshertogin Isabella. Vooral tijdens het vier en een halve maand durende Beleg van 's-Hertogenbosch in 1629 heeft hij zich onderscheiden voor zijn medeburgers. Op 14 september 1629 ondertekent hij ook het Capitulatieverdrag dat voor hem ballingschap zou betekenen.

Op 30 april worden Staatse soldaten in de omgeving van de stad gesignaleerd. Den Bosch wordt in staat van verdediging gebracht, o.a. door inundaties. De voedselvoorraden worden geïnventariseerd. Naar Brussel worden boden gezonden om hulp. Op 3 mei neemt Frederik Hendrik zijn intrek in het huis van jonker Heyms, Maurick genoemd, te Vught. In de loop van de maand mei worden door Hollandse boeren twee dijken rondom de stad aangelegd. De Dommel en de Aa worden afgedamd zodat het gebied binnen de binnenste dijk droog komt te liggen, ook al omdat watermolens dit proces versnellen. Na het droogvallen worden vanuit de Staatse stellingen loopgraven in de richting van de belegerde stad gegraven. Vanuit 's-Hertogenbosch wordt middels uitvallen getracht de werkzaamheden te verhinderen. In mei ook vallen de eerste kogels op de stad. In juni naderen de loopgraven de stad van alle zijden. Het vuren neemt toe. De Bosschenaren zijn in afwachting van een ontzettingsleger vanuit het Zuiden en blijven optimistisch over de afloop. In juli valt de aanvoerder van het ontzettingsleger, Hendrik van den Bergh, aan.

Op 18 juli valt echter fort Isabella in Staatse handen, een dag later gevolgd door fort Anthony. In deze dagen trekt ook het ontzettingsleger weg. Van den Bergh heeft weinig succes gehad en probeert nu de Staatse aanvoerlijnes te verstoren. In de maand augustus bereiken de loopgraven de stadsgracht. Middels een dam wordt deze overgestoken. Op 11 september wordt een bres in de stadsmuur geslagen waarop een wapenstilstand volgt en onderhandelingen over de capitulatie beginnen. Bijna zeventienhonderd doden heeft het Beleg gekost aan Bossche zijde. Door de Staatse zijn gedurende het beleg van vier en een halve maand 28.517 kanonskogels en bommen op de belegerde stad geschoten.

Op 14 september 1629 wordt het Capitulatieverdrag getekend. De band met het katholieke Zuiden, met het grootste deel van het hertogdom Brabant, wordt verbroken. 's-Hertogenbosch en geheel de Meierij wordt als overwonnen gebied behandeld. *Deze Capitulatie wordt in 1648 bevestigd bij de Vrede van Munster: 's-Hertogenbosch en de Meierij zal als Generaliteitsgebied rechtstreeks onder de Staten Generaal vallen.*

In 1629 begint voor 's-Hertogenbosch en geheel Staats Brabant een periode waarin men geen eigen bestuur meer heeft. Men wordt vanuit Den Haag, door de Staten Generaal, bestuurd. Ook de schepenen worden niet meer vanuit de Bossche bevolking benoemd, doch komen uit de noordelijke Nederlanden naar hier. In de loop van de achttiende eeuw zal dit gaan veranderen. Maar eerst in 1794, bij de komst van de Fransen, krijgen wij ons eigen bestuur weer terug.

Het derde lid, de dekenen van de ambachtsgilden, verdwijnen definitief uit het stadsbestuur. De betrokkenheid van het nieuwe stadsbestuur (direkt na 1629) met 's-Hertogenbosch is niet groot, in de achttiende eeuw zal dit veranderen.

De band met het zuiden, het hertogdom, is verbroken. De band met de eigen Meierij is gebleven. Den Bosch gaat functioneren (door de sluiting van de Schelde) als een overslaghaven. Producten die per schip vanuit Amsterdam worden aangevoerd, worden hier overgeladen op karren die in zuidelijke richting (Eindhoven, Luik) verder gaan. In het midden van de achttiende eeuw begint de stad uit eigen middelen met de aanleg van een stenen weg naar Luik.

Direct na 1629 komen protestanten vanuit de noordelijke Nederlanden naar de veroverde stad. Het katholicisme wordt verboden. Ongeveer één vijfde van de Bossche bevolking is protestant, de rest is in deze periode katholiek gebleven.

Op 17 september trekt Frederik Hendrik met zijn Staatse troepen de overwonnen stad binnen. Twee dagen later vindt er de eerste hervormde godsdienstoefening in de Sint-Jan plaats in aanwezigheid van Frederik Hendrik en diens vrouw Amalia van Solms. Hoge gasten die de maanden tevoren het Beleg geobserveerd hadden zijn ook aanwezig, waaronder de koning van Bohemen en de prins van Denemarken.

De katholieke godsdienstuitoefening wordt verboden. Priesters hebben de stad moeten verlaten. De kerken worden geconfisqueerd. De Lutheranen krijgen de kloosterkerk van de Minderbroeders. Andere kerken worden betrokken door de hervormden of het leger vindt er een onderdak.

1636

Door de Staten Generaal wordt een Illustre School opgericht. De kerk van het Groot Begijnhof dient als gehoorzaal. Later zal men onderdak vinden in de Sint-Jan.

1638

De Staten Generaal schrijven aan het Bossche stadsbestuur dat men strenger dient op te treden tegen de uitoefening van de katholieke godsdienst in de stad, tegen de "stoutheden der papen".

1641-1646

Er ontstaat een hevige discussie of de Illustre Lieve Vrouwe Broederschap mag

blijven bestaan; het is immers een katholieke vereniging (dus: verbieden), maar ook is de Vader des Vaderlands (Willem I, de Zwijger) lid geweest. Vooral dominee G. Voetius bestrijdt de Broederschap. Het resultaat is dat de Broederschap mag blijven bestaan met een beperkt aantal leden (36), waarvan de helft katholiek is en de andere helft hervormd.

1648

De Vrede van Munster wordt gesloten, waarbij 's-Hertogenbosch en de Meierij definitief als Generaliteitsgebied bij de Republiek komen te horen.

Aanvulling:

De stad 's Hertogenbosch kende al vanaf het begin van de Hervorming oprechte gelovigen die zich niet langer in de Roomse Kerk thuis voelden. **Heel bijzonder is dat der al in 1533 veldprediking werd gehouden! Meestal gaat men ervan uit de dat de Hagepreken begonnen in 1566. In Den Bosch was dat eerder!**

**Enkele voorbeelden van martelaren kunnen we vinden in het martelaarsboek van
A. van Haamstede:**

Vier mannen te 's Hertogenbosch gedood

In het jaar 1533 werden bij het Hof van Brussel uitgekozen tien personen, zo schepenen als raadsheren en gezworene, om met enige van hun commissarissen en hun procureur-generaal te beraadslagen over hen, die te 's Hertogenbosch vanwege de Lutherse leer berucht waren.

De afgevaardigden bestonden uit de volgende heren: Adriaan van Eynthouts en Willem Pijnappel, schepenen; Mr. Dirk de Burggraaf, Willem van Os, Matthijs Stoeters en Gijsbert Pels, gezworene; Jan van Erp, van Bezze, Gojart Simonsz., Hendrik Dagverlies en Aart Heym, raadsheren. Toen deze in de stad 's Hertogenbosch waren samen gekomen, om zich van de hun opgedragen last te kwijten, veroordeelden zij enige tot de brandstapel en anderen tot het zwaard.

- ? Zo werd, op de 3de Juli, **Joost Gerritz. Lepper**, omdat hij de ware godsdienst niet wilde verzaken, onthoofd.
- ? Vervolgens werd **Pieter Hors**, wever te Vucht, om dezelfde reden aan een paal op de markt te 's Hertogenbosch geworgd en daarna geheel verbrand.
- ? Op Donderdag na St. Katharina werd ook **Emond de snijder** onthoofd.
- ? En Mr. **Willem glazenmaker** eerst geworgd en daarna verbrand.

Joost de pottenbakker

Donderdags na Maria Lichtmis, in het jaar onzes Heeren 1534, werd Joost de pottenbakker, wonende te Vucht, om de ware leer, die men toen *de Lutherse* noemde, op de markt te 's Hertogenbosch onthoofd, nadat hij omtrent acht maanden een zeer zware gevangenschap en veel verdriet ondergaan had.

JAAR 1542

Op de 1e April van het jaar onzes Heeren 1542, werden te Vught, door de overheid van 's Hertogenbosch, om de christelijke godsdienst, twee vrouwen en een man levend verbrand.

Mr. Jan Du Champ**JAAR 1558**

Mr. Jan du Champ, onderwijzer, geboortig van Bavay, woonde te Antwerpen, waar hij open tafel hield. voor buitenlandse kooplieden. Op zekere tijd was er een Engelsman

gelogeerd, die hem bekend maakte met het "batementspel" komediespel der mis, en hoe gruwelijk daar het avondmaal des Heeren Jezus Christus vervalst en geschonden werd. Toen mr. Jan dat hoorde, onderzocht hij de zaak wat naarstiger en vroeg er naar, en, nadat hij de waarheid had leren verstaan, liet hij de pauselijke afgoderij varen, en voegde bij zich bij de gemeente van de Heere Jezus Christus, die men te Antwerpen de Waalse gemeente noemde, om daar de waarheid te horen.

Toen hij enigermate in kennis begon toe te nemen, wilde hij terstond zijn licht laten schijnen, en beijverde zich om ook anderen tot Christus en Zijn waarheid te lokken. Hij schreef dan ook een brief aan een zijner neven, die een monnik was, waarin hij hem wees op de pauselijke gruwelen, en hem aanraadde die te laten varen. Deze brief werd aan de markgraaf van Antwerpen gezonden, die Jan te zijn huize ontbood, en toen hij daar kwam, hem gevangen nam.

Bij herhaling werd hij in de gevangenis aangaande zijn geloof door monniken en priesters ondervraagd, alsmede door enige beambten, doch beleed onder alles steeds zijn geloof volgens de Schrift.

Toen men hem aangaande het avondmaal des Heeren ondervroeg, en hij daarbij beleed, dat de gelovigen daarbij door het geloof genieten, en niet door de mond of met de tanden het waarachtige lichaam en het bloed van Jezus Christus, beleden enige van de beambten, dat zij het met hem aangaande het geloof van het avondmaal eens waren, doch in weerwil daarvan veroordeelden zij hem toch eindelijk ter dood.

De reden waarom hij, nadat hij gedurende negen maanden gevangen gezeten had, werd ter dood gebracht, was deze: in de stad '*Hertogenbosch*' was 's nachts een Wederdoper met geweld uit de gevangenis ontsnapt, omdat men hem, ofschoon hij zijn dwaling had beleden, toch nog wilde ter dood brengen, welke wreedheid echter menigeen mishagde. Dit gerucht drong door tot het hof van Brabant, waarin die tijd koning Filips en de Kardinaal Caraffa vertoefden. Door dit gerucht was de markgraaf zeer verschrikt, en eiste de dood van de vrome martelaar, die hem dan ook door de beambten, God weet met welke ongerust gewetens, werd toegewezen.

Hij werd dan ook, op de 5de Februari, met een wederdoper op de markt voor het stadhuis gebracht. Terwijl de wederdoper geworgd werd, betuigde hij voor de gehele menigte, dat hij niet om enige dwaling en wederdoperij stierf, maar alleen om *de ware leer der apostelen en profeten*. Vervolgens begon hij de Heere op vurige wijze aan te roepen en voor zijn vijanden te bidden, en hield daarmee niet op voor hij aan de paal geworgd was, en de Heere zijn geest had overgegeven.

Toen de gelovige broeders, die daarin groot aantal tegenwoordig waren, zijn grote volharding zagen, waren zij daarover zeer vertroost. Enige zag men, die hun ogen naar de hemel hieven, anderen, die de Heere met tranen langs de wangen dankten, dat Hij hun medebroeder bad waardig gekeurd een getuige van zijn waarheid te wezen. En, opdat vervuld zou worden, wat de profeet van de kinderen Gods zegt, boden zij het geroosterd lichaam de vogelen ten spijs op het galgenveld buiten de stad. Dit geschiedde de 5de Februari in het jaar 1558.

Gerard Hagens

JAAR 1558

Gerard Hagens, burger te 's Hertogenbosch, werd daar om de hervormde godsdienst omtrent het jaar 1558 gevangen genomen, en door een vonnis veroordeeld, om met het zwaard omgebracht te worden, waartoe alles reeds gereed gemaakt was. Doch in de nacht voor de uitvoering van het vonnis werd hij door enige burgers, die de hervormden godsdienst waren toegedaan, uit de gevangenis gered, en wist alzo te

ontkomen.

De uitvoerders van dit werk waren Daniël Hermans Jageling, (van wie in het jaar 1619, nog enige kleinkinderen in Holland woonden) en Jan Hermans Jageling zijn broeder die de middelen daartoe hadden uitgedacht, en alles in persoon in bedoelde nacht naar wens uitvoerden; terwijl de andere van hun geestverwanten bij de naaste buurten en straten de wacht hielden, om in hun werk niet onverwachts betrap te zullen worden. Zij brachten de bevrijde gevangene van de gevangenpoort ten huize van een burger van de hervormden godsdienst, Antonius Gerard Geubels genaamd, wonende in de Kerkstraat, (van wie nog een dochter in het jaar 1649 te 's Hertogenbosch in het leven was) die de gevangene drie dagen in zijn huis verborgen hield, maar eindelijk, wegens het streng onderzoek, dat naar genoemde gevangene gedaan werd, genoodzaakt was middelen te bedenken, om hem uit de stad te helpen.

Deze genoemde Antonius Gerard Geubels ging 's nachts naar de Vuchterpoort, en verzocht aan de portier, om deze man, die hij bij zich had, zo spoedig mogelijk uit te laten, voorgevende dat er een ongeluk gebeurd was. De portier meende, zoals dat in die tijden gewoonlijk werd begrepen dat iemand dodelijk gekwetst of dood gebleven kon zijn, en deed daarom de poort terstond open, na vooraf volgens gewoonte een kleine beloning voor zijn moeite te hebben ontvangen. Daar de portier dit des anderen daags verhaalde, rezen er vermoedens, en werden er gesprekken gehouden over de uitgebroken gevangene.

Bovengenoemde Geubels hoorde dit, en verborg zich in een geheime plaats van zijn huis. En, aangezien men naar hem zocht, begaf hij zich, daar hij zich niet langer daar vertrouwde, 's nachts naar het huis bewoond door iemand van dezelfde godsdienst, zijnde een lakenkoopman, (wiens kleindochter in het jaar 1649 nog in 's Hertogenbosch woonde) die de genoemde Geubels in een schuit onder lakens, die hij verzenden moest, verborg, en in het geheim de stad uithielp, waarop spoedig de verbeurd verklaring van al de bezittingen van de gevluchte Geubels volgde.

Deze Hagens woonden daarna te Aken, waar hij ook is gestorven, en, nog in het jaar 1649 enige nakomelingen van hem te vinden waren.

Daniël en Jan Jageling werden ook na verloop van enige tijd derwijze verdacht, dat de hoge beambte bevel kreeg, om hen 's nachts van bed te lichten en gevangen te zetten. Doch een paar uren tevoren waren zij door een van de dienaars, die wat gemerkt had, getrouw gewaarschuld, en klommen over de stadsmuur, zwommen de gracht over, en vluchtten naar Grave, waar enige leden van hun familie woonden.

Nadat zij enige tijd doelloos hadden doorgebracht, kregen zij beiden een goede betrekking. Jan werd benoemd tot opziener en werkmeester van het grof geschut, vuurwerken, geweren, wapenen en het gehele tuighuis van de hertog, van Kleef, Wilhelm; Daniël werd aangesteld tot opziener van dezelfde wapenen bij de prins van Oranje, Wilhelmus, in wiens dienst hij enige jaren daarna te Breda, ten gevolge van het vallen van een kanon, waaraan hij iets moest nazien, zich deerlijk gewond en geruime tijd gekwijd en te bed gelegen had, is gestorven. Hun vrouwen werden na de vlucht van hun mannen, door de hoge beambte en dienaars uit de stad 's Hertogenbosch gevoerd en daarna werden ook al hun bezittingen verbeurd verklaard.

Een Pottenbakker

JAAR 1569

In het jaar onzes Heeren 1569 werd in de stad 's Hertogenbosch, wegens de ware godsdienst, een pottenbakker van Orten opgehangen.

Vier burgers

JAAR 1568

Op de 14e Augustus in het jaar onzes heren en Zaligmakers Jezus Christus, werden twee burgers van 's Hertogenbosch, genaamd Gijsbert Claasz., in *de Witten voet*, en de knecht van de visverkopers, wegens de zuivere leer van het Evangelie, opgehangen.

Op de 28ste van die maand van dat jaar werden, omstreeks zes uur in de ochtend, wegens dezelfde reden, ook daar opgehangen Jan Joosten Trijts en Adri Gommersz., terwijl Govert van Bulcken werd onthoofd, en daarna onder de bomen in de stad opgehangen.

Michiel Rombouts

JAAR 1568

Michiel Rombouts, een oud, aanzienlijk en zeer bemind burger van 's Hertogenbosch, diaken bij de geheime gemeente daar, werd op de 14e Augustus 1567, 's nachts met enige andere leden van de hervormde godsdienst van zijn bed gehaald.

Nadat hij geruime tijd met hen had gevangen gezeten, en aan een streng onderzoek was onderworpen, werd hij eindelijk de 20e Juli 1568 met zekere Joris Coenen, wever, voor het herenhuis opgehangen. En, aangezien er een groot aantal jongens op de been waren om de uitvoering van het vonnis te zien, gingen de Duitse soldaten, die daar de wacht hadden, zover de jongens te stoten, te slaan en met stenen te werpen, zodat er velen werden gekwetst.

Hierdoor ontstond een grote oploop en gedrang; in welk gedrang zekere Arend Antonisz., wever, dood bleef, van wie men zei, dat hij de genoemde Michiel Rombouts, toen deze van de gevangendoor kwam, zeer onaangenaam had toegesproken, *en de dood, die hij als ketter wel verdiend had, had toegewenst*. Toen deze Michiel Rombouts voor de uitvoering van het vonnis zijn gebed voor God de Heere had uitgestort, en de ladder naar de galg zou betreden, bad hij God, *dat Deze een teken zou gelieven te geven voor het volk als bewijs van zijn onschuld*.

Nauwelijks was hij dan ook door de scherprechter van de ladder gestoten, of er ontstond zulk een onverwachte duisternis en verschrikkelijk onweer van wind, hagel, donder en bliksem, alsof de wereld verging, zodat men de deuren en vensters wegens dit weer niet kon sluiten, en de karren, die op straat stonden, werden omvergeworpen.

Dit wekt temeer de verwondering, daar deze orkaan en nachtelijke duisternis plaats hadden op een zeer lieflijke dag en bij heldere zonneschijn. Voor of na de uitvoering van het vonnis was er geen enkel wolk aan de lucht te zien, terwijl het onweer zich niet veel verder dan een uur rondom de stad uitstreekte, waarmee God, buiten twijfel, een getuigenis wilde geven voor de goede zaak van de genoemde martelaren.

Vier burgers

JAAR 1568

Op de 16den Juli in het jaar onzes Heeren 1568, werden in de stad 's Hertogenbosch vier burgers wegens de hervormden godsdienst opgehangen, genaamd **Schaapje zonder Wol**, **Antonius Hermansz.**, **Laurens in het Zevengesternte**, herbergier; en een zakkendrager.

Doodsvonnissen over groot aantal burgers

JAAR 1568

Op de 24e Maart 1568 werden, door het vonnis van de commissarissen des konings en het bestuur van 's Hertogenbosch vijftientig burgers van die stad wegens de godsdienst en het oproer, dat daarbij ontstond, uit Brabant gebannen, en hun bezittingen ten behoeve van de koning verbeurd verklaard.

Nog werden in die tijd meer dan veertig burgers ingedaagd, over wie men het doodsvonnissen wilde uitspreken.

Neesken de Greef

JAAR 1582

Neesken de Greef woonde te 's Hertogenbosch, in *de Ooievaar*, tegenover de Predikherenpoort. Zij was een lidmaat van de geheime gemeente van Christus daar en wel van het jaar 1564 tot 1582, toen zij, ruim tachtig jaren oud zijnde, ongesteld werd. Toen de ziekte verergerde, vernamen dit de burenen, die dit aan een geestelijke van de St. Janskerk, Masins genaamd, die daar later bisschop was, bekend maakten. Toen deze dit vernam, ging hij terstond tot deze zieke vrouw, bracht de hostie mee, en zei tot haar: "Gij moet zeker geloven, dat deze uw Heere en God is, met vlees en bloed, zoals Hij aan het kruishout heeft gehangen."

De zieke antwoordde daarop: "Ga weg van mij; ik heb een levende God in de hemel, Die, mij zal zaligmaken." Zij wilde niet meer naar de geestelijke luisteren, en ontsliep aldus in de Heere zonder het roomse sacrament te willen ontvangen.

De geestelijke was hierover zeer verstoord, en beklagde zich bij de wereldlijke overheid, en bracht eindelijk zo veel teweeg, dat de opperschout met zijn dienaren verscheen ten huize waar het lijk van deze vrouw zich bevond. Hij liet het lijk van het bed slepen, de drempel van het huis ondergraven en het lijk daardoor sleuren, vervolgens op een stuk tiendwerk leggen, en alzo op de markt brengen, waar gewoonlijk de galg stond. Zij groeven een kuil en wierpen daarin, op zeer schandelijke en verachtelijke wijze, het bewuste lijk.

In weerwil van deze wrede en goddeloze daad, werd de geestelijke, Masius, omdat hij het Rooms katholicisme zo handhaafde en voorstond, door de geestelijkheid van 's Hertogenbosch tot bisschop verheven.

Toen 's Hertogenbosch in het jaar 1620 onder het bestuur van de hoogmogende heren Statengeneraal kwam, en de zuivere prediking van Gods Woord daar weer was ingevoerd, werd het lijk van deze vrouw weer opgegraven, en in het openbaar door de leden van de kerkenraad, de krijgsraad en andere burgers der stad naar de St. Janskerk gebracht, en op eervolle wijze begraven.

HOOFDSTUK 1

MEESTER HERMAN DE RUYTER

Op een warme namiddag van augustus 1566 nadert een man de stad 's Hertogenbosch. Hij is als koopman gekleed en draagt een breedgerande vilthoed, terwijl hij een stevige eiken stok in de hand houdt. Het is meester Herman de Ruyter, de ossenkoper van 's Hertogenbosch.

Dicht bij de ophaalbrug over de Dommel komt uit een zijweg een boer aangelopen.

De ossenkoper ziet het en met een blik van herkenning op het gezicht, wacht hij totdat de boer vlakbij is.

Het blijkt wel dat beide mannen elkaar goed kennen, want op hartelijke wijze begroeten zij elkaar en beginnen direct een gesprek.

„Het is behoorlijk warm, meester Herman”, zucht de boer, terwijl hij met een grote zakdoek het zweet van zijn voorhoofd veegt, „ik denk dat we vanavond zwaar weer krijgen. Die donkere lucht, daar in het zuidwesten bevat me helemaal niet.” „Je kon wel eens gelijk hebben, Gellis Jans”, antwoordt meester Herman, „ik ben tenminste blij, dat ik de poort al kan zien. Moet je ook nog naar de stad?”

„Nee, dat niet, maar ik ga de vrouw tegen, want het is vandaag markt geweest, misschien kan ik wat helpen dragen. Je weet, als vrouwen naar de markt gaan, dan brengen ze meestal wel het een en ander mee, ook al kunnen ze het soms helemaal niet gebruiken. Heb je zelf een goede handel gehad vandaag, als ik tenminste niet onbescheiden ben?”

Boer Gellis kijkt meester Herman vragend aan.

De ossenkoper schudt het hoofd.

„Nee, de handel gaat tegenwoordig niet zo best. Als je zelf nog wat beesten hebt, dan raad ik je aan ze maar gauw van de hand te doen. Maar ik wil je er bij vertellen, dat ik ze niet wil hebben. Voordat we een maand verder zijn, staat heel ons vaderland misschien wel in vuur en vlam.”

Boer Gellis verbleekt. Daar kijkt hij toch van op.

„Denk je dat werkelijk?” en vragend kijkt hij de ossenkoper aan.

Herman de Ruyter knikt en zegt: „Zeker, er gebeuren veel wonderlijke en vreselijke dingen in ons land. Ik kan het allemaal niet goedkeuren, maar begrijpen kan ik het wel. Ik kom net uit Antwerpen en wat ik daar gezien heb, zul je beslist niet geloven.”

„Hebben de brandstapels dan weer gerookt?”

„Nee, gelukkig niet, de Landvoogdes weet niet waar zij het zoeken moet. Het is heel iets anders, de bevolking van Antwerpen heeft de kerken bestormd en al de beelden kapot geslagen en er was niemand, die het durfde te beletten.”

„Zo, zo”, zegt Gellis Jans nadenkend, „dat is niet in orde meester Herman, de Schrift zegt: Ende wreect uselven niet beminden, maar geeft den toorn plaetse. Zo heeft prediker Cornelis het ons geleerd. Dat kan nooit Gods werk zijn, want toen Hij geslagen werd, sloeg Hij niet terug, toen Hij leed dreigde hij niet.”

„Misschien heb je wel gelijk Gellis”, antwoordt de ossenkoper, „maar als ik dan denk aan al het onschuldig bloed dat reeds vergoten is, dan vraag ik me af, mag dat nog langer zo blijven duren. We hoeven ons zo toch maar niet te laten behandelen.” Intussen zijn beide mannen de poort van de stad genaderd en gelukkig maar, want de eerste regendruppels beginnen reeds te vallen.

Bliksemstralen schieten langs het zwerk en in de verte klinkt onheilspellend gerommel. Het zal niet lang meer duren of de bui zal losbarsten.

Als de ossenkoper en de boer de poort passeren, zien zij een boerin met een paar pakken onder de arm aankomen. „Daar heb je Hanne”, zegt boer Gellis opgelucht en terwijl hij de hand van meester Herman schudt, voegt hij er aan toe: „Meester Herman, bidt dat de Heere je niet in verzoeking leidt, want je hebt veel invloed in Den Bosch en daarom is je verantwoordelijkheid groot. Neem de raad van een eenvoudige boer aan, weest ten allen tijde voorzichtig.”

Een beetje verbaasd kijkt de ossenkoper de boer aan en zegt dan: „Dank je wel Gellis, als ik jullie was zou ik maar vlug opschieten, misschien dat je nog voor de bui thuis kunt komen.” Dan stapt meester Herman vlug verder, maar opeens loopt hij nog even terug en terwijl hij Gellis Jans op de schouder tikt zegt hij: „Ik wil je dit nog even zeggen, overmorgen preekt Cornelis hier in de stad. Zorg dat je er bent. Je zult nog wel horen, waar de godsdienstoefening wordt gehouden.”

Even later scheiden hun wegen.

Het duurt niet lang meer of er barst over de stad 's Hertogenbosch een hevig onweer los, maar meester Herman heeft juist

10op tijd zijn huis in de Ortenstraat vlakbij het St. Geertruidenklooster bereikt.

De aanhangers van de „nije leer” zijn op dit ogenblik zo machtig, dat de schout en de schepenen in 's Hertogenbosch niet handelend durven optreden. En zeker durft men het niet aan om de rijke en invloedrijke ossenkoper gevangen te nemen. Daarom spreekt meester Herman vrijuit over het verzet tegen de ondragelijke Spaanse overheersing en hij geeft er niets om als een ketter bekend te staan ... .

„En ben je geslaagd in Antwerpen?” informeert vrouw de Ruyter nieuwsgierig.

„Ik ben blij dat ik er geweest ben Mariken en ik heb er in enkele dagen meer beleefd dan anders in jaren, ja in al de tijd van mijn reizen naar Denemarken en Oostland heb ik niet zoveel meegemaakt als nu.”

Meester Herman zwijgt en kijkt zijn nieuwsgierige vrouw glimlachend aan.

„Mag ik het niet weten, Herman?”

„Natuurlijk mag je alles weten. Na de noen komen de broeders van het consistorie informeren naar de uitslag van mijn zending en dan luister je maar.”

Moeder Mariken dringt niet verder aan, zij weet maar al te goed, dat haar man toch niets meer zou loslaten. Het zal een heel verhaal zijn, dat heeft zij wel begrepen. Toch kan zij haar nieuwsgierigheid nauwelijks bedwingen. Wat zou Herman in Antwerpen allemaal beleefd hebben.

„Waar is Job?” vraagt hij even later.

„Even naar Hendrik en Anne, maar hij zal zó thuishkomen”, antwoordt zij.

„Dan is het goed, Mariken, ik heb niet graag dat hij 's avonds nog op straat is. Ik heb het in Antwerpen wel gezien wat de jongens op straat uitvoeren. Maar dat vertel ik straks wel. Ik moet nu nog even naar Joris Jorissen om te vragen of hij voor vanavond alles geregeld heeft.”

De ossenkoper grijpt zijn onafscheidelijke stok en verdwijnt. Even later komt Job thuis.

„Is vader weg, moeder?”

„Ja, hij is nog even de stad in.”

„Waar naar toe, of weet u dat niet?”

„Zeker wel, je vader is naar Joris Jorissen, nieuwsgierig mannetje.”

„O, dan zal vader het misschien ook nog wel zien. Een hele troep jongens gooide met vuil naar een monnik van de Windmolenberg. Tjonge, wat liep die kerel hard!”

En Job genoot nog van wat hij had gezien.

„Dat is toch niet waar?”

„Ja, heus, moeder, maar is dat nou zó erg? Dan had hij maar in het klooster moeten blijven, die lui horen daar en anders komen ze er maar voorgoed uit.”

„Maar Job!”

Moeder Mariken kijkt haar zoon verbaasd en verontrust aan. Wat mankeert die jongen. Zo heeft hij eigenlijk nog nooit gesproken.

„Ja, zo is het”, antwoordt Job, en zijn stem klinkt bits, „laat ze in het klooster blijven, daar horen ze en ze hebben hier niets meer te vertellen, want het consistorie is de baas in onze stad. Vader is er toch zelf ook bij!”

Het gezicht van moeder Mariken betreft en bange vrees vervult haar hart. Langzaam zegt zij: "Luister eens vriendje, over deze dingen mogen kinderen nog niet meepraten. Dacht je dat het consistorie 'het goed zou vinden, dat een hoop straatjongens een onschuldige man met vuil gooien, dat moet je maar niet denken. Je hebt toch zeker zelf niet meegedaan, hoop ik?"

Moeder Mariken kijkt Job onderzoekend aan.

„Nee, moeder”, antwoordt de jongen, „want het was een oude man met spierwit haar.”

„Gelukkig, maar als het nou eens een jonge monnik was geweest, had je dan wèl meegedaan?”

Moeder Mariken kijkt Job ernstig aan.

Deze haalt zijn schouders op.

„Dat weet ik nog niet”, zegt hij, „het zijn immers toch allemaal beulen. Als ze het aandurfdn ons de stad uit te gooien, dan zou u het eens zien. Vandaag nog zouden we er uit gezet worden. En wij doen toch wat de Heere zegt en zij niet.”

Het gezicht van moeder Mariken betreft.

Wat begrijpt Job er toch nog weinig van.

Even schudt zij het hoofd en zegt dan: „Zeker zijn er geestelijken, Job, die wreed zijn, maar er zijn er ook veel die dat moorden afkeuren en medelijden met ons hebben. Zoëven zei je, dat wij doen wat de Heere wil. Is dat waar? Kun je dat? Kun je de Heere dienen, zoals Hij gediend wil worden? Want weet je wel, wat de Heere van ons vraagt?”

Job krijgt een kleur en zwijgt. Opeens krijgt hij aandacht voor een grote bromvlieg die op zijn gemak tegen het raam kruipt. Maar moeder laat hem niet los. Zij wil antwoord hebben. „Nou?”

„Ik weet het niet, moeder”, antwoordt Job zacht.

„Pak dan de Bijbel maar eens en lees eens voor wat er in Mattheus 5 vers 44 staat.

Job haalt het grote boek tevoorschijn en begint te zoeken. Ja, daar staat het en met zijn heldere jongensstem leest hij : „Maar ick segge u: Heb uwe vijanden lief, segen se die u vervloeken, doet wel dengenen die u haten, ende bidt voor degene, die u geweld doen, ende die u vervolgen. Opdat gij mengt kinderen zijn uwes Vaders, die in de hemelen is. Want Hij doet syne sonne opgaan over boose ende goede, ende regent over rechtveerdige ende onrechtveerdige.”

„Je hebt nu zelf gelezen, Job, wat de Heere van ons vraagt en hoe we onze vijanden moeten behandelen. Weeg je woorden, mijn jongen, want het is dikwijls anders dan je zelf denkt. Zwijgend bergt Job de Bijbel weer op zijn plaats.

Ja, zo is het. Gelukkig dat hij niet met die jongens heeft meegedaan. Misschien vindt die oude monnik het ook wel niet goed, dat de ketters zo worden vervolgd. Misschien .... misschien is die oude monnik óók wel een aanhanger van de „nije leer” ook al zit

hij dan in het klooster ... .

Daar valt de klopper op de deur en de eerste broeders van het consistorie stappen binnen. Moeder Mariken heeft nu geen gelegenheid meer om verder met Job te praten. Het is trouwens bedtijd voor de jongen en het duurt dan ook niet lang of Job verdwijnt naar boven. Wat er straks allemaal wordt besproken, is trouwens niet voor jongensoren bestemd ... .

HOOFDSTUK 2

KETTERS EN KETTERMEESTERS

Een donkere nacht van bijgeloof en dwalingen omhulde in het begin der zestiende eeuw de kerk van Rome. Reeds zweeg de stem van een Wicliff in Engeland, die het gewaagd had de boodschap van Gods Woord te brengen aan verloren zondaren. En ook had Bohemen de hervormer Johannes Huss verloren, die zijn geloof met de marteldood heeft moeten bezegelen. Langzaam maar zeker kwam er ook in de Nederlander verzet tegen de leer der heilige moederkerk en niet minder tegen de geestelijkheid, die uitgegroeid was tot een soort onschendbare kaste. De grootste verdorvenheid was in de loop der tijd doorgedrongen onder de priesters. Zij, die het volk in een onberispelijke levenswandel moesten voorgaan en anderen de weg ter zaligheid wijzen, gaven zich over aan de schandelijkste ongebondenheid. De kloosters waren kweekplaatsen van de gruwelijkste onzedelijkheid. De monniken brachten hun tijd in overdaad en luiheid door. Het verblindde volk had echter diepe eerbied voor alles wat met de heilige moederkerk in verband stond.

Bij velen begon echter een levendige begeerte naar iets beters te ontstaan. Hun ogen gingen langzamerhand voor het diep bederf open en men keerde zich met afschuw van Rome af. Duizenden sloegen geen geloof meer aan de onfeibaarheid der alleenzaligmakende kerk en minder nog aan de zogenaamde heiligheid van de paus die zich de Stedehouder van Christus noemde.

De eenvoudige monnik Maarten Luther bracht geheel Europa in beroering en het was de tijd, dat God Zijn kerk uit het diensthuis van Rome zou halen. Maar tegelijkertijd begon de strijd van de machten der hel tegen de gemeente „des Heeren. Met alle hem ten dienste staande middelen trachtte de vijand dan ook de vervloekte „nije leer” uit te roeien.

Er volgde een tijd, een bange tijd van lijden en strijd.

De machtige keizer Karel V, die in het jaar 1515 als heer der Nederlanden was ingehuldigd, was een felle tegenstander van de Hervorming. Voor hem bestond alleen de alleen waarzalgmakende heilige moederkerk en voor andersdenkenden was er in zijn gewesten geen plaats. Strenge plakkatens werden door hem uitgevaardigd om de onschuldige aanhangers van de „nije leer” te vernietigen.

Rusteloos streefde hij er naar de luister en de macht van zijn keizerlijk huis te vergroten. In zijn staatkunde was echter voor de Hervorming geen plaats, zijn rijk zou er alleen maar door worden verzwakt. Als een getrouw zoon der kerk vervolgde hij te vuur en te zwaard zijn „beminde onderzaten”, die zich in de godsdienst niet naar de voorschriften van mensen wilden schikken, maar naar Gods geboden wensten te leven. En om de heilige vader te believen, kocht hij diens gunst voor het leven van zijn trouwe onderdanen.

Reeds in 1526 vaardigde Keizer Karel V het eerste plakkaat tegen de Hervorming uit. Luther, de monnik van Wittenberg werd voorgesteld als „een duivel onder gedaente van een mensche”, die de argelozen zocht te brengen ter eeuwige dood ende verdoemenisse. Luthers „medeplegers, aanhangers en begunstigers”, werden met de zwaarste straffen bedreigd en velen zouden straks „om den ghelooove in banden en pijnen gaan.”

Mocht de keizer al met dood en verderf dreigen, de „nije leer”breidde zich steeds meer uit. Als God werkt wie zal het dan keren? Geen enkel, nietig en sterfelijk mens zou dat werk kunnen verhinderen, al leek het soms of de hel de overwinning zou behalen.

De kettermeesters Frans van der Hulst en Nicolaas van Egmond, twee „geslagen vijanden van alle geleerdheid en verlichting”, die bij keizerlijk decreet waren aangesteld om onderzoek te doen naar de gehate Luthenarije, vonden ruimschoots werk, om hun onschuldige en vredelievende medeburgers voor de vierschaar van de beruchte inquisitie te slepen, te pijnigen en te doden.

Op 1 juli 1523 moesten twee Augustijner monniken, Voes en van Essen de brandstapel op, omdat zij de leer van de moederkerk hadden veracht en alleen Christus als de enige Zaligmaker beleden. Midden in de vlammen gaven zij getuigenis van hun geloof en zongen: *Wij loven U, o God, wij prijzen Uwen Naam,* totdat de rook de stemmen verstikte en zij voorgoed verstomden. Maar hun gezang klinkt door in de storeloze eeuwigheid. Zij waren de eersten die voor de nije leer de marteldood stierven en hun geloof met hun bloed moesten bezegelen.

Maarten Luther had ook van de dood van de beide martelaren gehoord en direct schreef de Hervormer een roerende brief aan de christenen in Holland, Brabant en Vlaanderen.

„Alle lieve broeders, die in Holland, Brabant en Vlaanderen zijn, met alle gelovigen in Christus, genade en vrede van God, onze Vader en van onze Heere Jezus Christus.

Lof en dank zij de Vader aller barmhartigheid. Die ons in deze tijd wederom zien laat Zijn wonderbaar licht, dat tot dusver om onzer zonden wil verborgen is geweest, terwijl Hij ons aan het gruwelijk geweld der duisternis heeft laten onderworpen zijn, en zo smadelijk dwalen en de antichrist dienen. Maar nu is de tijd weer gekomen, dat wij der tortelduiven stem horen, en de bloemen opgaan in ons land. (Hooglied 2 : 11 en 12). Aan welke vreugde gij niet deelachtig zijt, maar gij zijt de voornaamste geworden, aan wie wij zulk een vreugde en blijdschap beleefd hebben. Want het is u voor de hele wereld gegeven, het Evangelie niet alleen te horen en Christus te belijden, maar ook de eersten te zijn, die om Christus' wil schade en schande, nood en angst, gevaar en gevangenis lijden, en nu zo vol van vrucht en sterkte geworden zijt, dat gij het ook met uw eigen bloed begoten en bekrachtigd hebt, dewijl bij u die edele kleinodiën van Christus, Hendrik en Johannis, te Brussel hun leven gering geacht hebben, opdat Christus en Zijn Woord geprezen zouden worden. O, hoe verachtelijk zijn die twee zielen ter dood gebracht, maar hoe heerlijk zullen zij met Christus wederkomen, en rechtvaardig richten degenen, door wie zij nu met onrecht gericht zijn. Ach, wat is het toch een geringe zaak, door de wereld geschandvlekt en gedood te worden, voor hen, die weten dat hun bloed kostelijk (Psalm 9 : 18; 72 : 14) en hun dood dierbaar is in Gods ogen, zoals de Psalmen zingen. (Psalm 116 : 5). Wat is de wereld tegenover God? Welk een lust en vreugde hebben alle engelen gezien aan deze twee zielen! Hoe gaarne zal het vuur van dit zondige leven tot het eeuwig leven, van

deze smaad tot eeuwige heerlijkheid geholpen hebben! God zij geloofd en gezegend tot in eeuwigheid, dat wij beleefd hebben echte heiligen en waarachtige martelaren te zien en te horen, wij, die tot dusver valse heiligen verheerlijkt en aangebeden hebben. Wij hier te lande zijn tot heden niet waardig geweest, zulk een tastbaar en waardig offer voor Christus te worden, hoewel ook vele van onze leden niet zonder vervolging geweest zijn en nog zijn.

Daarom, mijn zeer geliefden, weest getroost en vrolijk in Christus, en laat ons danken voor de grote tekenen en wonderen die Hij aangevangen heeft onder ons te doen. Hij heeft ons daar een vers, nieuw voorbeeld van Zijn leven voorgesteld. Nu is het tijd, dat het rijk Gods zich betone niet in woorden, maar in kracht. Hier kan men leren, wat er gezegd is: Zijt geduldig in de verdrukking. (Romeinen 12 : 12).

Voor een klein ogenblik (sprak Jesaja, hoofdstuk 54 : 7) heb Ik u verlaten, maar met grote ontfermingen zal Ik u vergaderen. En de 91ste Psalm vers 14 en 15: In de benauwdheid zal Ik bij hem zijn, Ik zal hem er uittrekken, en zal hem verheerlijken. Dewijl wij dan de tegenwoordige ellende zien, en troostelijke beloften hebben, zo laat ons de kracht vernieuwen, goedsmoeds zijn, en met vreugde ons laten slachten voor de Heere.

Hij heeft gezegd, Hij zal niet liegen: Ook de haren uws hoofds zijn alle geteld. (Mattheus 10 : 30).

En hoewel de tegenstanders deze heiligen zullen belasteren als Hussieten, Wiclefieten, Luthersen, en zich beroemen over hun terdoodbrenging, het moet ons niet verwonderen, maar des te meer sterken; want het kruis van Christus moet lasteraars hebben. Onze rechter is echter niet ver; Hij zal een ander oordeel vellen ; dat weten wij en zijn er zeker van."

Ook in Noord-Nederland brak weldra de storm los. In 1523 werden de beroemde rechtsgeleerde **Cornelis Hoen** uit Delft en de Haagse rector **Willem Gnapheus** wegens ketterij in de gevangenis geworpen. En nog was het eerste deel der zestiende eeuw niet verstreken, of in de Nederlanden werd een schavot opgericht. Op de 15e september 1525, stond **Johannes Pistorius** in het spotkleed aan de martelpaal. „*De dood is verslonden in de overwinninge Christi*”, juichte hij en terwijl de vlammen boven zijn hoofd kwamen, bad hij: „Heere Jezus, vergeef het hun, want zij weten niet wat zij doen. O, Jezus Christus, Zoon van God, gedenk, ontferm U mijner.”

Overall werden de brandstapels en schavotten opgericht en duizenden stierven, na de gruwelijkste folteringen in de gevangenissen.

De ketterse boeken werden bij honderden verspreid. Hans van Rumunde gaf in 1522 een Nederduitse vertaling uit van Luther's Hoogduitse overzetting van het Nieuwe Testament, hoewel het drukken hiervan streng verboden was. In de eerstvolgende jaren verschenen minstens dertig verschillende uitgaven van gedeelten, of van geheel het Nieuwe Testament.

In 1526 gaf Jacob van Liesvelt, uit „de vermaarde coopstadt van Antwerpen”, een volledige Bijbel in het Nederlands uit. Hij verloor hierdoor zijn leven en werd voor deze misdaad onthoofd. Nog geen jaar later voltooide Doen Pietersoen in „de Enghelenborch” te Amsterdam, tot „*Eere ende glorie des Almachtigen Gods en tot profijt aller in Christo gelovender Menschen*”, zijn uitgave van de Bijbel. Deze werd spoedig gevolgd door die van Willem Vorsterman en verschillende anderen.

De goede zaak der Hervorming ging ondanks de verscherpte plakaten verder. De nieuwe leer was niet meer te stuiten en hoe kon het ook anders. Het was immers Gods

eigen werk. De gemeente groeide onder de verdrukking, hoewel het aantal slachtoffers steeds vermeerderden.

Zo brak onder donkere omstandigheden het jaar 1556 aan. Op de 21e oktober 1555, had er in de grote zaal van het hof te Brussel een grote plechtigheid plaats gehad. De machtige keizer, Karel V, deed op die dag afstand van de regering en droeg de heerschappij over aan zijn zoon Philips. Leunend op de schouder van de jonge Willem van Oranje, die later goed en bloed zou geven voor de vrijheid van godsdienst en geweten van de Lage Landen aan de Noordzee, sprak de oude vorst met grote aandoening de rijksgroten toe. Hij verzekerde de afgevaardigden der verschillende gewesten, dat hij hen altijd in zijn gebeden hoopte te gedenken.

De keizer had alle krachten ingespannen om de Hervorming te vernietigen, maar het was hem niet gelukt. Duizenden had hij laten wurgen, verbranden, onthoofden of levend begraven, maar tevergeefs. De Heere waakte over Zijn Kerk. Nu wilde Karel zich in de eenzaamheid terugtrekken om in stille afzondering vrede te vinden voor zijn ziel, die door wroeging werd verteerd. De vrede heeft deze moordenaar niet gevonden. Nu was dan Philips heer der Nederlanden geworden en hij had gezworen alles voor zijn volk te zullen doen wat in zijn vermogen lag.

Maar ....Philips bleek al spoedig een bloeddorstige dwingeland te zijn, die in wreedheid zijn vader ver overtrof. De „heilige vader” in Rome noemde hem zijn getrouwe en lieve zoon. Vervuld met een ongekende haat tegen de ketters, werden de plakaten direct verscherpt en streng uitgevoerd. De kerk ging het tijdperk van loutering tegemoet. Het goud moest in de smeltkroes, „gout door 't vier beproefd.”

Om een indruk te geven waar het om ging nemen we u, om het slechts bij enkele voorbeelden te laten, mee naar het klooster te Brugge. Ook de geestelijkheid werd door de „nije leer” niet onberoerd gelaten en verschillende monniken werden in de geestelijke strijd geworpen om later als getrouwe predikers het Woord van God te prediken. En ook in 's Hertogenbosch ging het immers over de vrijheid van godsdienst en geweten.

HOOFDSTUK 3

DWINGT ZE OM IN TE GAAN

Het was tegen de avond van de 5e april 1556, dat twee monniken van de kant van de Noordzee op weg waren naar de stad Brugge. Het weer was niet al te best ondanks het feit, dat de lente de natuur had doen herleven.

De beide monniken, die blijkbaar moe van de lange tocht, slechts langzaam vorderden, waren in een druk gesprek gewikkeld. De stem van de jongste geestelijke klonk soms hard en zo nu en dan kon hij zijn woede nauwelijks beheersen. De houding van de oudere monnik kon hij niet erg waarderen, deze was volgens hem veel te slap en het zou best kunnen, dat de prior van het klooster te Brugge óók met ketterse gevoelens rondliep. Maar als dát waar zou zijn, dan zou hij zijn maatregelen nemen.

De jongste wandelaar was iemand met een onaangenaam uiterlijk. Zijn gehele houding was steeds in strijd met de voorschriften der heilige orde, waaraan hij zich had verbonden en die van haar zonen onvoorwaardelijke gehoorzaamheid eiste.

Helaas, alle kloosterlingen vreesden hem en naar men verzekerde, kon zelfs de prior zich niet helemaal aan zijn invloed onttrekken. Rusteloos ging de sluwe pater de handelingen van de prior na en de overste van het Brugge klooster wist dit maar al te goed. Steeds probeerde hij echter de ijverende monnik op vreedzame wijze te beïnvloeden, maar tot nu toe waren al zijn goed bedoelde pogingen tevergeefs geweest. Ook nu had de prior dit geprobeerd, maar het had alleen de woede van de monnik tot gevolg gehad.

Na enkele ogenblikken zwijgend naast elkaar te hebben gelopen begon de 'kloosterbroeder opnieuw te spreken.

„En acht gij, eerwaarde vader, het invoeren der Spaanse inquisitie niet een zaak van het hoogste belang? Ik herhaal het nog eens: Met list en geweld moet elke schuilhoek worden doorzocht, om de gehate ketters op te sporen en aan de scherprechter over te leveren. De vijanden van de heilige moederkerk moeten met galg en strop, met vuur en zwaard worden bedreigd. Keurt u dan deze maatregelen, die onze kerk haar verloren gezag en invloed opnieuw zullen teruggeven, niet goed?”

De prior zweeg en er kwam een verdrietige trek op zijn gezicht. Enkele ogenblikken later antwoordde hij: „Nee, broeder, ik ben het er niet mee eens en ik twijfel er aan of God en Zijn heiligen dat onnodig bloedvergieten zouden belonen. Onze kerk wil immers het bloed van haar kinderen niet. Ik veracht, evenals gij, de leer van de afvallige Luther, maar heb een afkeer van hen, die hun zaligheid trachten te verdienen door overigens onschuldige mensen op de meest ellendige wijze te martelen en om te brengen.”

Met moeite had pater Josefus zich bedwongen. Bij de laatste woorden kon hij zich niet meer inhouden.

„Zwijg!” schreeuwde hij plotseling met overslaande stem, „is dat een taal voor een dienaar van de kerk van Rome. Pas maar op, dat ge u niet door ketterij laat besmetten. Wanneer ik me niet bedrieg hebt u reeds vervloekte dwalingen. Denk er aan, als het waar zou zijn, het heilig Officie .... ”

Opeens zweeg hij.

De prior ging plotseling voor hem staan en keek de monnik scherp aan en legde zijn hand op diens schouder.

„Laat dit de laatste keer zijn”, zei hij, „dat u mij van ketterse gevoelens durft te beschuldigen. Ik wens niet met de ketters te heulen. En allerm minst ben ik u rekenschap van mijn gedrag verschuldigd. Niemand zal het overigens wagen de prior van het monnikenklooster te Brugge van ketterij te beschuldigen. Weet wel, dat het oneindig veel beter is een mens te behouden dan te verderven.”

Pater Josefus boog het hoofd en zweeg, want hij voelde er niets voor om bij zijn overste in ongenade te vallen.

„Wacht maar, eerwaarde vader”, mompelde hij zacht, „wacht maar, ik zal u in de gaten houden zoveel ik kan. En zodra ik iets van ketterij merk, dan .... ”

„Broeder **Josefus**”, zei de prior, die de monnik met moeite had bijgehouden, „kijk eens, het wordt helemaal bewolkt, we moeten opschieten.”

„Er komt onweer”, antwoordde de pater kortaf en hij sloeg zijn mantel dicht om zich heen. „Als ik me niet vergis, dan zie ik in de verte de muren van ons klooster al. De zon is al weg, misschien dat we nog voor de regen thuis zijn”, voegde Josefus er aan toe.

„Broeder **Ambrosius** zou zeggen”, merkte de prior op, terwijl hij wat harder ging lopen:

*Al komen wolken voor 't gezicht,
Straks schijnt er weer een lieflijk licht.*

„Spreek me niet van pater Ambrosius”, antwoordde de monnik op scherpe toon, „als ik aan die vrome heilige denk, jaagt me het bloed naar het hoofd. Ik weet bijna zeker, dat 'hij in het geheim de Hervorming aanhangt. Heb ik u niet het bewijs van zijn schuld gegeven, toen ik u het verboden Bijbelboek heb gegeven, waarin hij zat te lezen. Ik heb hem betrapt en gelukkig heeft hij er behoorlijk voor moeten boeten.”

„U vergist zich in uw oordeel”, antwoordde de prior zacht, „als u hem beter zou kennen dan zou u toch anders praten. Al zijn tijd gebruikt hij aan zijn godsdienstige plichten en ik weet, dat hij met zijn gehele hart gehecht is aan de leer van onze heilige moederkerk. Ik weet wel, dat de meeste broeders hem niet mogen, maar waren ze allemaal maar zoals hij. Broeder Ambrosius is een voorbeeld voor allen.”

„Dat alles mag waar zijn”, vervolgde Josefus opnieuw, „toch houd ik vol, dat hij zich door deze boze tijdgeest laat meeslepen en als ik het voor het zeggen had, dan zou ik die heilige broeder de omgang met onze jongste kloosterbroeder verbieden. De jongen wordt totaal door hem bedorven. Broeder Ambrosius stookt hem op en het gevolg is dat deze het leven in het klooster steeds ondragelijker begint te vinden.

„Broeder Fabricius dorst naar vrede voor zijn ziel”, zei de prior, „hij probeert in de eenzaamheid rust voor zijn ziel te vinden en de lusten en de begeerten van het vlees te overwinnen. Ook streeft hij naar een heilige wandel en wil gemeenschap met God en de heiligen.”

Broeder Josefus schudde het hoofd.

„Nee”, riep hij heftig, „u laat u misleiden, eerwaarde vader, door die schijnheilige broeders. Wanneer zij de gezegende Maagd niet ootmoedig om vergeving smeken, zullen zij nog eens met de inquisitie kennis maken. Het heilig Officie .... ”

„Ik herhaal”, zo ging de prior verder, die een nieuwe uitbarsting van de monnik vreesde, „dat broeder Fabricius zich als een boetvaardige zondaar beschouwt, die werkelijk behoefte heeft aan vergeving van zijn zonden. Hij tracht door strenge zelfkastijding de genade des hemels te verdienen. Dat is een goed werk en het past u niet hem daarom te veroordelen.”

„Nog eens, het zijn huichelaars”, hield de monnik vol. „De duivelse leer van de aartsketters Luther en Calvijn heeft hen reeds in het geheim afvallig gemaakt. Het geestelijk gerecht zal hen echter wel weten te vinden, en wanneer zij blijken schuldig te zijn, zal ik hen, tot meerdere eer van God overleveren. De pijnbank zal hen dan wel tot betere gedachten brengen, eerwaarde vader.”

„U vergeet, broeder Josefus”, zei de prior op ernstige toon, „dat u niet hebt te beschikken over het leven van uw medebroeders in ons klooster. Het is beter in nauwgezette boetedoeningen zijn zaligheid te zoeken, dan op het bloed van de naaste te loeren en het leven van onschuldigen met vuur en zwaard te bedreigen. Overigens hebt u het aan mij over te laten, welke maatregelen ik, als wettig overste, wil nemen om ons convent bij de leer der kerk te bewaren.”

„Zeker”, spotte pater Josefus, „de eerwaarde vader zal wel waken voor het zieleheil van zijn ondergeschikten, tenminste, op zijn wijze. Vergeet evenwel niet dat de rollen spoedig verwisseld kunnen worden.

Maar genoeg, die twee, Ambrosius en Fabricius vormen met nog iemand een drietal, dat ik heel goed in de gaten zal houden. Het gezag van onze kerk zal gehandhaafd worden, al zouden allen op de brandstapel sterven.” Terwijl de monnik dit zei gloeide er een somber vuur in zijn ogen.

De prior, die alleen de laatste woorden had opgevangen, huiverde. Hij voorzag hoe deze bloeiende gewesten in een nameloze ellende zouden worden gestort, als de gevreesde bloedplakkaten werden verscherpt. De inquisitie zou haar bloedige slag

slaan en Josefus zou er aan meewerken, daar was de prior vast van overtuigd. Het werd hem bang om het hart en juist wilde hij nog niets zeggen, toen pater Josefus de zware klopper op de kloosterpoort liet vallen.

De prior hoorde het eentonig gezang van de kloosterbroeders, die in de kapel hun godsdienstoefening hielden. Alles ademde rust en vrede uit en toch konden zij het bange gevoel in het hart van de overste van het klooster niet wegnemen. Nee, de toekomst zag er niet erg gunstig uit voor de kerk van Rome. Opeens gierde een hevige rukwind door de toppen van de dennen, die rond het oude klooster stonden, terwijl in de verte het gerommel van de donder werd gehoord. Tegelijkertijd flitsten felle bliksemstralen door het zwerk en verlichtten het landschap. Nog enkele ogenblikken, toen viel de regen in stromen neer en broeder Josefus dankte alle heiligen, als de zware grendels van de kloosterpoort werden weggeschoven en zij het gebouw binnen konden stappen.

De prior zocht spoedig zijn slaapvertrek op. Hij was moe van de lange tocht en hij had geen zin om nog naar de kapel te gaan, waar de kloosterbroeders hun godsdienstoefening voortzetten. Ook broeder Josefus wilde naar zijn cel gaan, want ook hij voelde zich moe. Toch wilde de prior hem niet laten gaan zonder hem nog te hebben gewaarschuwd. Zacht fluisterde hij: „Wij spreken elkaar morgen nader. Bedenk, broeder Josefus, dat wij als getrouwe zonen der heilige moederkerk medelijden moeten hebben met de dwalenden en in liefde de verloren schapen behoren op te zoeken.”

„Dwing ze om in te gaan”, antwoordde Josefus. „Het heilig Officie....”

Bij het noemen van die naam rilde de prior. Hij gaf de monnik een teken dat hij moest zwijgen. Daarna stapte de prior met een grote zucht zijn kamer binnen.

HOOFDSTUK 4.

IN HET KLOOSTER

Broeder Josefus had juist op tijd de cel van broeder Ambrosius verlaten. Zonder enig resultaat had hij het verblijf op ketterse boeken doorzocht.

Nauwelijks had Josefus zich in een donkere nis teruggetrokken of langzaam liep een der kloosterbroeders door de gang. Het was Ambrosius, die uit de kapel terugkeerde, waar hij de godsdienstoefening had bijgewoond. Hij kwam echter zonder troost in zijn cel terug.

Ambrosius had straks zijn knieën gebogen en in het geheimzinnig halfdonker zijn gebeden opgezonden aan de Moeder der Smarten, de gezegende Maagd Maria, zonder dat zijn hart bevredigd was. En toch ....hij dorstte naar vrede voor zijn arme ziel. Zijn streven naar heiligheid was ernstig en oprecht. Maar geen enkele heilige kon hem redden. Al zijn bidden en vasten bracht hem geen stap verder, het was niet genoeg om er God mee te kunnen ontmoeten. Alles zou wegvallen en als een naakt zondaar zonder gerechtigheden zou hij zich leren kennen. Het was echter de tijd nog niet en eerst na veel strijd, moeite en verdriet, wilde de Heere Zijn genade aan hem verheerlijken en mocht hij erkennen : Wij worden om niet gerechtvaardigd, uit Zijn genade, door de verlossing, die in Christus Jezus is.

Juist wilde Ambrosius zijn cel binnengaan, toen een zacht geluid tot hem doordrong. De kloosterbroeder stond even stil en luisterde. Maar nu hoorde hij niets meer. „Het zal broeder Fabricius geweest zijn”, mompelde Ambrosius zacht voor zich heen. „Hij

zal zich wel weer gepijnigd hebben, ik zal nog even naar hem toegaan. Misschien kan ik hem wat opbeuren en be-moedigen.”

Voorzichtig keek Ambrosius scherp om zich heen. Er was echter niemand in de lange kloostergang te zien. Zacht opende hij de deur en zo stil mogelijk ging hij de cel van Fabricius binnen. Maar wat hij daar zag was zo aangrijpend, dat hij de moed niet had om te spreken. Onwillekeurig bleef hij zwijgend staan....

Broeder Josefus had vanuit zijn schuilplaats al de bewegingen van Ambrosius met loerende blik gevolgd. „Zo, zo”, mompelde hij boosaardig, „staan de zaken zo. Jammer, dat ik niet wist dat de jonge Fabricius, die ook op de lijst der verdachten voorkomt, alleen was. Ik zou hem ongemerkt hebben afgeluisterd. Gedane zaken nemen echter geen keer.”

Langzaam sloop Josefus naar de cel van Fabricius om het gesprek van de beide kloosterbroeders af te luisteren. Tjonge, wat zou zijn overwinning groot zijn als zijn vermoeden dat die twee daar met ketterse gevoelens rondliepen, juist was. De heilige moederkerk zou ... .

Plotseling begon het te onwrenen en felle bliksemstralen schoten als slangen door de lucht. Het was nu onmogelijk, om de beide mannen te verstaan, alhoewel hij nog geen woord gehoord had. „Het leek wel alsof die heilige broeders mijn opzet hebben vermoed”, mopperde hij en nijdig haastte Josefus zich naar zijn cel. Hij was moe van de lange tocht met de prior en verlangde nu naar rust. „Wacht maar, de tijd komt wel dat ik maatregelen zal nemen.” Dreigend keek Josefus nog eens om. „En dan .... ”

Nog altijd stond Ambrosius zwijgend bij de deur. Voor hem lag een jonge man op zijn knieën tegenover een nis met het beeld van de heilige maagd. De jonge man was nauwelijks vijf en twintig jaar en was gekleed in een donkerbruine pij..

„Heilige moeder Gods”, kermde broeder Fabricius, „heilige moeder Gods, ontferm u mijner. Ik vind geen rust, geen vrede. O, blijf mij nabij en vertroost mij toch. Verhef uw zegenende handen over mijn hoofd en schenk mij het heil, waarnaar mijn ziel zo vurig verlangt. Ik zoek de gunst van de hemel door bidden en vasten, maar ach, ik vind ze niet. Alles heb ik verlaten, om aan deze plaats vergeving der zonden te zoeken, maar als ik ga slapen, doorvlijmt een bittere smart mijn ziel, en bij het ontwaken begint de strijd opnieuw. Waarom houdt ge u ver van mij? Heilige Moeder onzes Heeren, gij kunt redden, gij alleen zijt machtig mijn zaligheid te bewerken!”

Een ogenblik zweeg de jonge pater alsof hij verwachtte een antwoord uit de hemel te krijgen. Maar de hemel zweeg en er was alleen maar een stikdonkere nacht in de ziel van deze zoekende kloosterbroeder, een nacht, die niet Maria of de heiligen zou kunnen wegnemen.

Moedeloos keek broeder Fabricius naar het stomme beeld. Nog eenmaal stak hij smekend zijn handen omhoog naar Maria. Toen maakte hij, zijn rug bloot om door zelfkastijding de gunst van de heilige Maria te ontvangen.

Toen legde broeder Ambrosius zijn hand op de schouder van de haast wanhopige Fabricius.

„Sta op, mijn zoon, dit alles is tevergeefs”, zei hij zacht. Fabricius wierp een peinzende blik op broeder Ambrosius, die naast hem stond. Die enkele blik was voldoende om hem geheel gerust te stellen. Enige tijd geleden had hij deze monnik leren kennen als een trouw en oprecht man. Nee, deze broeder was geen handlanger van de inquisitie, dat had hij al lang gemerkt. Het is waar, men kon niet te voorzichtig zijn en eigenlijk ook niemand vertrouwen. Fabricius wist, dat ook de altijd ernstige

Ambrosius rust zocht voor zijn ziel en dat hij streefde naar een heilige levenswandel. Zo was er onbewust een onzichtbare band tussen hen beiden gegroeid, die langzaam maar zeker vaster en inniger zou worden.

Onwillekeurig stond Fabricius op en ging op de bank zitten, terwijl hij met zijn elleboog op de tafel steunde. Even was het stil in deze sombere kloostercel. Beide monniken waren vervuld met hun eigen gedachten. Hun grootste zorg was het behoud van hun kostelijke zielen, die hier in het Brugse klooster niet werd gevonden.

Toen fluisterde Fabricius: „Ik wens mijn vlees te kruisigen, opdat de lusten en begeerten niet de overhand zullen hebben. Een onbestemd verlangen naar rust maakt zich meer en meer van mij meester. Ik worstel, maar het is tot nu toe alles tevergeefs geweest, er gaat nog maar steeds geen licht voor mij op. Ik klaag de heiligen mijn schuld en smEEK steeds om vergeving van mijn zonden en dwalingen. Wellicht ben ik een te groot zondaar. Onder veel zuchten en met veel gebeden probeer ik te ontkomen aan het vreselijk verderf dat mij wacht, en rust is er voor mij niet.”

„Hoe lang al”, ging hij op fluisterende toon verder, „zoek ik het in het doen van strenge boetedoeningen en in het waarnemen van alle plichten, die de kerk ons voorschrijft, vrede voor mijn arme ongeredde ziel. Mijn rust, werkelijk waar broeder Ambrosius, is voorgoed verstoord. Hoe meer ik tot mezelf inkeer, hoe harder mijn geweten begint te spreken. Ik kan u niet zeggen, hoe onrustig ik er van word en ik ben zó ontzettend moe, geestelijk en lichamelijk. Ik heb al zo dikwijls geprobeerd, mijn ogen voor het grote gevaar van mijn ziel te sluiten en aan niets anders meer te denken, maar helaas, dat lukt me niet. Integendeel, het wordt steeds erger. Dag en nacht gaat het door, en ik weet niet waar ik kruipen moet voor het naderende oordeel. Broeder Ambrosius, wat moet ik doen om zalig te worden?”

Even was het stil in de kloostercel.

Ambrosius gaf geen antwoord en somber staarde hij voor zich uit. Waren Fabricius' problemen niet de zijne? Ook hij had reeds alles wat mogelijk was gedaan om zijn ziel te behouden. „O, wist ik slechts de prijs”, vervolgde de jonge monnik na een poos, „waarvoor ik in waarheid de vrede voor mijn arme ziel kon kopen. Kunt u mij, niet de weg wijzen om die onmisbare schat te verkrijgen? Broeder Ambrosius, u weet ongetwijfeld de weg, want u bent heiliger dan één van ons allen en iedereen ziet het, dat u met al het aardse hebt afgedaan.”

„Nee, mijn zoon”, sprak Ambrosius op ernstige toon, terwijl hij ontkennend het hoofd schudde, „mij ontbreekt veel, zo niet alles. Ook ik zoek de ware vrede, maar steeds heb ik het gevoel dat ik ondanks alles, nog alles moet missen. Soms bekruipt mij de bange vrees, dat ik nooit zal delen in het heil, dat God Zijn kerk heeft toegezegd en wanneer de eerbied voor het gezag van onze heilige moederkerk mij niet terughield, dan zou ik in staat zijn, alle banden met haar te verbreken.

„Zou de voorspraak der heiligen en de heilige Maria dan de zaligheid niet kunnen aanbrengen?” vroeg Fabricius plotseling, en terwijl hij Ambrosius strak aankeek, voegde hij er aan toe: „U veracht toch de genademiddelen der kerk niet?”

Ambrosius zweeg.

Twijfelde hij misschien aan de kracht van de voorbede van al de heiligen van de kerk van Rome, en geloofde deze monnik, dat de priesterlijke absolutie niet machtig was om de zonden te vergeven, omdat er in het Woord van God geschreven staat: „Ick, Ick ben het, Die uwe overtredingen uytdele om Mijnentwille?”

Zeer waarschijnlijk niet, omdat broeder Ambrosius de laatste woorden zeker nooit had gelezen en Hem niet kende, Die alleen de voorspraak bij God kan zijn!

„Het lijkt wel, alsof ik iemand in de gang hoor lopen”, zei broeder Ambrosius, terwijl hij daarmee een antwoord ontweek. „Wij moeten voorzichtig zijn”, vervolgde hij, „het

zou mij niet verwonderen, dat pater Josefus op ons loert en nu bij de deur staat, om ons af te luisteren. Wanneer hij ook maar iets ten nadele van de alleenzaligmakende leer van ons zou horen, dan kunt u er zeker van zijn, dat het met ons niet al te best afloopt. Als ik u was, mijn zoon, dan zou ik heel voorzichtig zijn met uw uitlatingen over de leer der kerk. Ik wil het benadrukken, dat het beter is te zwijgen dan te spreken. Vertrouw niemand in ons klooster en zeker pater Josefus niet. Ik heb er reeds de ondervinding van. Eens heeft hij ook mij wegens ketterij aangeklaagd en veel beledigingen heb ik toen van hem moeten verduren. Sinds die tijd kan ik niets meer doen, want hij vertrouwt mij nu niet meer en volgt me op de voet.”

Broeder Ambrosius zuchtte en met sombere ogen keek hij naar de gesloten deur. Voor hem was het vrijwel zeker, dat pater Josefus al het mogelijke zou doen om hun gesprek af te luis

teren. Meermalen had hij dit reeds gemerkt.

„Jammer”, antwoordde Fabricius op fluisterende toon, „dat het verraad ook al binnen de muren van ons klooster is gekomen. Toen ik mij van de wereld afzonderde, om hier in het klooster van Brugge de rust voor mijn ziel te zoeken, had ik er helemaal niet aan gedacht, dat ik in mijn verwachtingen zo teleurgesteld zou kunnen worden.

Vroeger beschouwde ik alle monniken als vrome, ernstige en oprechte mannen, die naar waarheid streefden en zich helemaal niet met wereldse zaken wilden bemoeien. Maar wat is mij dat tegengevallen, de meeste broeders zijn vijanden van alle geleerdheid en verzonken in de diepste onkunde. In plaats van een kweekplaats voor wetenschap en godsvrucht, wordt schandelijk genoeg, de grootste ontucht bedreven en geeft men zich over aan alle lusten van de wereld. Vrede en eensgezindheid wordt er onder de monniken van ons Convent weinig gevonden en u weet zelf wel, hoeveel afgunst er in ons klooster is. En ik weet zeker, wanneer er geen regels en wetten waren, om de hartstochten te beteugelen, dan werden de dagen met allerlei zwelgpertijen en andere onbetamelijke dingen gevuld. De gezangen, die soms tot laat in de nacht worden gezongen, als teken van strenge devotie en volkomen overgave van zichzelf aan de heilige moederkerk, klinken mij dikwijls als een aanklacht in de oren. Ik vrees, dat de heilige Maagd met haar zegeningen van ons zal wijken, want zo wij voor de hemel willen leven, moeten wij de wereldse dingen geheel verzaken.”

Glimlachend keek broeder Ambrosius naar Fabricius, die zo eerlijk voor zijn mening uitkwam, maar in zijn hart kwam er zorg voor de toekomst. Zorg, omdat de jonge kloosterling het maar niet laten kon over de toestand van zijn ziel te spreken. Dit kon op de duur niet zonder gevolgen blijven. Op zachte toon zei hij ernstig: „Het is maar al te waar, mijn zoon, wat u daar straks zei. Er is werkelijk weinig oprechte vroomheid binnen de muren van ons klooster. Helaas, helaas, o, als u eens wist, wat ik hier al heb moeten lijden?”

Broeder Ambrosius zuchtte diep. Het was het bewijs, dat ook hij de ware vrede moest missen.

„Onze daden moesten meer in overeenstemming zijn met het leven van onze Heere en Zijn apostelen”, vervolgde de jonge monnik, „de Bijbel .... ”

Hij ging niet verder.

De doordringende blik waarmee broeder Ambrosius hem aankeek, legde hem het zwijgen op. Direct begreep hij de oude monnik. Deze had gelijk ... .

Even was het stil in de sombere kloostercel van het Brugse klooster. Toen begon broeder Fabricius gejaagd te spreken. „Spreek nooit over dat boek, het is levensgevaarlijk, en het was beter geweest, dat ik de naam van dit verboden boek niet

had genoemd. Als pater Josefus het gehoord had, dan zou het niet al te best met me zijn afgelopen. Vergeef me mijn onvoorzichtigheid en wat ik u aanraden mag mijn broeder, spreek met niemand over de Bijbel. Men zou u zonder pardon aanklagen en boete laten doen in een ander klooster, waar het scherpste toezicht op de afvalligen gehouden wordt.

De Bijbel is een ketters en door de heilige moederkerk verboden boek. De keizer heeft plakaten uitgevaardigd met de strengste straffen op het drukken, verkopen en uitgeven van enig werk, waarin melding gemaakt wordt van de Heilige Schrift. En het lezen van de Bijbel zelf moet in het geheim gebeuren, want iedereen die betrapt wordt er in te lezen of dit Boek in huis te hebben, wordt voor het geestelijk gerecht gesleurd en moet zwaar boete doen voor zijn overtreding.

Ik herinner mij nog heel goed, hoe enkele jaren geleden onder hen, die om de nije leer omgebracht zijn, ook Jacob van Liesveld behoorde. Deze man was boekdrukker in Antwerpen en een aanhanger van de zo gevreesde ketterij. Hij drukte verschillende uitgaven van de Bijbel en de laatste druk, die hij bewerkte, leerde, „*dat des menschen salicheyt alléén door Christus quam*”, en bij Mattheus 4 had hij, de duivel afgebeeld in de gedaante van een monnik."

Fabricius zweeg. Allerlei herinneringen kwamen nu in hem op, herinneringen, die niet al te prettig waren. Hij wist maar al te goed, hoe veel dweepzieke priesters samen met de handlangers der Inquisitie alle pogingen in het werk stelden om te vuur en te zwaard de aanhangers van de nieuwe leer voor altijd tot zwijgen te brengen.

Maar toch .... had broeder Fabricius niet zelf het zo door de moederkerk gevloekte Boek in handen gehad en voor een ogenblik een lichtstraal opgevangen, die voor enige tijd de duisternis in zijn hart had opgeklaard.

„Kijk”, vervolgde hij enkele ogenblikken later, „uw woorden herinneren mij uit een voorval uit mijn leven, dat ik u zal vertellen. Reeds van mijn vroegste jeugd af, had mijn vader mij voor het kloosterleven bestemd. Niets kon hem van dat eens genomen besluit afbrengen en ondanks al mijn bezwaren, zette hij helaas zijn plan door. Langzaam maar zeker raakte ik met het denkbeeld verzoend en toen het zover was, gaf ik mij helemaal over aan de leiding van de geestelijke, die mijn vader had gevraagd om mij het nodige onderwijs te geven. Het moest nu eenmaal en ik kreeg na verloop van tijd plezier in de studie. Het duurde dan ook niet zo heel lang, of ik sprak en verstond het Latijn vloeiend. Met grote ijver legde ik mij tevens op de studie der theologische wetenschappen toe. Eens bracht ik de bibliotheek van mijn leermeester in orde. Zo nu en dan bladerde ik in de handschriften en perkamenten, zag ik plotseling een boek liggen onder de passieboeken en sermoenen. Ik dacht, dat het wellicht een of ander zeldzaam geschrift was. Het bleek een Latijnse vertaling van de Heilige Schrift te zijn.

Ik verborg het haastig in een van mijn zakken en al de tijd die ik vrij had, gebruikte ik om er in te lezen. En met een brandend verlangen las ik steeds verder. Een vroeger ongekende gewaarwording maakte zich van mij meester. Alles wat in de Heilige Schrift stond, was zo nieuw voor mij en het was aantrekkelijk en schoon. Ernstiger dan ooit te voren, zocht ik in een nauwgezette plichtsbetrachting bevrediging voor een onrustig geworden hart. Ik kreeg een begeerte naar de eenzaamheid, omdat ik daar hoopte te vinden, wat ik overal tevergeefs zocht. En wat was ik blij, toen de poort van het klooster voor mij openging, die mij voor altijd van de bedorven buitenwereld zou scheiden. Heilig zou ik voortaan voor God zijn, maar ....dat lukte mij niet. Ik kón niet heilig leven, hoeveel ik er ook voor gedaan heb. Al mijn goede werken konden mij de vrede niet geven. Hoe graag zou ik, al was het maar voor een ogenblik, dat Boek nog

eens lezen. Want de Bijbel is toch het Woord van God, waaruit ook de priesters de nodige wijsheid putten?"

„Ik heb dit vroeger ook gemeend”, antwoordde broeder Ambrosius op zachte toon, „hoewel de prior van ons klooster beweert, dat in de Bijbel dingen voorkomen die tot ons nadeel zijn en waardoor wij in gruwelijke dwalingen kunnen vervallen. De stem van de ene ware Kerk en de leiding der heiligen is voor ons voldoende, beweert hij. Maar hoe het ook is, ik zal wel voorzichtig zijn om nog eens over dat Boek te spreken. Ik hou mijn gedachten voortaan voor mezelf.”

„Hebt u óók in de Bijbel gelezen?”

De jonge monnik keek broeder Ambrosius verbaasd aan. Hoe was dit in de wereld mogelijk in het klooster van Brugge. „Ja, mijn zoon”, zei broeder Ambrosius met een diepe zucht, „ik kan niet anders dan met grote huivering aan die tijd terugdenken. Eens was ik in het bezit gekomen van het verboden Bijbelboek, dat toch alleen maar de waarheid bevat. Pater Josefus, die altijd als een slang rondschuifelt, om alle eensgezindheid en rust te verstoren, kreeg er erg in. Jammer genoeg was ik niet voorzichtig genoeg geweest. En hoewel ik probeerde het boek in de wijde mouwen van mijn pij weg te moffelen, was het hem niet ontgaan, dat het de Heilige Schrift was, waarin ik had gelezen. Broeder Fabricius, vanaf dat ogenblik was mijn rustig leven voorbij. Pater Josefus beschuldigde mij van ketterij en klaagde mij aan. Maar laat ik zwijgen, over al de beledigingen, die ik toen heb moeten verduren. Om kort te gaan, ik werd streng gestraft, en nog altijd loert deze listige monnik op mij. Ik kan het niet genoeg benadrukken, broeder Fabricius, wees toch op uw hoede voor die man. Naar ik geloof, vertrouwt hij u ook niet. Neem steeds de nodige voorzichtigheid in acht en zwijg zoveel mogelijk.

„Maar”, sprak broeder Ambrosius peinzend, terwijl hij door het venster naar buiten keek „het wordt tijd, dat ik naar mijn cel ga. Het onweer is bedaard. Broeder Fabricius, ik wens u welterusten en ik hoop, dat u spoedig vrede voor uw ziel mag vinden. Ik twijfel echter hoe langer hoe meer, dat wij door eigen kracht kunnen zalig worden en dat de tussenkomst der heiligen voldoende zou zijn om ons de rust voor onze ziel te kunnen geven.” „Maar waarom niet?” vroeg de jonge monnik, en zijn stem klonk ernstig.

„Omdat”, vervolgde Ambrosius fluisterend, terwijl hij zich over Fabricius heen boog, „omdat ik gelezen heb, dat geen kerk, geen priester, geen geschenken, geen vrome oefeningen, bloed, noch tranen ons de hemel kunnen openen en rust geven aan het hart.”

„Wie kan dat dan?” vroeg broeder Fabricius, terwijl hij Ambrosius bij de arm greep.

„Ik heb eens iets gehoord en gelezen, wat ik nog niet goed kan begrijpen: *„Komm tot Mij, alle die vermoeyt ende beladen zijt, ende Ick zal u verquicken. Neemt mijn jock op u, ende leert van Mij, dat Iek sachtmoedich ben, ende ootmoedich van herten, ende ghij zult ruste vinden voor uwe zielen.”*

Verwonderd keek broeder Fabricius de oudere monnik aan en reeds wilde hij verder vragen om een nadere uitleg. Maar broeder Ambrosius drukte hem haastig de hand, als wilde hij verdere vragen ontwijken. Even later haastte hij zich naar zijn cel.

Het ontging de monnik niet, dat hem nog iemand was voor geweest. Aan het eind van de gang zag hij de gebogen gestalte van pater Josefus, die zachtjes naar zijn cel sloop en zacht de deur achter zich dichttrok, de heiligen dankend dat, naar hij meende, niemand hem had gezien.

„Zo, wij zijn dus weer afgeluisterd”, mompelde broeder Ambrosius, „God geve, dat

deze handlanger der Inquisitie niets heeft gehoord, wat ons in moeilijkheden zou kunnen brengen.” Enkele ogenblikken later is het stil in het Brugse klooster, maar in twee cellen baden twee monniken voor de rust van hun arme ziel ... .

Later verliet broeder Fabricius de roomse kerk en werd predikant. Door genade was hem de Christus der Schriften ontsloten als de Enige weg ter zaligheid, de Weg, de Waarheid en het leven. Maar ook broeder Fabricius zou moeten sterven voor de Naam en de zaak des Heeren.

Het boek *Hooger Vierschaer te Antwerpen*, vermeldt deze gebeurtenis als volgt:

1 juli 1564.

Over de vervolgingen tegen **CHRISTOFFEL DE SMET alias FABRITIUS** of **MARISSAEL**:

FABRITIUS werd op 1 juli 1564 aangehouden, door een aanklacht van een vrouw genaamd: *Lange Margriet*, een, te Antwerpen, bekende mutsenmaakster. Hij was vergezeld door OLIVERIUS DE BOCK of BOCKIUS, geboren van Aalst, leraar aan de Universiteit van Heidelberg en die, op aandringen van de Paltsgraaf, t.g.v. een brief van Margareta van Parma, losgelaten en verbannen werd.

De dag dat Fabritius veroordeeld werd, hadden er, 's avonds, voor de gevangenis van het STEEN, samenscholingen plaats; verscheidene personen werden er van beschuldigd ketterse psalmen gezongen te hebben. Op de dag der terechtstelling, gebeurde er, op de Grote Markt, een opstand welke nieuwe vervolgingen en de ter dood veroordeling (19 dec. 1564) van een Waal, ROBRECHT DU BRIEL, opleverde. Ook de verraadster, LANGE MAGRIET, werd door een woedende menigte met stenen bekogeld zodat zij moest vluchten.

4 oktober 1564.

CHRISTIANUM, alias CHRISTOFORUM FABRITIUM, alias DE SMET, vuytgelopen moninck, &c. ende daeromme al levende op een schavot verbrant is geweest, &c.

Item van dat hy tverbrant lichaem vanden zelve CHRISTOFORUS, &c. om tselve int water te werpen, overmidtz den rumoer twelck doens opte Merct gebuerde, &c. Bron: Rekeningen van den Markgraaf, jaren 1563-65, A.A.B. Deel 9, blz.283, 284. "den 4 Octobris, wirt t'Antwerpen op de Meerct, voor het Nieu Stadthuys eerst gejusticeert, ende verbrant eenen vuytgelopen Vrouwenbroeder, die van het Heylich Sacrament niet en hiel, ende als men de justitie doen soude, quamp daer soo grooten ramor ende men wirper soo met steenen, dat den Marcgrave, Schoutet ende Dienaers ontloopen moesten. Ende op den selven dach wirt te Antwerpen tot haren verantwoorde geroepen, al deese woopers, ende niet comparende op den hals gebannen."

Antwerpsch Chronykje.

Hooger Vierschaer: 5 oktober 1564.

Getuigen opgeroepen na de ongeregeldheden bij de berechting van FABRITIUS:

HENRICK DAEMS, Deken van het Schermersgilde.

JAN MICHIELSENS, gildebroeder.

JERONIMUS DE LA CROIX, gildebroeder.

ADRIAEN HAGENS, gildebroeder.

CORNELIS VAN WINDERBEKE, gildebroeder.
PEETER MAES, gildebroeder.
GHYSBRECHT VAN DELFT, gildebroeder.
RYCK VAN CALCKEREN, gildebroeder.
CORNELIS VAN WOELPUTTE, gildebroeder.
GUILLAUME COCX, gildebroeder.
JERONIMUS VAN EECKE, gildebroeder.
JAN VAN HAESDONCK.

Zie Fabricius in Antwerpen (1566) staan voor de brandstapel.

Hoort hem als hij roept: „*Ik heb de goede strijd gestreden, ik heb de loop geëindigd en het geloof behouden. De rechtvaardige Rechter zal mij kronen met een onverwelkende erekrans. Blijft ook gij Hem getrouw, de enige Zaligmaker van het diep schuldig zondaarsharte.*”

Fabricius knielde voor de houtmijt neer om te bidden, maar de gevoelloze beulen beletten het hem. Ruw grepen zij de leraar aan, sleurden hem met geweld op de brandstapel. Direct werd hij met een ketting aan de paal vastgebonden en wierp men hem een strop om de hals. Toen werd het hout aangestoken en langzaam steeg een blauwe rookzuil naar boven. Het volk op de markt van Antwerpen sidderde en een uitbarsting dreigde. Maar daar klonken opeens de woorden van een Psalmvers over de markt:

*Uyt de diepten, o Heere,
 Mijner benauwtheyt groot,
 Roep ik tot U gaer seere,
 In mijnen angst en noot.
 Heer, wilt mijn stem verhooren,
 Want het nu tijd sijn sal:
 Laat komen tot Uw oren,
 Mijn klachtig bidden al.*

Even later golfde als een machtige stroom de Psalmregels over de markt van de stad aan de Schelde. De marktgraaf dreigde met zware straffen, maar niemand stoorde zich hier aan.

Zwijgt! schreeuwden de soldaten en zij begonnen er op in te slaan.

Schiet ze neer! riep de schout.

Dit was echter olie op het vuur en een regen van stenen daalde neer op alle gehoorzame dienaren van de beruchte inquisitie. De marktgraaf en een gedeelte van de soldaten verlieten overhaast de markt voorzover dit tenminste mogelijk was.

Laat ons de prediker bevrijden! riep opeens iemand uit de menigte.

Opeens stormde men naar de brandstapel. Knetterend stegen de vlammen omhoog, aangewakkerd door de wind. Er stond een pater naast de beul.

Doe uw werk, zei hij, *uw loon zal u niet ontgaan.*

De beul greep de zware ijzeren hamer, hief hem snel omhoog en liet hem op het hoofd van de martelaar neerkomeen. De pater vluchtte, gevolgd door de scherprechter.

Nog enkele zuchten en dominee Fabricius (Christoffel Smit), was niet meer, maar zijn ziel was eeuwig thuis en teruggebracht in de gemeenschap Gods waaruit zij zich had gezondigd. Het was enkel en alleen genade want:

*De Heer' zal Selt versamen
Sijn volck, ja, brengen voort,
Die lijden om Sijnen Name,
Uyt West, uyt Suyt, uyt Noort,
Tot Zynder heyligt stede,
In 't Rijck Sijn's Vaders schoon,
Leyden in seker vrede:
Dit is der vromen loon.*

HOOFDSTUK 5

UIT DE DUISTERNIS TOT HET LICHT

Het was enige jaren later ... .

Belangrijke gebeurtenissen waren er in de Nederlanden voorgevallen. Koning Philips II, die kort na de aanvaarding van zijn regering de verschillende provincies had doorgereisd, om zich als Heer der Nederlanden te laten huldigen, had in augustus 1559 de Lage Landen aan de Noordzee verlaten, om naar zijn geboortegrond Spanje terug te keren. Heviger dan ooit was nu zijn haat tegen de Hervormden. Met bittere wrok in het hart kwam dan ook de somber zwijgende koning in Madrid aan. Drie miljoen had hij de Nederlanders gevraagd, en hij had ze kunnen, krijgen, maar dan had hij de Spaanse troepen moeten wegzenden. Veel klachten had Philips op zijn rondreis moeten aanhoren over de aanwezigheid en het gedrag van de vreemde soldaten. Zelfs de Prins van Oranje, en Lamoraal, Graaf van Egmond, de held van St. Quintin en Grevelingen, hadden op besliste en niet mis te verstane toon er op gewezen, „dat vergeefs door vroomheit en wapnen der landzaten vrede bevochten waar, indien zij inwendig met het juk der vreemdelingen slaafser wijze belast bleven.” De koning had ontwijkende beloften gedaan en dubbelzinnige toezeggingen, maar prins Willem van Oranje doorzag zijn boos opzet. In alle stilte had koning Hendrik II van Frankrijk een verdrag met Philips II gesloten, met het doel, met één grote slag in de beide landen de ketters te verdelgen. Toch lekte het gruwelijke plan uit, want ....De Prins van Oranje, die als gijzelaar in Parijs verbleef, was een van de eersten, die van het duivelse plan hoorde.

Op een dag organiseerde de Franse koning een jachtpartij in de bossen van Vincennes. Eén van de genodigden was Prins Willem van Oranje. Bij die gelegenheid zou aan het licht komen, wat de aanhangers van de „nije leer” boven het hoofd hing.

Het begon al te schemeren, de jachtpartij was afgelopen en het hoge gezelschap begaf zich weer huiswaarts. Op de terugweg dwaalde Prins Willem met de Franse koning af van de rest van de ruiters.

Langzaam reden zij voort onder de bomen.

Hendrik II was vervuld met het snode plan, hij kon er niet over zwijgen en vertelde, in de veronderstelling dat de jonge Prins van Oranje van de op handen zijnde aanslag wist, dat hij met Philips II en de hertog van Alva een verdrag had gesloten, met het doel de aanhangers van de ketterse leer met alle geweld en middelen uit te roeien.

Prins Willem van Oranje was geheel van zijn stuk gebracht, alhoewel hij zich volkomen beheerste. Door deze grote zelfbeheersing bij dat gesprek in de bossen van

Vincennes heeft hij de naam van de „Zwijger” verkregen. Kardinaal Granvelle is waarschijnlijk de eerste geweest, die hem zo noemde.

Later schreef Prins Willem in zijn „Aprologie” dat hij: „door medelijden getroffen werd met zoveel welvarende mensen, die aldus veroordeeld werden tot vernietiging, in 't bijzonder met dat land, waaraan ik zoveel verplichting had en waar men een inquisitie wilde invoeren, erger en wreder dan die van Spanje. Van deze dingen getuige zijnde, beken ik dat ik van dat ogenblik af in ernst besloot het Spaanse ongedierte uit dat land te verdrijven en nooit heb ik berouw gehad over mijn besluit.” Doch de mens wikt, maar God beschikt.

Na de jachtpartij in de Vincennese bossen gaf Hendrik II nog tal van feesten. Op een van die feesten had een tournooi plaats, waarbij de koning van Frankrijk dodelijk werd gewond. Enkele dagen na het schouwspel stierf hij aan de bekomen verwondingen. De oprichting van veertien nieuwe Bisdommen bracht grote verontwaardiging en de adel, het volk en zelfs de geestelijkheid werden hierdoor hevig verbitterd. De invoering van de gevreesde inquisitie zette eindelijk de kroon op het werk en steeds groter werd de kloof.

Vóór de troonsbestijging van Karel V bestond er, eigenlijk gezegd, geen inquisitie in de Nederlanden. Onder de regering van Philips de Goede vonniste de vicaris van de inquisiteurgeneraal enkele kettters, die in 1448 te Rijsel werden verbrand. Wanneer er inquisiteurs in de Nederlandse gewesten nodig waren, moest men hen uit Frankrijk of Duitsland laten komen.

Toen de vervolging het hebben van inquisiteurs in het land zelf wenselijk maakte, wendde Karel de Vijfde zich in 1522 tot de paus in Rome. Karel had echter reeds een jaar tevoren Francois van der Hulst tot inquisiteurgeneraal voor de Nederlanden benoemd. De inquisiteurgeneraal kreeg volmacht om, zonder inachtneming van de bestaande wetten, kettters te dagvaarden, aan te houden, gevangen te zetten, te pijnigen en de vonnissen uit te voeren zonder dat hoger beroep mogelijk was. Paus Adriaan (de enige Nederlandse paus) benoemde Van der Hulst tot algemeen inquisiteur voor al de Nederlanden.

Van der Hulst was echter nog geen twee jaar inquisiteurgeneraal, toen de keizer hem ontsloeg in verband met valsheid in geschrifte.

In 1525 werden Buedens, Houseau en Coppin door paus Clemens VII tot inquisiteurs benoemd in de plaats van Van der Hulst. Twaalf jaar later, na de dood van Coppin, werden de inquisiteurs aangevuld met Tapper en Dritius.

De macht der pauselijke inquisiteurs was langzamerhand uitgebreid, en omstreeks 1545 waren zij niet alleen geheel onafhankelijk van de bisschoppelijke inquisitie, maar hadden zij hun rechtspraak uitgestrekt over bisschoppen en aartsbisschoppen. Ze mochten ook op eigen gezag onderinquisiteurs benoemen. Een groot deel van het werk werd inderdaad verricht door deze onderinquisiteurs. De meest bekende van hen waren: Barbier, de Monte, Titelman, Fabry, van de Velden of Sonnius en Strijen. In 1545 en later in 1550 werden strenge voorschriften door de keizer uitgevaardigd, waaraan deze pauselijke inquisiteurs zich moesten onderwerpen. De inquisiteurs werden bevoegd verklaard om te ondervragen, te vervolgen en te straffen alle kettters of personen, die van ketterij werden verdacht en ook degenen, die hen begunstigen. Vergezeld van een notaris moesten zij schriftelijke informaties inwinnen van alle personen in de Nederlandse gewesten, „die besmet waren of op wie sterke verdenking

rustte.”

Zij werden gemachtigd alle onderdanen van Zijne Majesteit, van welke rang of stand zij ook waren, voor zich te roepen. Allen die weigerden zich voor de inquisiteurs te verantwoorden, moesten met de dood worden gestraft. De keizer gaf tevens bevel aan de rechters, baljuwen en alle andere ambtenaren, om de nodige „bijstand” te verlenen aan de inquisiteurs. Deden zij dit niet, dan zouden zij met de dood worden gestraft. Tenslotte beval de keizer, „dat de inquisiteurs algemeen bekend zouden maken, dat zij niet hun eigen werk, maar het werk van Christus verrichten, en dat zij een iegelijk daarvan zouden overtuigen. De wijze waarop de naam van Christus door deze verblinde mensen werd misbruikt, om al deze onmenselijke gruwelen te heiligen, was zeker niet de minste van hun misdaden. De inquisiteurs waren niet ondergeschikt aan de burgerlijke overheid, maar omgekeerd, de burgerlijke overheid aan hen. De keizer gaf hun de bevoegdheid volgens het plakkaat van 29 april 1550: om ketters aan te klagen, te pijnigen, van hun rang te ontzetten en over te leveren aan de wereldlijke rechters en gebruik te maken van de gevangenis en te vonnissen.

Deze voorschriften aan de inquisiteurs had Philips II dadelijk in de eerste maand van zijn regering (28 november 1555) bevestigd en hernieuwd.

Onder de inquisiteurs stond Pieter Titelman bovenaan. Hij vervolgde de aanhangers van de „nije leer” op een wijze, die nauwelijks menselijk scheen. Hij vermaakte zich als hij de ketters op de folterbank ineens zag krimpen van de pijn. Zonder enig bevelschrift, getuigen, verhoor of proces pijnigde hij, worgde hij, verbrandde hij.

Het register van de uitgaven der stad Doornik, bevat, om slechts een voorbeeld te geven, de volgende aantekeningen:

- „Aan Mr. Jacob Barra, scherprechter, voor het pijnigen (tweemaal) van Jan de Sannoy, tien stuivers.
- Aan dezelfde, voor het verbranden van de genoemde Sannoy, zestig stuivers. Voor het werpen van zijn as in de rivier acht stuivers.”

Hoe erg het was, schetste Philips II zelf. Hij zei eens: „Waartoe de Spaanse inquisitie ingevoerd? De inquisitie der Nederlanden toch is meedogenlozer dan die van Spanje.” Aan het hoofd der Bisdommen stond kardinaal Granvelle, die eerst bisschop van Atrecht was geweest en daarna aartsbisschop van Mechelen.

De landvoogdij over de Nederlanden had koning Philips II opgedragen aan zijn zuster, Margaretha van Parma, die in het bestuur zou worden bijgestaan door een Raad van State. Verder werden over de verschillende gewesten stadhouders aangesteld: Prins Willem van Oranje over Holland, Zeeland, Friesland en Utrecht en de Graaf van Egmond over Vlaanderen en Artois.

De man, die echter feitelijk het gezag in handen had, was **kardinaal Granvelle**, een geslepen staatsman, begaafd met een helder verstand en een grote kennis. De landvoogdes stond geheel onder zijn invloed en deed alles wat Granvelle zei. Zelfs Philips II boog, zonder er zelf erg in te hebben, voor zijn wil, hoewel de „nederige dienaar” alles in het werk stelde om Philips in de waan te laten, dat hij alleen diens wensen uitvoerde. De kardinaal had echter ook minder prettige hoedanigheden. Granvelle was listig, haatdragend, vals en hooghartig en .... een lage vleier. Het verbranden en uitroeien der ketters beschouwde hij als een Gode welgevallig werk en waar hij kon stimuleerde hij de koning van Spanje in elk besluit dat de verdelging van de ketters beoogde.

De begeerte naar geld en goed was bij Granvelle onverzadiglijk. Telkens wist hij nieuwe bronnen van inkomsten van zijn anders zo karige meester te verkrijgen, waarmee hij zijn buitensporige weelderige leefwijze, zijn prachtige hofhouding kon betalen. Granvelle hield er de persoonlijke mening op na, om zo aangenaam mogelijk te leven. En dat deed hij dan ook! Onder de schijn van bevelen te ontvangen, was hij eigenlijk de spil waar alles om draaide en uiteindelijk het land regeerde naar zijn eigen inzicht. Granvelle's gezag was zodoende onbepaald en als een ware dwingeland heerste hij over deze gewesten. Alle gemoederen in de Nederlanden verkeerden dan ook in een sombere gedrukte stemming, en onder de edelen werd een partij opgericht, die zich met alle kracht tegen de kardinaal ging verzetten.

Tegen het beleid in de Nederlanden kwam verzet om verschillende redenen en vooral door de strenge toepassing der plakaten. Dit laatste leidde o.a. tot het aanbieden van het Smeekschrift der Edelen te Brussel. Het stuk had tot inhoud, het verzoek, bestemd voor Philips II, tot opheffing van de plakaten en van de inquisitie, maar daarover nog iets in de volgende hoofdstukken, en keren nu terug naar 's Hertogenbosch.

HOOFDSTUK 6

HET CONSISTORIE VAN DEN BOSCH

In het huis van de ossenkoper Herman de Ruyter in de Ortenstraat te 's Hertogenbosch, is het een drukte van belang. De bijna voltallige kerkeraad, *het consistorie*, ruim twintig man, is aanwezig om de uitslag van de zending van meester Herman naar Antwerpen te horen. De ossenkoper was namelijk naar Antwerpen gezonden om het consistorie daar om raad te vragen. Uitvoerig vertelt meester Herman welke adviezen men heeft gegeven, waarop dan ook een korte bespreking volgt. Unaniem wordt besloten, de richtlijnen van het consistorie te Antwerpen op te volgen.

„En hoe is het verder gegaan, meester Herman?” informeert Joris Jorissen”, je hebt daar heel wat beleefd, zoals je zei!” „Ja, dat is waar, broeder”, antwoordt de ossenkoper, „ik zal jullie precies vertellen, wat ik zoal gehoord en gezien heb. Maar als jullie er geen bezwaar tegen maken, dan zal ik eerst mijn vrouw even roepen, want ook zij wil graag mijn belevenissen horen.”

Niemand maakt bezwaar, zodat het niet lang duurt of Mariken heeft ook een plaatsje gevonden in de ruime voorkamer, die nu wel erg vol is.

„Ik zal jullie het verhaal van mijn tocht besparen”, begint meester Herman, „maar waar je komt of met wie je spreekt, aan de veren of in de taveernen, overal wordt er gesproken over de inquisitie, het verbond der edelen en de landvoogdes .... ” Na de eerste vier jaar van zijn regering in de Nederlanden te zijn geweest, trok Philips II van Spanje zich voorgoed terug op het Escuriaal nabij Madrid. Het bewind over de Nederlanden vertrouwde hij zijn halfzuster Margaretha van Parma toe, wier optreden hij bij voorbaat beperkte tot de rol van een uitvoeringsagente van Madrid.

Tegen het beleid in de Nederlanden kwam verzet om verschillende redenen: de aanstelling van de Consulta, die de invloed van de Nederlandse adel fnuikte, en vooral de strenge toepassing der plakaten. Dit laatste leidde o.a. tot het aanbieden van het

Smeekschrift der Eedelen op 5 april 1566 te Brussel. Het stuk had tot inhoud, het verzoek, bestemd voor Philips II, tot opheffing van de plakkat en van de inquisitie.

Op de avond van de 3e april 1566 reed een groep van 200 ruiters de stad Brussel binnen. Aan het hoofd reed de edelman Brederode, Heer van Vianen. En onder herhaalde toejuichingen van het volk reden ze langzaam de stad door tot het huis van Prins Willem van Oranje. Lodewijk van Nassau, de broer van Prins Willem, en Bredore verlieten hier de stoet. Zij waren de gasten van Prins Willem van Oranje. De andere edellieden vonden in verschillende adellijke huizen onderdak.

De andere morgen kwamen de graven Culemborg en Bergen aan met 100 man en op de gedenkwaardige vrijdag 5 april 1566 verzamelden zich de edelen op het plein Petit Sablon. Te voet gingen de ongeveer 300 edelen naar het koninklijk paleis, waar Margaretha van Parma reeds in de raadskamer op hen zat te wachten. Willem van Oranje, Egmond en Hoorne en nog anderen waren eveneens in de kamer. Toen zij echter binnenkwamen beefde de hertogin van angst.

Brederode las nu namens de edelen het smeekschrift voor. Onomwonden werd hierin verklaard, dat de laatste besluiten van koning Philips II, ten aanzien van de inquisitie, een opstand in de gewesten tot gevolg zouden hebben. De edelen voelden zich gedwongen om hun plicht te doen. Zij verzochten daarom de Landvoogdes een gezant te zenden naar de koning om hem dit smeekschrift bekend te maken. Tevens vroegen zij of Margaretha van Parma de inquisitie en de uitvoering der plakkat wilde schorsen totdat koning Philips in Madrid een beslissing had genomen. Het smeekschrift der edelen besloot met: „Moge Uwe Hoogheid er naar horen voordat er ander kwaad komt; gij zult dan goed doen.”

Kort antwoordde de zenuwachtige Landvoogdes dat de edelen haar antwoord zouden krijgen, nadat zij zich met haar raadslieden over deze zaak had beraden.

Direct na het vertrek van Brederode en de andere edelen begon in de raadskamer een heftige discussie. De Prins van Oranje verzekerde de Landvoogdes dat de edelen, die het smeekschrift hadden aangeboden, geen woeste onbezonnen samenzweerders waren, maar mannen die het goed meenden en die het volk door en door kenden. De onsympathieke Barlaimont kwam heel anders uit de hoek en zei: „Hoe Mevrouw! kan het zijn dat Uwe Hoogheid bevreesd is voor deze bedelaars?” De graaf van Aremberg meende dat zij de stad moesten worden uitgezet.

De volgende dag ging Brederode met enkele van de voornaamste edelen naar het paleis van Margaretha van Parma, de Landvoogdes der Nederlanden om het smeekschrift terug te halen. De Landvoogdes verklaarde dat de zaak zo spoedig mogelijk aan de koning zou worden voorgelegd. Zelf, zo zei ze, had ze geen macht om de plakkat in te trekken. Al wat zij kon doen was, de inquisitie op te dragen uiterst voorzichtig te zijn. Twee dagen later kwam Brederode opnieuw naar het paleis van de Landvoogdes met een antwoord op Margaretha's aanmerkingen. De edelen beklagden zich dat zij niet uitvoeriger antwoord op de vragen had gegeven. Zij betreurden het ten zeerste, dat zij niet de macht had om de inquisitie buiten werking te stellen. De edelen vertrouwden er op, dat de vervolging van zoveel onschuldige mensen zou ophouden totdat de koning een beslissing had genomen. En hoe die beslissing ook zou zijn, zij zouden zich er aan onderwerpen als de Staten-Generaal hun goedkeuring er aan zouden geven.

Driehonderd edelen namen op de 8e april op uitnodiging van Brederode deel aan een

banket dat in het huis van Culemborg werd gehouden. Deze maaltijd is in de geschiedenis overbekend geworden.

De verachtelijke uitspraak van Barlaimont was bekend geworden. Hij had de edelen bedelaars genoemd. Welnu, Brederode maakte tijdens de maaltijd het gezegde van Barlaimont bekend. Sinds wij dan bedelaars zijn, bestaat er goede reden voor ons om bedelzakken te dragen en uit houten nappen te drinken. Op hetzelfde ogenblik bracht een van zijn bedienden hem een bedelzak en daarna nam hij met beide handen een houten schaal, schonk die vol wijn, ledigde deze in een slok en gaf hem daarop weer gevuld aan zijn buurman, terwijl hij riep : „Op de gezondheid van de bedelaars.”

Later op de avond kwamen de Prins van Oranje en de graven Egmond en Hoorne. Ook zij dronken op het verbond der edelen. Toen schreeuwde het hele gezelschap : „Lang leve de koning, heil de bedelaars!” Daarna verzonnen de edelen een devies: „Getrouw aan de koning tot aan de bedelzak.” Dit devies werd op loden en tinnen medailles gegraveerd, die ze om de hals hingen. De naam „*geuzen*” was geboren.

Maar Margaretha van Parma had onder de indruk van het ogenblik *een moderatie van de plakkaten* beloofd, totdat de koning van Spanje zijn wil zou hebben kenbaar gemaakt. Het volk wilde niet alleen afschaffing der inquisitie, maar de vrijheid om God te dienen zoals Hij gediend wil worden en zoals dit in Zijn Woord staat beschreven.

Een bange tijd zou nog aanbreken, want de moderatie (matiging) zou *een mooderatie* worden. Het zou niet zo heel lang meer duren, of de hertog van Alva zou met alle mogelijke middelen de kettters trachten uit te roeien. Zijn handen zouden van het bloed druipen, het bloed van hen die het leven lieten omdat zij God meer gehoorzaam waren dan de mensen ... .

„Ja” zo vervolgde meester Herman, „de landvoogdes heeft de edelen met een kluitje in het riet gestuurd, toen zij verzachting van de plakkaten beloofde, maar ze zal voorzichtig moeten zijn, want het volk begint haar fijne streken te doorzien. Men vertelt, dat ze radeloos moet zijn geweest toen ze hoorde wat er in Antwerpen heeft plaatsgevonden. En ik moet eerlijk zijn, ook ik heb verstomd gestaan bij wat ik met mijn eigen ogen heb gezien.

Op de achttiende augustus kwam ik in Antwerpen aan en hoewel het nog klaarlichte dag was, zat de taverne, waar ik wat eten bestelde, vol mensen, die anders op deze tijd aan het werk waren. Ik vroeg de waard, die enkele ogenblikken bij me aan het tafeltje kwam zitten, wat er eigenlijk aan de hand was. Deze begon mij te vertellen, dat in Vlaanderen overal de kerken en de kloosters werden vernield en de beelden en altaren in puingslagen. In Ieperen moet het zelfs heel erg geweest zijn. Daar heeft men zelfs de preekstoel in stukken gehakt en de bibliotheek van de bisschop verbrand.”

De ossenkoper zwijgt even en kijkt in het rond om te zien welke uitwerking zijn woorden hebben. Hij leest de spanning op de gezichten, want wat hij nu vertelt, kan in de naaste toekomst verstrekkende gevolgen hebben, óók in Brabant, ook in 's Hertogenbosch.

„Jullie begrijpen, broeders”, vervolgt de ossenkoper, „dat ik met grote belangstelling deze belangrijke berichten aanhoorde. Direct dacht ik, zou dat nu het begin zijn van een algemeen verzet. Maar nee, spoedig zou ik bemerken, dat dit niet waar was en de beeldenstorm niet anders was dan het werk van een wilde en woeste op avonturen beluste menigte.... Ik heb namelijk de beeldenstorm in Antwerpen gezien. Ik bleef in de taverne slapen en de andere morgen vroeg keek ik de straat op of er soms al iets

gaande was. Alles was echter nog rustig, maar ik dacht, vandaag is het ommekeer en allicht dat er dan iets zou gebeuren, en hoewel ik met die dwaze beeldendienst niets meer te maken wil hebben, ben ik toch eens gaan kijken. Tjonge, wat was er veel volk op de been, de processie had over belangstelling niet te klagen. Met het grote beeld voorop liepen de priesters door de straten van de stad, gevolgd door de gilden, schutters, rederijkers en een groot aantal geestelijken. De stoet werd ook gevolgd door een grote menigte, die haar spotlust openlijk bot vierde.

Telkens hoorde je hen schreeuwen: „*Maayken! Maayken!* (de heilige Maria) Uw ure is gekomen. Het is uw laatste wandeling. De stad heeft genoeg van u!
Ja, het volk had genoeg van deze godslasterlijke huichelarij.

Af en toe werd er zelfs met vuil naar het beeld gegooid, maar daar bleef het voorlopig bij. Toen het beeld weer in de kerk was opgeborgen, verspreidde de menigte zich, zodat alles nog met een sisscher af te lopen. Ik ging terug naar de herberg van Christiaens, waar ik logeerde, met het plan de volgende dag, na mijn bezoek aan het consistorie weer naar huis terug te keren. De andere dag, ik zal verder kort zijn, broeders", zegt meester Herman, terwijl hij een slok bier neemt, „de andere dag brak het spektakel los. Nooit heb ik zoveel mensen bij elkaar gezien bij de Lieve-Vrouwe kerk, dan toen. En jullie weten het, ik ben heus geen lafaard, maar werkelijk waar, ik beefde over al mijn leden, toen die grote menigte als wilde beesten begon te brullen. Het was waanzinnig en anders niet en ik stond er jammer genoeg bijna midden in. Weet je wat het ergste was, plotseling begonnen zij Psalmen te zingen. Ik schaamde me, broeders, o wat schaamde ik mij en steeds verder werd ik de kerk ingedrongen. Zwaaiend met hamers en bijlen stormden ze op de beelden en altaren af en onder het zingen of liever gezegd brullen van Psalm 97:4 (Datheen)

Dat sy werden beschaemd,

Die daer ('t welck niet betaemd)

Tot beelden syn gevloeden

En dienen den afgoden.

werd alles omvergehaald en tot gruis geslagen. Zelfs het kerkorgel moest het ontgelden. Na een paar uur kon ik de kerk met moeite verlaten. Nooit, nooit, broeders, heb ik geweten, hoe vreselijk de woede is van een volk dat zich aan zijn hartstochten overgeeft. De Heere beware ons arme land voor zó'n brutaal geweld."

Meester Herman zwijgt ontroerd.

Er wordt die avond in de huiskamer van de ossenkoper nog heel wat gesproken over de beeldenstorm en de vraag rijst dan ook of deze ook niet naar 's Hertogenbosch zou overslaan. Allen zijn het er echter over eens dat de gemeente des Heeren zich moet onthouden van dergelijke praktijken omdat hierop nooit de zegen des Heeren kan rusten, want' "niet door kracht, noch door geweld, maar door Mijn Geest zal het geschieden!"

HOOFDSTUK 7

DE AANHANGERS VAN DE „NIJE LEER”

Het was de 21ste augustus 1566 dat Herman de Ruyter in 's Hertogenbosch was teruggekeerd en dat hij de broeders van het consistorie verteld had van wat er in Antwerpen was gebeurd. Samen hadden ze afgesproken toch vooral geen aanleiding te geven tot de beeldenstorm in hun vaderstad, maar .. . voordat de avond van de 22^e augustus was gevallen, waren alle kerken binnen de hoofdstad van Brabant reeds geplunderd en van beelden gezuiverd.

En in 's Hertogenbosch woedde de beeldenstorm misschien nog heviger, dan waar ook.

Verschrikt houden de roomse burgers van de stad zich op deze dag schuil. En zelfs de meest bekende aanhanger van de „nije leer” waagde het niet om te proberen een einde te maken aan de vernielzucht van het woedende gepeupel.

Ook de stadsregering blijft moedeloos en als verlamd toezien. De stadsregering bestaat uit drie delen. Het eerste deel wordt gevormd door de schepenen en gezworenen, het tweede door de raden, het derde door de dekenen (hoofdlieden) der gilden. En al hadden de beide eersten het aangedurfd de oproermakers aan te pakken, dan zouden hoogstwaarschijnlijk de dekenen van de ambachten zich daartegen hebben verzet. Immers zij waren op de hand van het gewone volk. Dus deed de regering totaal niets.

Herman de Ruyter, die bekend is als lid van het consistorie, heeft geen enkele reden om thuis te blijven. Integendeel. Wat hij in de Scheldestad niet zonder grote ontroering had gezien, moet hem in zijn eigen geboortestad niet minder interesseren. Bovendien heeft de ossenkoper veel invloed in de stad en misschien kan hij voorkomen dat er erger dingen gebeuren.

Nauwelijks hoort hij, en het is nog morgen, dat de kerken gevaar lopen, of hij trekt de stad in, na eerst Mariken op het hart gedrukt te hebben om toch vooral Job binnen te houden. Mariken weet niet meer hoe ze het heeft en bleek vraagt zij : „Hoe moet het nu met moeder, Herman? En met Hendrik en Anna?”

De ossenkoper haalt onrustig de schouders op en zegt: „Het zal zo'n vaart wel niet lopen, vrouw. En in ieder geval zullen de beeldenstormers de mensen toch wel met rust laten. Ze hebben in Antwerpen ook niemand lastig gevallen.”

Meester Herman geeft zijn vrouw een vluchtige kus en vervolgt: „Wees nu maar niet ongerust, moedertje. Ik zal wel een oogje in het zeil houden hoor. Dag Job!”

„Mag ik mee, vader?”

Maar meester Herman antwoordt beslist: „Volstrekt niet, man, netje. En nou moeder niet dwingen om naar buiten te mogen, hoor je? Anders spreek ik je nader, daar kun je van op aan.” Als vader zó begint, weet Job, dan werd het hoog tijd om te zwijgen.

Met een zwart gezicht van teleurstelling liep hij moeder achterna naar binnen, terwijl De Ruyter het Ortheneinde opliep. Moeder Mariken ging weer aan haar werk, maar dat zij het vanmorgen niet van harte deed, was wel aan alles te merken. Ze schrok van het minste geluid dat zij op straat hoorde. Job was ondertussen druk bezig met een karretje in elkaar te fabriceren en was weldra al s weer vergeten. Hij hield het puntje van zijn tong tussen de tanden geklemd, terwijl hij van een houtje, dat hij tegen zich aanhield, een van de disselbomen stond te snijden. Het scheen hem niet goed naar de zin te gaan, want er verschenen steeds meer rimpels op zijn voorhoofd. Het was dan

ook helemaal geen gemakkelijk karweitje. Met de eerste was hij gauw genoeg klaar geweest, zie je. Maar de tweede moest precies op de eerste gelijken. En nu kon hij er dezelfde bocht toch maar niet in krijgen.

Hij zou het nu nog maar eens proberen en .... au! .... daar schoot het mes uit en gaf hij zich een grote jaap in zijn duim. Met een pijnlijk gezicht schudde hij zijn hand heen en weer en hij vroeg moeder om een lapje.

„O, is 't weer zover?” bromde moeder, „gauw, stop je duim maar zolang in je mond en houd even je adem in, dat helpt altijd. Dan zal ik een lapje voor je opzoeken.”

Job deed het en een ogenblik later kwam moeder terug met een kom vol helder water in haar beide handen en een lange witte reep over haar rechterarm. Ze zette de kom op tafel.

„Kom nu maar eens even hier, Job.”

Job kwam, met de duim nog in zijn mond, tussen de ingezogen wangen en het mes nog in zijn rechterhand.

Moeder greep de gewonde duim, dompelde die in het frisse water, kniep de duim eens goed uit, wat nu niet bepaald aangenaam was. Job trok dan ook zijn linkerelleboog en zijn linkerknie op, terwijl hij met een pijnlijk gezicht „au” riep.

Maar even later zat de gewonde duim zo netjes ingepakt, dat Job nauwelijks meer voelde, waar hij zich gesneden had. Het viel zodoende nogal mee, tenminste ... .

Moeder nam de kom met het nu rood gekleurde water om deze weer weg te brengen. Maar tegelijkertijd hield Job haar zijn duim voor haar gezicht en zei : „Kijk nu eens, moeder, het komt er nog door.”

Inderdaad vertoonde zich een donkerrode, vochtige plek in het lapje.

En of moeder Mariken daar nu niet zo goed tegen kon, ze zette de kom gauw weer op tafel, werd zo wit als een doek en greep gauw een stoel, waarop ze zich liet neervallen.

Job schrok.

Wat was dat nu, en een beetje verlegen vroeg hij : „Kunt u daar niet tegen, moeder, om bloed te zien?”

Moeder schoof de kom met het rode water wat verder van zich af, buiten haar gezicht, maar haar kleur trok alweer bij. Job stopte wijselijk de hand met de lap in zijn broekzak en ging naast zijn moeder staan.

„Is het nu al weer beter, moe?”

En opeens sloeg moeder haar arm om zijn hals en haar hoofd op zijn schouder drukkend begon ze te snikken, te snikken, zo hevig dat Job niet meer wist wat hij doen moest.

Van de weeromstuit kwamen ook bij hem de tranen haast in de ogen. Maar de meeste jongens kunnen niets zo slecht als troosten. En zo wist Job ook al niet veel anders te zeggen dan: „Hé, toe, huil nou maar niet zo, moeder. Waarom huilt u nou zo?”

En moeder probeerde wel wat te antwoorden, maar toen ze wat ging zeggen, barstte ze opnieuw los. En Job voelde haar gehele lichaam tegen zich aanschokken.

Hij liet moeder nu haar gang maar gaan, al vond hij dit hopeloos akelig. Misschien ging het dadelijk wel over. En werkelijk, een paar minuten later bedaarde zij. En toen probeerde Job het nog eens en nu met beter gevolg: „Wil u niet wat drinken?” Moeder Mariken knikte, terwijl ze zich de ogen afdroogde. Hij haalde vlug een kroes water en daar knapte ze zichtbaar van op. En toen Job, nu echt onder de indruk, weer bij haar stond en haar vroeg of het nu heus weer beter was, glimlachte ze door haar tranen heen, terwijl ze haar jongen eens stevig beet pakte. Nu, Job liet dat maar begaan, hoewel hij zich daar eigenlijk al wel een beetje te groot voor begon te voelen, want hij

was in zijn eigen ogen een dapper mannetje en lang geen kind meer. Maar tegen tranen kon hij niet best, vooral niet als moeder hilde. En om die nu maar gauw opgedroogd te krijgen, wilde hij zich voor deze keer wel laten vertroetelen.

Maar al was moeder dan nu weer bedaard, gerust was Job er echter niet op.

„Was u ziek, zoëven?” vroeg hij.

„Och”, antwoordde moeder Mariken, „het was niet zo erg, zie je. En ziek was ik helemaal niet. Ik denk dat het kwam, omdat ik vannacht zo akelig heb gedroomd van oproer en plundering, en moord en doodslag.”

„Ja, want anders kon u er juist zo goed tegen om te helpen en te verbinden”, knikte Job, „toen oom Hendrik van 't voorjaar dat hakmes op zijn hand had gekregen, ging u toch ook altijd verbinden 's middags omdat tante Anne er helemaal niet tegen kon.”

„Dat is ook zo”, zei moeder Mariken, „maar daar moet je nu maar liever niet over spreken, want anders komt het misschien terug. Wil je nu voor moeder even die kom leeg gaan gooien?” In een wip was Job de kamer uit en wat moeder nu waarschijnlijk niet bedoeld had hij trok de voordeur open en kletste de inhoud van de kom voor op de straat.

De deur was nog niet achter Job dichtgevallen, of er stapten twee vrouwen de Orthenstraat in, naar het huis van meester Herman de Ruyter, hoewel het één van beiden moeite genoeg scheen te kosten.

De beide vrouwen waren ondanks het heerlijke augustusweer in grote overmantels gekleed, waarvan de kap zelfs over het hoofd was getrokken. Het leek wel of het nonnen waren. Maar het waren geen nonnen uit het St. Geertruideklooster, dat vlak bij het huis van meester Herman de Ruyter stond. Zonder aarzeling en zonder kloppen stapten zij het huis van de Ruyter binnen. Direkt ontdeden de beide vrouwen zich van hun zware mantels en verbaasd keken Job en zijn moeder naar de onverwachte gasten. Het waren de moeder van meester Herman en haar schoondochter tante Anne. De oude weduwe De Ruyter had twee zoons. De jongste was Herman en de oudste Hendrik, bij wie ze inwoonde. Hendrik was sinds zes jaar getrouwd met Anneke Vuchts.

„Hoe komen jullie hier? Er is toch niets met Hendrik gebeurd?” vroeg moeder Mariken bezorgd, terwijl zij haar oude kortademige schoonmoeder een stoel toeschoof. Het arme vrouwtje moest eerst wat bijkomen van de vermoeienis voordat ze kon antwoorden. Maar tante Anneke deed het voor haar.

„Het is vreselijk”, barstte ze uit, „en dat allemaal om die ellendige godsdiensttwisten. Och, och, wat moet er toch van terecht komen. Al het volk is op de been en ze plunderen de kerken en heilige kloosters, zonder dat iemand er iets tegen doet. Bij hele troepen zijn ze langs ons huis getrokken en aan hun woedende en niets ontziende gezichten was het wel te zien, dat het wellicht heus niet meer lang zal duren, of de huizen van allen, die de heilige moederkerk trouw zijn gebleven, zullen het ook moeten ontgelden. Wat is het toch allemaal akelig. Was het maar net als vroeger, toen hoorde je niet van zulke rare dingen in onze stad. Maar nu lijkt het wel alsof 's Hertogenbosch alleen maar plebs binnen de wallen heeft. Het lijkt nergens naar.”

„Dat geloof ik niet, Anne”, antwoordde Mariken, die met kalme woorden haar schoonzuster trachtte te kalmeren, „ik heb al eerder van die beeldenstormerij gehoord. Maar Herman zei, dat die mensen de burgers niet lastig vielen.”

„Ja, 't zou wat”, viel Anneke haar in de rede, „Herman heeft dat bij ons ook gezegd, toen hij zoëven kwam vertellen hoe vreselijk het volk in onze schone St. Jan heeft huisgehouden. Maar zelf geloofde hij het toch ook niet zo vast, anders had hij er immers bij ons niet zo op aangedrongen naar hier te komen.” „Kom, kom, nu vat je

alles toch wel wat zwaar op”, zei moeder Mariken, „ik ben blij, dat Herman jullie hierheen gestuurd heeft want voorzichtigheid is altijd goed. En eerlijk waar, ik heb vandaag nog geen gerust uur gehad omdat ik niet wist, hoe jullie het maakten.”

„Je spreekt je anders aardig tegen, Mariken”, zei Anneke weer, „eerst zeg je dat ik te zwaartillend ben en nu blijkt het toch, dat je zelf zo ongerust bent als wat. Je ogen zien er niet voor niets zo behuild uit.”

Mariken voelde dat ze kleurde en tegelijkertijd drongen haar de tranen weer naar de ogen. Ze had zich goed gehouden om Hermans moeder en haar schoonzuster wat op te monteren, maar ze kon het niet langer meer volhouden en tranen rolden langzaam over haar wangen.

De oude vrouw keek Mariken even zwijgend aan. Stil schudde zij haar hoofd en opeens legde zij haar bevende rechterhand op die van Mariken en zei langzaam : „Tk dacht dat jij gelukkig was, kind.”

„Gelukkig, moeder, wie zou in zo'n bange tijd gelukkig kunnen zijn. Waarom moeten de mensen elkaar toch altijd vervolgen en kwaaddoen, omdat ze elk menen God op hun eigen manier te moeten dienen. Als wij niet in gevaar zijn, dan zijn jullie het en als het bij jullie rustig is, dan moeten wij weer het ergste vrezen.”

Anneke schudde haar hoofd en zei: „Was het vroeger dan zo, voordat de nije leer bekend werd? Wat hadden onze mannen naar die vreemde leer te luisteren? Heeft niet altijd de kerk geleerd en zijn niet al onze vaders en moeders rustig gestorven in het geloof, dat de kerk en de priesters het beter wisten wat de goede weg was, dan de leken?”

„Ja, ja”, knikte moeder De Ruyter, „het is wel zo als de vrome non uit Antwerpen, Anna Bijns, gezegd heeft:

*„Selden of t nimmermeer gaen sij te sermoene
Maer preeckt erghens een ketter in 't groene,
Daer loopen sij om elck de eerste te sijne.
Dat volpk in quaet doen nu is dus coene,
Dat comt meestal tsamen uit Luthers doctrijne.*

„U begrijpt het niet, moeder”, zei Mariken op besliste toon. „Meent u dat zovelen zich zouden hebben overgegeven tot de brandstapel of het schavot, als dat nu enkel eigen wijsheid was. Dacht u, dat al die martelaren dan zo vredig en kalm, met een Psalm op de lippen zouden zijn heengegaan naar de rampzaligheid, zoals de priesters beweren. Ik kan dat u niet zo precies vertellen, waarin het grote verschil is gelegen, omdat ik maar een eenvoudige vrouw ben, die niets liever deed, dan maar stil voor haar man en kind te zorgen. Maar als Gods Geest spreekt tot onze harten, zouden we dan niet luisteren, zouden we dan niet doen wat Hij ons zegt? Zouden we dan de weg niet gaan die Hij ons wijst, met al onze zonden naar de Heere Jezus, Die de enige Zaligmaker is. O, er is geen andere weg, Hij is de weg, de Waarheid en het Leven en ook het Leven van mijn leven en enkel en alleen door genade. En al moest ik alles, alles verliezen om mijns lieven Zaligmakers wil, dan nog ... .

Moeder Mariken zweeg even.

Ze had willen zeggen, „dan nog zou ik alles liever loslaten dan Hem”, maar ze dacht aan Job, haar kind. Zou ze hem kunnen loslaten. Moeder Mariken begreep, dat de Heere getrouwmakende genade zou moeten geven, zou zij staande kunnen blijven. Nee, niet in eigen kracht zou zij haar man en kind kunnen loslaten, maar alleen in Zijn kracht.

Langzaam vervolgde zij, „dan nóg zou ik Hem bidden om kracht, liever alles los te

laten dan Hem.”

Anneke had met een rood hoofd zitten luisteren en in haar hart moest zij toch haar schoonzuster bewonderen om haar moed en haar geloof. Maar waarschuwend klonk haar stem, toen zij zei: „Mariken, Mariken, wees voorzichtig. Ik geloof dat je voor de schoonste verleidingen van de boze bent bezweken.”

Rustig keek Mariken Anneke aan en met een glimlach zei ze: „We hebben ons weer niet aan de afspraak gehouden. Vertel nu maar eens gauw, waarom Hendrik niet mee gekomen is en wat je allemaal van Herman weet.”

Mariken had gelijk. Er was sinds lange tijd een afspraak gemaakt tussen de beide families De Ruyter uit de Orthenstraat en die uit het huis „De drie Nobelen” op het Vuchtereinde. De ossenkoper was de „nije leer” toegedaan terwijl zijn broer Hendrik, de bijhouwer (slager), Anneke en moeder De Ruyter de roomse kerk trouw waren gebleven. Maar dat had in de familie gelukkig nog tot geen verwijdering aanleiding gegeven, ook al kon meester Herman er eigenlijk niet overheen. Zijn broer en zijn vrouw en ook zijn oude moeder hadden toch ook een ziel, en tenzij dan dat iemand wederomgeboren wordt, hij kan het Koninkrijk Gods niet zien. En toch waren zij om de lieve vrede wil overeengekomen geen ruzie te zoeken over de geloofsgeschillen. Ook nu werd door Mariken aan de afspraak hernerd en de beide andere vrouwen vermeden verder er weer op terug te komen.

„Hendrik”, antwoordde tante Anneke, „wilde liever tot vanavond in de winkel blijven. Misschien zouden er nog wat klanten komen, hoewel niemand zal denken dat de winkel open is. Alle luiken zijn gesloten, maar ik wilde wel dat hij hier was. Het is te hopen, dat hem maar geen kwaad zal overkomen. Die kett .... ”

Verschrikt hield Anneke haar mond en pas enkele ogenblikken later durfde zij verder te gaan, „dat volk kun je nooit vertrouwen.”

„En wat zei Herman?” wilde Mariken verder weten.

„Om Herman behoef je je niet bezorgd te maken. Je weet, dat het volk hem op de handen draagt. Nee, hem zullen ze beslist geen kwaad doen. Hij vertelde ons, dat hij geweigerd had om met de beeldenstormers mee te doen, alhoewel zij, hem er toe wilden dwingen. Maar Herman deed het niet. Wel wilde hij zien wat ze deden en toen is hij weggegaan met de belofte dat hij vanavond Hendrik zou komen afhalen.”

„En merk je op de straten dat er onrust in de stad heerst?” vroeg Mariken, „jullie hebt wel duizend angsten uitgestaan, denk ik, toen jullie naar hier kwamen.”

„Dat is zeker”, zei moeder De Ruyter, „vlak bij de Grote Markt kwam ons een joelende bende achterop, die Geuzenliederen zongen. Ze dachten zeker dat we zusterkens waren en zij begonnen met ons te spotten. Maar toen ze dichtbij gekomen waren, dropen ze af en gingen de Markt dwars over, de Kerkstraat in, zonder dat ze ons verder lastig vielen. Ik voelde mijn hart in de keel kloppen, zo bang was ik en toen hebben we zo hard gelopen als we maar konden, veel harder dan het goed was voor mijn oude benen.”

Zo brachten de drie vrouwen verder de dag door, ieder vervuld met haar eigen bange gedachten. Alleen Job speelde onbezorgd zijn spel en praatte er niet meer over dat vader hem eigenlijk huisarrest had gegeven.

Tegen zeven uur kwamen de beide mannen thuis. Meester Herman vertelde van de plundering van bijna alle kerken. Het was eigenlijk een herhaling van wat in Antwerpen en andere steden was gebeurd. Niet zonder bezorgdheid ging ook die nacht voorbij, maar wat de beeldenstormers ook in de kerken of kloosters vernielden, er werd niets gestolen en geen kind kwaad gedaan....

HOOFDSTUK 8

BIJ DE ST. PETERSKAPEL

De leden van het Consistorie waren door de beeldenstorm in 's Hertogenbosch niet minder verrast dan de Roomsgezinden. Maar bleef de stadsregering onrustig terwijl men niet wist wat er gedaan moest worden, de kerkenraad van de Gereformeerden was nog diezelfde avond samengekomen om te bespreken wat er te doen stond.

Het was een ernstige, soms roerige bijeenkomst geweest. Er waren er onder de broeders, die ook reeds met het vuur van de beeldenstormers waren aangestoken. Zeker, ze vonden geen van allen het plunderen en vernielen der kerken goed, maar nu de zaken toch eenmaal zo ver waren, mocht men de gelegenheid niet voorbij laten gaan om meer vrijheid te vragen of desnoods te nemen en nu maar voorgoed een eind te maken aan al die afgoderij.

Anderen herinnerden deze broeders er aan dat de Heere Zelf had gezegd, dat ze zichzelf niet mochten wreken, dat ze hun vijanden lief moesten hebben en zegenen moesten die hen vervloekten. Een ogenblik luisterde men naar deze stemmen en beschaamd zwegen de mannen, die zo heftig in hun woorden waren geweest.

Maar ze hadden reeds zo lang gewacht en ook geleden. De kansen waren nu voor het grijpen. Tenslotte besloot men zich er niet tegen te verzetten, wanneer er sommige leden der gemeente van de overheid een kerk of kapel wilden vragen, waar dominee Cornelis van Diest zondag aan zondag zou kunnen preken.

Zodra dit besluit van het consistorie bekend werd onder de aanhangers van de „nije leer” verzamelden zich al spoedig enkelen, waaronder de ossenkoper, om direkt maatregelen te nemen. De groep liep naar de St. Peterskapel op het Ortheneinde. Er werd niet al te zachtzinnig op de deur geklopt. En hoewel de koster vrij lang op zich liet wachten en liever misschien helemaal niet tevoorschijn kwam, eindelijk kwam hij aangesjokt en opende de deur. Met iets onverschilligs in zijn stem vroeg hij wat dat geschreeuw aan de kerkdeur eigenlijk betekende.

„Een toontje minder, vriend”, zei een lange smid, terwijl hij zijn voet in de deuropening zette, „we zullen je heel gauw en goed vertellen, waar het ons om te doen is. Je geeft ons de sleutels van de kapel omdat wij er een preek denken te houden. Vooruit, geef de sleutels hier.”

Dreigend keek de smid de koster aan.

Deze kromp in elkaar van angst, maar waagde het toch om te zeggen : „Dat mag ik immers niet doen!”

„Kom, geen gekheid”, hield de smid aan. Tegelijkertijd stootte hij met zijn stevige vuist de koster opzij en stapte het kerkportaal binnen. Maar de koster liep hem na. Deze was helemaal van streek door al wat hij in de laatste vier en twintig uur had beleefd. Gisteren had het gepeupel, zoals hij de kettters noemde, zijn hele mooie kapel, waar hij zo trots op was, geplunderd en geschonden. En nu komen die kettters weer met hun brutale eis. Een onbedaarlijk gelach steeg dan ook uit de voor de kerkdeur verzamelde menigte op, toen men zag hoe de kleine, zenuwachtige koster, de lange smid in de rug greep om hem de kerk weer uit te zetten. Het was te begrijpen, dat hiervan niet veel terecht kwam. Als een veertje werd de koster door de smid meegesleept. Maar plotseling hield het gelach op, want wat gebeurde er? Juist toen ook de anderen de kerk binnen wilden gaan, klapte de zware kapeldeur voor hen dicht, waardoor de koster en de lange smid plotseling waren verdwenen.

Wat had dit te betekenen? Had men soms de smid opeens gevangen genomen? Maar dat namen ze niet. En drie, vier, vijf tegelijk lieten hun zware knuisten als mokers op de eikendeur vallen. Met dreigende woorden werd de koster gesommeerd, onmiddellijk de deur weer open te doen, want anders zouden zij zich zelf toegang verschaffen. Hij kon er dan op berekend zijn, dat het dan wel eens heel slecht met hem zou aflopen.

Even werd het stil en men luisterde of er soms een antwoord kwam. Maar men hoorde niets. Wel hoorden ze lawaai, en het leek wel alsof iemand zich heftig verzette.

Het geduld van de menigte, die nog maar steeds aangroeide, was nu uitgeput. Steeds timmerden sommigen met hun vuisten op de deur, die daardoor niet in het minst in beweging werd gebracht. Maar er waren reeds enkele mannen van het consistorie weggegaan om koevoeten en breekijzers te halen om de deur met geweld open te breken. Dit was echter niet nodig, want plotseling zwaaide de deur met geweld open, terwijl de smid voor hen stond.

Het werd stil, doodstil, terwijl de menigte de smid verbaasd aankeek. Wat was er eigenlijk gebeurd?

Inderdaad, hun verbazing was begrijpelijk, want wat zagen zij? De smid stond daar lachend en ongedeerd en van vijandelijkheden van roomse zijde was geen spoor te bekennen. Alleen zag men de bange koster plat op de vloer van het portaal zitten, terwijl de smid een bleke vrouw stevig bij, de arm hield en in zijn linker hand de sleutels van de kerk.

„Wat is er gebeurd Nelis?” vroegen sommigen nieuwsgierig. „De koster z'n vrouw deed de deur dicht”, antwoordde de smid bedaard. „En ze was zo bang, dat we haar man kwaad zouden doen, dat ze me er toen niet meer uit wou laten. En toen moest ik ze eerst allebei even op zij zetten, zie je. Hier heb ik meteen de sleutels, mannen. En de koster heeft me beloofd, dat hij morgen de boel zal opruimen, voordat dominee Cornelis voor ons zal preken. Want het ziet er daarbinnen raar uit, hoor je.” „Wat, opruimen?” schreeuwde er een, „laten we hem met zijn vrouw opruimen. In de Dieze met dat vee!”

Maar de goedhartige smid, die medelijden kreeg met die beide bleke mensen, kwam tussenbeide met de woorden: „Wij zijn geen moordenaars, pas op wie de koster en zijn vrouw durft aan te raken. Verstaan?”

HOOFDSTUK 9

EEN PREDIKATIE

De beeldenstormers in 's Hertogenbosch vergrepen zich niet aan de roomse burgers. Maar toch is het te begrijpen, dat deze met veel vrees de toekomst tegemoet zagen. En daarvoor was reden te over, wanneer ze tenminste de verhalen geloven moesten, die verteld werden over wat er bij de St. Peterskapel was gebeurd. De koster van de kapel was, volgens de praatjes, vreselijk mishandeld, zijn vrouw lag op sterven enz. Maar toen de volgende middag een grote menigte aanhangers van de „nije leer” zich weer naar het Ortheneinde begaven, konden de grootste overdrijvers zien, dat alles puur verzinsel was. Immers, de koster opende zelf de deur van de kapel om de ketters binnen te laten en zijn vrouw gelegenheid te geven ergens anders een goed heenkomen te zoeken.

Het duurde niet lang, of de kapel was geheel vol en was er geen plaats meer. Dan

verstomde het geroezemoes in de kerk. Er ging iemand naar een ruw spreekgestoelte, dat in haast was getimmerd. Hij begon te spreken en even later klonk een Psalm van Datheen. Nog nooit was men zó bijeen geweest in een echte kerk, om de Heere te dienen. Op zolders en in schuren, verweg op verlaten velden, achter heggen en struiken, dáár moesten ze vergaderen. Maar nu, nu klonk het uit veler monden:

Soo wij sterck sijn, daer van hebt gij alleen de eer. (Psalm 89:8 Datheen)

Toen de laatste toon wegstierf, kwam ergens uit een deur Dominee Cornelis Diest binnen. De man achter het spreekgestoelte ruimde zijn plaats in voor de predikant en deze sprak deze middag over de Tweede brief van Petrus: „*So weet de Heere de Godtsalighe uit de versoeking te verlossen.*”

De Heere had grote dingen gedaan, óók in 's Hertogenbosch. Er was reden om Hem te erkennen Die thans ruimte had gemaakt. Maar nu de vervolging en de smaad binnen de stad verdwenen schenen te zijn, moesten de aanhangers van de nije leer wel dubbel waakzaam zijn. Want de satan, die ook dikwijls komt in de gedaante van een engel des lichts, zou andere verzoeken uitdenken. Zou de eerste liefde bij menigeen niet verflauwen, nu het gevaar was verminderd? Zou de zucht om nu op hun beurt eens meester te zijn in Den Bosch de broeders niet doen vergeten, dat God alleen de nederigen genade geeft? En wat zou het baten alles te gewinnen, wanneer ze schade leden aan hun ziel? Nog eens wilde hij het de inwoners van 's Hertogenbosch aanzeggen dat Christus Jezus in de wereld gekomen was om zondaren zalig te maken, en dat enkel en alleen uit genade. Zijn bloed wast smetteloos rein, ja witter dan sneeuw, en Zijn genade was genoeg. Wij bidden u in de Naam des Heeren: Laat u met God verzoenen. Laten we nu tot besluit zingen Psalm 32:1

*Wel hem, dien sijn misdaad, die hij bedreven
Heeft, van Godt uit genaden werd vergeven;
Over wien God sijn barmhertigheyd streckt,
Daerdoor Hij sijn boosheden gantsch bedeckt.
Hoe gelucksalig is de mensch bevonden,
Dien Godt niet toe en reket sijn sonden!
In wiens geest niet woond eenige schalckheyd,
Noch geen bedrog, ofte geveynsdigheyd.*

Hierna volgde het dankgebed, waarop allen, nog diep onder de indruk van het gehoorde, de kerk verlaten, stil en rustiger dan ze zijn gekomen.

Buiten aan de kerkdeur, stond de bleke koster. Het rustig verloop van de dienst heeft hem weer wat moed teruggegeven en hij wilde toch ook graag weten, of hij hier kon blijven wonen, of dat hij moest verdwijnen.

Zwijgend liepen de kerkgangers langs hem heen. Ze zijn te zeer met hun gedachten vervuld om zich werkelijk vrolijk te maken over de bange koster.

Als de kerkgangers het gebouw hadden verlaten, kwamen ook de predikant en het consistorie de kerk uit. Een van hen gaf de koster zijn sleutel terug. Ze zullen hem wel opnieuw vragen, wanneer men ze weer nodig had.

De koster knikt verlegen en laat meester Herman passeren en pas als deze een eindje weg is, durfde hij zijn vuist te ballen. Job en zijn moeder hadden de kerkdienst ook bijgewoond. Maar ze waren eerder weggegaan dan vader en deze had moeite genoeg om hen in te halen.

En als het ossenkopersgezin weer goed en wel thuis was, werd er nog lang over het gehoorde gesproken. Mariken vooral heeft genoten, meer nog dan meester Herman, die liever een opwekking tot de strijd had gehoord, dan deze vermaningen tot bedachtzaamheid. Nee, het was hard nodig om definitief met de roomse overheersing af te rekenen.

„Nee, Herman”, zei Mariken, toen hij er iets van zei, „nee, man, zo niet, zo kan het niet goed gaan. De Heere Zelf zegt in Zijn Woord, niet door kracht, noch door geweld, maar door Mijn Geest zal het geschieden. Denk daar maar aan, dan is opeens je vechterslust over.

Job had niet veel van de preek begrepen en dat bedroefde moeder Mariken. Schouderophalend had hij gezegd, dat de heiligen en de beelden je toch niet konden helpen, maar dat hij van dominee Diest ook niets had begrepen. Dat was meer voor oudere mensen bestemd, zo meende Job. Vader had hem even aangekeken. Hij begreep Job wel een beetje, die jongen wilde natuurlijk veel liever dat men met geweld de godsdienstvrijheid zou nemen. Als het aan hem lag, zo dacht meester Herman, ja, dan koos hij daar ook voor. Immers, dan was misschien alles met een paar jaar geheel opgelost. Maar nee, het zou geen vijf of tien jaar duren, maar voordat de totale vrijheid van de Lage Landen aan de Noordzee was bevochten zouden er tachtig jaren zijn verstreken....

HOOFDSTUK 10

ONVERWACHT BEZOEK

1567

Er was in dit winterhalfjaar heel veel gebeurd in ons land. De beeldenstorm had op veel plaatsen de kerken vernield, dan hier en dan weer daar. Ook in 's Hertogenbosch was de beeldenstorm op de 10e oktober opnieuw uitgebroken. En vooral het klooster Baseldonck op de Windmolenberg had het moeten ontgelden. Met een grote boom had een grote groep beeldenstormers de poort van het klooster opengebroken met de bedoeling er alles stuk te slaan. Maar deze keer was de stadsregering minder besluiteloos geweest dan vroeger het geval was. Zij had onmiddellijk schout, schepenen, raden, gezworenen, dekens der ambachten en schutters naar het klooster gestuurd om direct de orde te herstellen.

Maar .... het stadsbestuur had er niet op gerekend, dat de schutters weigerden om op hun stadgenoten te schieten, terwijl ook de beeldenstormers dapperder waren dan de regering meende. In elk geval, het duurde niet lang, of schout, schepenen en de mannen der wet moesten het hazenpad kiezen. Zo werd het klooster Baseldonck op de Windmolenberg een willoze prooi van de beeldenstormers.

Dit alles vond plaats ondanks het plakkaat van de koning en de landvoogdes, waarbij kerk en kloosterschending met de dood werden bedreigd. Ondanks ook de aanwezigheid van twee raadsliden van Margaretha van Parma, Dirk Noppen en Nicolaas van der Stegen, die nog wel gekomen waren om de zaken tot nut van de koning en tot rust van de stad 's Hertogenbosch in orde te brengen.

Het was echter OMDAT deze heren gekomen waren. Het volk vertrouwde niemand meer, die namens koning Philips II of de landvoogdes kwam. Ook deze beide raadsliden zouden wel gekomen zijn om de gehate Inquisitie in te voeren en opnieuw

schavotten op te richten of brandstapels te laten roken. En daarom, weg met schout en schepenen, weg met monniken en paters.

De gehele dag was het rumoerig geweest in 's Hertogenbosch en de volgende dag begon het opnieuw. Dirk Noppen en Nicolaas van der Stegen hadden zich niet laten horen en vertrokken met stille trom. Ook de schout werd de stad uitgejaagd en langzaam maar zeker keerde de rust weer. Alleen, de aanhangers van de „nije leer” waren nu de baas in 's Hertogenbosch. Al de kerken hadden zij in gebruik en nergens in de stad werd nog de mis bediend of sermoen gehouden. Het was ook niet helemaal duidelijk wie nu eigenlijk de stad regeerde, de stedelijke regering of het consistorie. Het leek wel alsof de moeilijke en bloedige dagen voorgoed voorbij waren.

Het zou echter anders gaan dan men dacht. Donkere dagen zouden weer aanbreken voor hen die de zaligheid niet verwachtten van Maria of enig ander schepsel, maar alleen uit genade om de verdienste van Christus.

Bange dagen zouden er nog komen in de hoofdstad van Brabant. Natuurlijk was de landvoogdes Margaretha van Parma boos geweest, toen zij hoorde dat haar raadslieden de oproerige stad hadden verlaten en natuurlijk had zij er nieuwe afgevaardigden naar toe gestuurd.

Op de avond van St. Simon en Judasdag, op de avond van de 28ste oktober waren die beide heren **Jan van Merode en Jan Scheijfve** de stad binnengereden. Vooral de eerste was voor de Bossenaars geen onbekende. Jan van Merode was een sympathieke man, waarmee wel onderhandeld kon worden. Het bleek al spoedig dat hij veel invloed uitoefende op beide partijen met het resultaat dat werd besloten dat de schout in de stad mocht terugkeren. Hij zou voortaan acht en veertig burgers tot zijn beschikking krijgen, niemand zou meer een godsdienstoefening mogen verstoren, terwijl de nieuwe religie vier kerken mocht behouden.

Zo scheen de vrede te zijn getekend, maar koning Philips en Margaretha hadden reeds zoveel domme dingen in de Nederlanden gedaan en dat zouden ze ten opzichte van 's Hertogenbosch weer doen .... in het begin van 1567.

Nieuwjaar was achter de rug, maar de winter liet zich nog geducht voelen. De dagen waren aan het lengen, maar er bleven genoeg avonden over om bij de warme haard de lands en stadszaken te bespreken.

Ook de broeders van het Consistorie vergaderden druk. Er waren er onder hen verscheidenen, die óók de heer Jan van Merode niet vertrouwden. Deze deed zich immers veel te mooi voor en men meende, dat de aanhangers van de „nije leer” langzaam maar zeker in een valstrik werden gelokt.

De wind huilde ijzig uit het noordoosten en het vroom dat het kraakte. Zelfs op straat was het gevaarlijk, omdat de half gesmolten sneeuw tot ijzel werd gevoren.

De ossenkoper, meester Herman wreef zich de handen voor het reusachtige houtvuur in de woonkamer, terwijl moeder Mariken de kaarsen aanstak omdat de avond gevallen was. Job speelde met zijn huifkar die reeds lang klaar was.

„Wat ben je stil, vader”, begon Mariken, terwijl zij een ogenblik achter de zware eikenhouten tafel plaatsnam en haar man aankeek, „gaan de zaken je nog niet naar de zin?”

Meester Herman keek niet op, maar morrelde wat met de pook in de as, terwijl hij antwoordde: „Het gaat iedereen naar de zin tegenwoordig. Maar juist dát bevalt me niet. Nee, nee”, herhaalde hij, „dat bevalt me helemaal niet. Ik wou dat ik wist, wat de heer van Merode in zijn schild voerde. Kon ik daar nu maar eens achter komen.”

Moeder Mariken schudde bedenkelijk het hoofd.

„Herman, Herman”, zei ze, „wat ben je toch weer achterdochtig. Dat zijn immers jouw zaken niet. En mag een eenvoudig burger zo'n voornaam heer als de Commissaris der Landvoogdes bedillen?”

„Ach wat”, en met een wrevelige ruk wierp de ossenkoper zijn stoel om, „de landvoogdes heeft het er niet naar gemaakt, dat we voor haar of haar dienaren eerbied zouden gevoelen. En bovendien zouden we het dan maar lijdelijk moeten aanzien als die commissaris een verrader bleek te zijn, die onze stad in de handen der Spanjaarden denkt te spelen?”

„Luister niet te veel naar al die lasterpraat, lieve man en bedenk, dat het ons niet past om te oordelen. Je ziet het immers veel te somber in.”

„Ik oordeel niet, Mariken”, zei meester Herman op besliste toon, „de eerste maand van het jaar is vandaag om, maar voordat de tweede zover is, zul je zien of ik gelijk had, ja of nee.” Moeder Mariken was bleek geworden, nu haar man zo beslist sprak. Ze wilde nu alles weten, maar vond het niet goed, dat Job al die dingen hoorde. Wat niet weet, wat niet deert, meende zij.

„Heb je al gedaan, wat je me beloofd had?” vroeg zij opeens aan Job.

„Het hout voor u op te stapelen, naast de keukenhaard?” Job keek zijn moeder vragend aan.

Moeder Mariken knikte en zei, „ga het dan nu even doen mijn jongen. Geerte zal wel reeds het licht aangedaan hebben, en laat ze je de appel geven, waar je bij de noen zo begerig naar keek.”

Job was al weg, zonder dat hij de deur achter zich dicht deed.

Moeder deed haar dicht en ging daarna aan de andere kant van de schoorsteen staan.

„Is het heus waar, Herman? Dreigt er opnieuw gevaar en strijd in de stad?”

De ossenkoper keek zijn vrouw ernstig aan.

„Ben jij dan de enige, die nog niets van al die geruchten hebt gehoord?”

„Ik kom niet op straat met dit weer, Herman. En ik zie niemand dan Job en Geerte, want je bent zelf nu bijna hele dagen de deur uit”, zei moeder Mariken met een zacht verwijt in haar stem, „en wanneer je dan 's avonds thuiskomt zit je hoofd zo vol gedachten, dat er nauwelijks een woord voor Job of mij overschiet.” Er was iets in haar stem dat hem trof. Er rolde een traan over haar wangen.

Meester Herman trok zijn vrouw naast zich op de bank en terwijl hij haar rechterhand nam, zei hij op ernstige toon : „Ik heb er niet aan gedacht, Mariken dat je altijd zo eenzaam bent. Vergeef me dat, maar je moet wel bedenken, dat het zeer moeilijke en gewichtige zaken zijn waar ik zo druk mee ben. Het gaat immers voor de goede zaak en ik kan me zeker nu niet onttrekken al zou ik het wel eens willen.”

Mariken knikte langzaam.

Toen antwoordde zij : „Ik weet, dat jullie mannen anders zijn dan vrouwen en ook soms de dingen anders zien. Ik weet ook dat jij veel invloed hebt in onze stad en met zoveel dingen wordt belast, waarvan ik geen enkel begrip heb. Maar toch moet je bedenken, Herman, dat je gezin óók recht heeft en ik kan het niet aanzien, dat je zo gebukt gaat onder al die moeilijkheden en problemen, zonder mij er in te kennen. Dat kan toch wel anders dacht ik.”

De ossenkoper had zijn vrouw geheel uit laten spreken en hij begreep goed dat Mariken gelijk had. En kalm zei hij : „Je bent een lieve, moedige vrouw, en ik zou graag willen doen wat je van me vraagt, maar deze ernstige tijd vraagt onze zorgen en nemen me thans geheel in beslag.”

Meester Herman zweeg even. Toen vervolgde hij : „We moeten dit doen, vrouw,

straks, misschien, moeten we ons leven redden, als onze stad weer in de handen van de vijand zal overgaan. Ik zal je vertellen, wat er precies gaande is, je hebt er recht op." Maar juist toen de ossenkoper wilde beginnen, viel Mariken hem haastig in de rede.

„Luister, Herman?" zei ze, terwijl ze bleek werd, „er is volk aan de deur."

Inderdaad klonk de klopper driftig op de zware eikenhouten deur. Meester Herman stond op om te gaan kijken, wie hem met deze barre kou zo laat nog wilde spreken .

„Doe niet te vlug open, Herman, er dwaalt zo veel slecht volk rond in deze dagen", waarschuwde Mariken, terwijl hij naar de deur ging.

„Och kom", zei hij, „meen je nu werkelijk dat men het nu al zou wagen zo maar iemand aan de deur neer te slaan. Misschien is het Hendrik wel, die me zijn huur van het vorige jaar nog moet betalen. We kunnen die zestig carolusgulden best gebruiken, nu er in de veehandel niets is te verdienen. Hij heeft al veel te lang gewacht naar mijn zin."

Opnieuw klonk de klopper.

„Ja, ja", bromde de ossenkoper, „het kan wel wat minder." En meteen schoof hij de grendel weg, die de bovendeur sloot. Het was echter niet nodig deze open te trekken, want de noordooster sloeg met een klap de bovendeur open.

Hoewel het helder was en de sterren schitterden aan het firmament, kon meester Herman nauwelijks de man zien, die in het donker onder de luifel stond.

„Bent u meester Herman de Ruyter?" vroeg een vreemde stem. „Misschien wilt u zelf eerst wel zeggen wie u bent en wat u op dit zo late uur bij mij komt doen", zei de ossenkoper met stemverheffing.

„Het heeft geen nut dat ik mijn naam zeg", antwoordde de vreemdeling, u hebt nog nooit van mij gehoord, maar wat u van me te horen krijgt is uiterst belangrijk voor u en ook voor allen die de „nije leer" aanhangen. Daarom zou ik graag een plaatsje aan uw haard willen hebben, dan kan ik mijn verhaal vertellen. Het is zo'n pretje niet om zo lang buiten te moeten staan."

„Maar ik wil toch eerst wel eens weten wie ik eigenlijk in mijn huis haal", hield meester Herman vol en hij voegde er aan toe, „je weet nooit wát je in huis haalt, maar als je kwaad in zin heb, kom dan maar op", klonk het er dreigend achteraan.

„Een man, die het Brimeu van ganser harte gunt dat zijn plannen met 's Hertogenbosch mislukken. Laat u me er nu nog niet in?"

„Vooruit dan, kom er dan maar in", gaf de ossenkoper zich gewonnen. Hij was nu toch wel erg nieuwsgierig geworden. Wat zou die vreemde man te vertellen hebben.

Meester Herman maakte nu de onderdeur los en de vreemdeling stapte haastig naar binnen. Hij wachtte geduldig totdat zijn gastheer de deur weer zorgvuldig gegrendeld had. Daarna liepen zij naar de woonkamer.

„Ga zitten", zei de ossenkoper en trok een bank bij het haardvuur. Ondertussen keek hij de vreemdeling scherp aan. Veel kon hij echter niet onderscheiden, want de opgeslagen kraag van de mantel en de brede rand van de hoed lieten weinig meer zien dan het puntje van de vreemdeling zijn neus.

Moeder Mariken beantwoordde de korte groet van de vreemdeling en haastte zich daarop hem een warme dronk in te schenken.

Het geheimzinnige gedoe van de vreemdeling beviel de ossenkoper niet. Hij moest er eerst het zijne van hebben. Hij nam enkele houtblokken, die achter de rug van de vreemdeling lagen opgestapeld, om die op het vuur te gooien. Daarbij stootte hij expres de hoed van het hoofd van zijn gast.

Deze lachte en raapte zijn hoed op en hij zei: „U bent mij te slim af, meester Herman. Wilde u zo graag mijn gezicht zien, welnu, wees eerlijk, kent u mij?”

De ossenkoper schudde het hoofd.

„Nee, ik heb u, naar ik meen nog nooit gezien, of toch wel ... . nee, ik kan me het niet herinneren.

„Wees gerust”, glimlachte de man, „u kunt alle wantrouwen laten varen. Ik ben geen vermomde pater en met ketters of rooms laat ik mij beslist niet in.”

„Het is genoeg”, viel meester Herman hem in de rede, „vertel liever waar u zich dan wel mee bemoeit, want dat interesseert me meer. U had toch iets te vertellen zei u zoëven. Kom op, laat me niet langer meer wachten, ik wil weten wat u hierheen hebt gebracht.”

Gretig dronk de vreemdeling eerst zijn beker leeg. Toen zei hij, „Ik zal kort zijn, meester Herman, kent u mijn **Heer de graaf van Megen, stadhouder in Gelderland, Karel van Brimeu?**” De ossenkoper haalde de schouders op.

„Nee, ik ken hem niet persoonlijk, alleen van naam, anders niet”, antwoordde hij een beetje teleurgesteld.

„Daar mag u dan blij om zijn”, ging de vreemdeling verder, „ik wou, dat ik het u na kon zeggen. Jammer genoeg ken ik hem maar al te goed. Ziet u deze striem?”

De vreemdeling wees op een donkerrode streep die over zijn voorhoofd en zijn wang liep.

„Die heeft hij mij gegeven, als beloning, omdat ik hem als een hond gediend heb en gevolgd, en ik tegen hem opstond, toen hij mijn zuster mishandelde. Honden moeten altijd gehoorzamen, dat weet u net zo goed als ik. En als dat niet zo is, dan moet de zweep hen het zwijgen opleggen. Nu ik heb ook gezwegen en ben weggekropen tot ver buiten zijn gezicht. En hij dacht dat hij het weer gewonnen had.”

De vreemdeling lachte bitter en hij vervolgde : „Maar Karel van Brimeu vergiste zich, want nooit, nooit zal ik het hem nu vergeven. Nooit zal ik ....

Opeens hield de vreemdeling zijn mond. Even was het stil in het vertrek, alleen het geknapper van de houtblokken in de haard werd gehoord.

Enkele ogenblikken later zei hij, „maar wat gaat dat eigenlijk u aan. Ik wil wraak, dat zult u wel begrepen hebben. En u zult me voor deze keer willen helpen.”

Meester Herman keek de man verbaasd aan.

„U meent dat ik lieg en andere bedoelingen heb?”

De vreemdeling keek de ossenkoper vragend aan.

Deze schudde het hoofd.

„Nee, ik geloof dat u de waarheid spreekt”, antwoordde meester Herman, „maar wat wil u eigenlijk. Wilt u soms zijn plannen verraden?” Die kennen we al lang, dus wat dat betreft kunt u ons weinig nieuws vertellen.”

„U kent niet alle plannen”, hield de vreemdeling vol, „weet u dat hij met zijn krijgsvolk Den Bosch wil bezetten?”

„Wij vermoedden het wel” antwoordde de ossenkoper, „op het ogenblik is hij in de Bommelerwaard.”

„Daar is hij geweest”, verbeterde de vreemdeling, „morgen vertrekt hij vanuit Driel. Dan gaat hij naar Vlijmen, dán naar de Langstraat, dan naar Oosterwijk, en dan .... ”

„Naar Den Bosch”, vulde de ossenkoper aan.

„Misschien”, was het antwoord. „Maar eerst zal hij vanuit Oosterwijk wel een boodschapper sturen om de stadsregering te vragen een deputatie te willen sturen, omdat hij van Margaretha van Parma een brief heeft ontvangen voor de stadsregering van Den Bosch en waarin staat, dat Karel van Brimeu binnen de stad moet worden

gelaten.

„Dan zal hem geantwoord worden, dat Den Bosch geen behoefte heeft aan vreemd krijgsvolk. We kunnen de orde best zelf handhaven”, glimlachte meester Herman.

De vreemdeling lachte spottend.

„Den Bosch staat sinds de beeldenstorm niet zo goed bekend aan het hof te Brussel.”

„Wat vroeger gebeurde is vergeten en vergeven sinds heel onze stad aan de kanselier en heer Jan van Merode onderdanigheid heeft bewezen”, zei de ossenkoper en hij voegde er aan toe, „al hoewel ik mijn eigen mening heb over die heren. Dat doet nu hier evenwel niets terzake en het is overal bekend, dat de Landvoogdes openlijk gezegd heeft dat zij de stad weer in genade wilde aanvaarden. Of .... ”

De ossenkoper keek zijn bezoeker doordringend aan.

„Of weet u soms dat Margaretha verraderlijk spel met ons speelt, en ons, ondanks alle fraaie beloften, Brimeu naar Den Bosch zendt. Als dat het geval is, dan ben ik onmiddellijk bereid u te helpen.”

„Nee, deze keer heeft de Landvoogdes geen schuld, niet zoveel schuld als u wel meent. Nee, het ligt anders. Ik zal het u vertellen, de Graaf van Megen alleen heeft Den Bosch deze kool gestoofd. O, ik weet alles precies, zo nauwkeurig zelfs, als Karel van Brimeu het misschien zelf niet heeft onthouden. Want hij verzweeg totaal niets, omdat ik er bij was. Niet dat ik zijn vertrouweling was, maar omdat hij me als een onschadelijk huisdier beschouwde, als een hond, die niets hoort, niets begrijpt, alleen de hand van zijn meester likt, zelfs als deze naar hem schopt. En er is ook een tijd geweest, dat ik mij dat alles en nog veel meer van heer Karel zou hebben laten welgevallen. Want, u kunt het geloven of niet, nooit had een heer zo'n trouwe dienaar, als ik voor hem geweest ben. Als kind speelden we reeds met elkaar, de zoon van de edele oude Graaf en de zoon van een eenvoudige lansknacht. Van hem, mijn vader, heb ik altijd geleerd, dat er geen edeler mensen waren dan die de naam van Brimeu droegen. En de oude Graaf was dan ook vriendelijk en goed voor ons, voor vader, m'n zuster en voor mij. Tot driemaal toe had vader hem het leven gered en dát had hij nooit vergeten. Sinds moeders dood, die ik nauwelijks gekend heb, trok vader weer geregeld te velde. En wij bleven op het kasteel, waar we leerden en speelden alsof we broer en zuster van de jonker waren. Maar vader zorgde er wel voor, als hij weer thuis was, de gedachte levendig te houden, dat Karel eenmaal onze meester en wij zijn onderdanen zouden zijn. We luisterden wel, maar we geloofden het maar half. Karel deed alles met ons, hij was altijd vrolijk en deed altijd heel gewoon. En we lieten hem graag in alles de eerste zijn, waarom ook niet, hij was tenslotte de zoon van de kasteelheer. Toen we opgroeiden, veranderde onze verhouding. Dat was vrij normaal. rk werd zijn wapendrager en het greefde me soms, dat hij zo minachtend tegen me deed wanneer hij in gezelschap was van zijn adellijke vrienden. Toch vergat ik het weer, omdat hij dan toch weer naar ons terugkwam en net deed alsof er niets gebeurd was. En dat maakte weer veel goed.

Maar de uurtjes dat Karel van Brimeu bij ons was, werden al spoedig schaarser. Zijn vader, de oude Graaf stierf. Karel ging nu een tijdlang naar het hof te Brussel en klom steeds hoger in rang. Om kort te gaan, op een gegeven ogenblik werd hij benoemd tot stadhouder van Gelderland en toen verwaardigde hij zich nauwelijks meer om zijn vroegere speelkameraad van tijd tot tijd een bevel te geven. Wel was het zo, dat hij mijn zuster en ik nog met andere ogen bekeek dan de anderen. Maar hij liet óns werk opknappen waarvoor de laagste in rang zou hebben bedankt. Maar hij vertrouwde ons ook zo volkomen, dat de allergrootste geheimen in onze tegenwoordigheid werden besproken. En dat is altijd erg gevaarlijk.

Maar misschien beschouwde hij ons ook als onbelangrijke wezens, die hem toch nooit zouden kunnen en willen schaden. Velen waren echter jaloers op ons omdat heer Karel ons geheel vertrouwde, maar ze hadden er geen erg in, dat wij daarvoor allerlei vernederingen moesten verduren. Langzaam maar zeker liep zijn willekeur en zelfzucht de spuigaten uit. Niet alleen, dat hij van mijn diensten bij nacht en ontij gebruik maakte, maar soms gaf hij de vreemdste bevelen, alleen om me zijn macht te laten voelen. En ik droeg, zweeg, totdat hij eindelijk mijn zuster zo schandelijk behandelde en bij mij de maat vol was. Ten aanschouwe van heel de hofhouding joeg hij mijn zuster zijn huis uit, onder de valse beschuldiging dat ze gestolen zou hebben. En dat deed hij haar, die alles voor hem over had.

En toen was bij mij de maat vol. Ik ging naar zijn kamer om dit alles ongedaan te maken. Ik nam het voor mijn zuster op, maar hij lachte mij vierkant uit. Ik werd woedend en voelde hoe het bloed mij naar het hoofd steeg. Ik schreeuwde hem toe dat hij mijn zuster terug moest roepen en haar in eer herstellen. Het is vreselijk om te vertellen maar ... .

Met een valse glimlach greep mijn meester z'n rijzweep en sloeg me totdat ik aan zijn voeten lag. Ik kroop kreunend, als een hond weg uit zijn kamer terwijl hij mij honend toeriep: „Ga weg, jongetje, en leer wat ge uw heer verschuldigd bent. En wacht je, dat ik jou ook niet wegjaag.”

De vreemdeling stootte de laatste woorden uit en het leek wel of zijn keel van woede en hartstocht dichtgeknepen werd. De donkerrode striem over zijn gezicht werd als het ware nog roder.

De man zweeg en dronk uit zijn beker.

Enkele ogenblikken later had hij zijn zelfbeheersing weer teruggevonden en op gewone toon zei hij : „Nu heb ik u alles verteld wat op mijn hart lag, anders had u me toch niet geloofd. U begrijpt misschien nu heel goed dat ik u in alles wil helpen. Luister, meester Herman, en ik zal u in het kort de plannen van Karel Brimeu vertellen.

„Van half oktober af heeft Karel van Brimeu met Margaretha van Parma een geheime briefwisseling gevoerd. Ik heb zelf deze brieven weggebracht. Hij schreef haar dat hij wel wist Den Bosch zonder veel moeite te heroveren. Margaretha voelde veel voor de plannen van de stadhouder van Gelderland en zij gaf haar toestemming alleen op voorwaarde dat de stad niet zou worden overrompeld en dat er geen bloed zou worden vergoten. Zij was van mening dat de inwoners van Den Bosch, wanneer zij de brief hadden gezien, die ze Van Megen als bewijsstuk had gezonden, hem en zijn mannen wel zouden ontvangen.

Margaretha wilde ook niet dat Karel van Brimeu iets zou doen waardoor de gemoederen zouden worden verhit en hij moest zijn troepen op een mijl afstand van Den Bosch houden. Maar Karel van Brimeu is niet zo onnozel als Margaretha. Hij begrijpt heel goed dat de bewoners van de stad hem helemaal niet graag willen ontvangen. En weet u wat Karel heeft gezegd? „Dan zal het wat bloed moeten kosten en dan ook hoe eerder hoe liever.” Het waren zijn eigen woorden. U weet nu wat Den Bosch te wachten staat en een gewaarschuwd man telt voor twee.”

Het ernstige gezicht van de ossenkoper was nog ernstiger geworden. Nee, hij dacht er niet aan dat deze vreemdeling hem zou kunnen bedriegen om een onvoorzichtige stap uit te lokken. Meester Herman was er vast van overtuigd dat de vreemdeling de waarheid had gesproken. De haat van de man was zo groot, dat er van gehuichel geen sprake kon zijn. Bovendien was het waar wat De Ruyter in het begin had gezegd. Het

consistorie van Den Bosch had reeds gehoord van de aanwezigheid van de troepen van Karel van Brimeu. En met welk doel hij naar Den Bosch kwam had men reeds vermoed. Die verdenking was waar gebleken. Maar hoe zou het gaan, als de stad hem weigerde te ontvangen?

Wat zou het lot van de aanhangers der 'nije' leer zijn, wanneer Den Bosch het uiteindelijk toch op moest geven?

Deze gedachten vlogen de ossenkoper door het hoofd. Peinzend bleef hij enkele ogenblikken stil zitten.

Opeens richtte meester Herman zich op en zei tot de vreemdeling: „Uw mededelingen komen mij zeer van pas mijnheer, daarmee is het bewijs geleverd, dat onze inlichtingen en vermoedens juist waren. Maar hoe kunt u nu verwachten, dat we u daarom alleen direct als bondgenoot in onze kring zullen opnemen?”

„We vechten toch tegen dezelfde vijand?”

De vreemdeling keek de ossenkoper verbaasd aan.

Deze knikte en antwoordde.

„U zegt het precies. Nu vechten we tegen dezelfde vijand, maar hoe zal het over twee, drie maanden zijn, als we niet meer Brimeu maar een ander tegenover ons zien. Welke partij zult u dán kiezen. Weet u waarom wij vechten?”

De ossenkoper keek de vreemdeling scherp aan.

„Wij móeten vechten”, vervolgde hij, „omdat wij de Heere niet mogen dienen zoals Hij dat in Zijn Woord van ons eist. Nee, man, niet Maria, niet de heiligen, maar alleen het bloed van Christus reinigt van alle zonden. Alleen door die waarachtige wedergeboorte die God zonder een mens in een mens werkt, naar Zijn welbehagen, zullen we God in waarheid kunnen dienen. Daar is niets van de mens bij. Daarom zal Hij alleen van alles de eer ontvangen. De leer van de roomse kerk berooft God van Zijn eer.”

De vreemdeling haalde zijn schouders op. Niets begreep hij van wat meester Herman tot hem zei. Voor hem is de roomse kerk de alleen waarzaligmakende moederkerk.

„Dacht u dat het voor mij gemakkelijk was om van partij te veranderen”, begon de vreemdeling weer, „en heb ik tegenover mijn meester zovele jaren lang niet getoond trouw te kunnen zijn?”

„Zeker”, knikte de ossenkoper, „maar ook ....”, even aarzelde hij.

„Nou?” vroeg de vreemdeling.

„Ik zal eerlijk voor de dag komen mijnheer. U hebt ook getoond te kunnen verraden.”

Het leek wel alsof de vreemdeling opnieuw werd geslagen. Hij werd vuurrood, terwijl de striem over zijn gezicht nog donkerder werd.

Hij stond op en schor klonk het.

„Dacht u dat ik een Judas was?”

Moeder Mariken werd lijkleek. Wat zou er nu gaan gebeuren? Maar meester Herman bleef rustig zitten. Alleen keek hij de vreemdeling strak aan en het leek wel alsof hij daarmee de man in bedwang hield.

Enkele ogenblikken was het stil in het vertrek.

Toen ging de vreemdeling weer zitten.

Hij sloeg ook zijn ogen neer.

De ossenkoper schudde het hoofd.

„Nee, mijnheer, ik denk niets. U verraadts slechts een slechte meester.”

„Dus tóch een verrader?”

„Ja.”

Opnieuw werd het stil.

Opeens greep de vreemdeling zijn hoed.

„Ik ga weg” zei hij langzaam, „ik kan u mijn geheimen niet meer terugvragen en ... , u hebt me er niets voor in ruil gegeven.”

„Niemand had u iets beloofd, tenminste, ik kan het mij niet herinneren”, antwoordde de ossenkoper op koele toon. Moeder Mariken zei echter vriendelijk: „Waar moet u zo laat naar toe en met dit weer. Blijf maar hier vannacht, we hebben gelukkig ruimte genoeg.”

De vreemdeling lachte spottend.

„Daar zullen we maar niet aan beginnen, vrouw. Uw man zal geen verrader onder zijn dak dulden.”

„Vooruit dan”, antwoordde meester Herman, „dan zal ik u zelf uitnodigen vannacht hier te blijven. Gebruik uw gezond verstand mijnheer en wees onze gast.”

De vreemdeling schudde het hoofd.

„Nee”, antwoordde hij kort, „nu niet en nooit, want het zou me de hele nacht in de oren klinken dat u me een verrader hebt genoemd.”

De ossenkoper haalde de schouders op.

„Zij, van wie ik verwachtte dat ze mij met open armen zouden ontvangen”, zo vervolgde de vreemdeling, „stootten mij met afschuw van zich af, nu ze mijn geheimen kennen.”

„Wij stoten u helemaal niet af”, zei de ossenkoper, „wij verwijten u zelfs niets, we begrijpen heel goed hoe u hiertoe gekomen bent. Maar heel uw doen en laten berust op felle haat. En wat heeft uw haat met onze heilige zaak te maken? Niets toch immers. U meent toch zeker niet, dat iedereen die ontevreden is een ketter is. Meent u soms dat wij ook naar wraak dorsten? U begrijpt niets van wat de mannen en vrouwen die de nije leer aanhangen, dringt. We moeten u eerst beter kennen, voordat wij u in onze kring opnemen. Daarom, nog eens, blijf deze nacht bij ons. En overreken de kosten voordat u zich bij ons aansluit.”

„Nee”, was het antwoord, „ik wil me bij u aansluiten, maar dan zoals ik ben.”

„Dat zal op deze wijze niet gebeuren”, zei de ossenkoper harder dan hij bedoelde.

Meteen stond hij op, en opende de kamerdeur. De vreemdeling vertrok en zonder groet stapte hij het huis uit, de donkere straten van 's Hertogenbosch in.

Toen meester Herman de deur weer op het nachtslot had gedaan en weer tegenover moeder Mariken zat, zei deze: „Wat bezielt zo'n man om de nacht niet bij ons te willen doorbrengen. Waar moet hij nu heen?”

„Hij heeft het zelf zo gewild”, antwoordde meester Herman. „En heb je nu gehoord, wat ons te wachten staat. Ik behoef je nu niets meer te vertellen. Hij vertelde veel meer dan ik zelf wist.”

Moeder Mariken knikte en er lag een bezorgde trek om haar mond.

„Zou Karel van Brimeu het echt tot Pen beleg laten komen?” vroeg zij met bevende stem.

„Als de Heere het wil, zullen we hun pogingen trachten te verijdelen.”

HOOFDSTUK 11

WAS ER VERRAAD?

Veertien dagen later, dinsdag 11 februari 1567 reed een ruiter de stadspoort binnen. Hij kwam op klaarlichte dag en zag er helemaal niet gevaarlijk uit. Niemand had er dan ook aan gedacht om hem tegen te houden of de toegang tot Den Bosch te weigeren.

Enkele straatjongens wezen hem de weg naar het stadhuis en zij volgden hem om te zien wat die vreemde sinjeur feitelijk in de stad moest doen. Hun nieuwsgierigheid werd echter niet bevredigd, want vlakbij het stadhuis stapte de ruiter af en ging een taverne binnen, terwijl hij zijn paard aan de zorgen van een toegeschoten knecht toevertrouwde.

Ongeveer een uur later verzocht en verkreeg de vreemde ruiter gehoor bij de stadsregering en overhandigde de magistraat een verzegeld schrijven van Karel van Brimeu, Graaf van Megen. In deze brief vroeg Karel van Brimeu of een commissie van enkele raadsleden hem in Oosterwijk een bezoek zou willen brengen. De magistraat ging hiermee akkoord en een in allerijl gevormde commissie zou reeds de volgende dag de Stadhouder van Gelderland een bezoek brengen. Met deze boodschap vertrok de bode weer naar Oosterwijk.

Het was een vriendelijke, deftige ontvangst, die Karel van Brimeu het gezelschap uit Den Bosch bereidde. De Stadhouder liet hen zijn gehele krijgsmacht zien met de stille hoop dat reeds het gezicht daarvan hen bang zou maken voor het geval dat ze zich tegen zijn plannen zouden verzetten.

Hierna bood hij hen een brief van Margaretha van Parma aan. In deze brief verzocht zij de inwoners van 's Hertogenbosch de Heer van Brimeu ongehinderd met zijn manschappen de stad binnen te laten trekken.

Karel van Brimeu keek met spanning naar de gezichten om te zien welke invloed de brief op hen maakte.

Maar de Bossenaren hielden zich goed. Zonder een spier van hun gezicht te vertrekken gaven zij Karel de brief terug en verklaarden dat zij de voltallige magistraat zouden inlichten. En met de belofte dat de Stadhouder zo spoedig mogelijk antwoord zou krijgen vertrokken de heren weer naar Den Bosch.

Het afscheid tussen de commissie en Karel van Brimeu was even plechtig als de ontvangst was geweest. Maar nauwelijks waren ze weer binnen de stadsmuren gekomen of de heren haastten zich naar het stadhuis, waar de anderen reeds met spanning zaten te wachten.

Onder het diepste stilzwijgen werden de commissieleden aangehoord. Maar toen zij uitgesproken waren, bleef het stil. Niemand wist wat hij zeggen moest. Iedereen begreep dat Brimeu buiten de poorten moest worden gehouden. Nee, Den Bosch had geen rovende, plunderzieke bende nodig om ook het laatste restje welvaart nog te ontnemen. Ook zou heel de bevolking in opstand komen.

Toch moest er een besluit vallen.

Reeds donderdags kreeg de Stadhouder een antwoord: „Dat de stad n.l. nog zo dadelijk geen beslissing kon nemen en of de Graaf nog niet wat geduld kon oefenen, totdat ze met de Landvoogdesse haar zaak besproken had.”

Karel van Brimeu beet zich van nijd op de lippen.

Hij voelde heel goed dat de magistraat van Den Bosch hem weigerde te ontvangen. En om de stad wat meer vrees aan te jagen, brak hij, met zijn leger op en legerde zich in **Vucht**, op een half uur afstands van Den Bosch.

De Stadhouders kon intussen zien, dat men in Den Bosch niet werkeloos bleef toezien. De poorten waren versterkt, de wallen bewaakt en hier en daar stak een loop van een ijzeren vuurmond in de richting van het Gelderse leger.

Het duurde niet lang of de magistraat stuurde een uitvoerig schrijven aan de landvoogdes te Brussel.

Ook het Consistorie zag met grote bezorgdheid de ontwikkelingen aan. Zij besloot meester Herman nog een keer naar het consistorie van Antwerpen te laten gaan, waar hij misschien goede raad of een flinke aanvoerder zou kunnen vinden.

Op een maandagmorgen, de 10e februari was de ossenkoper er weer op uit gegaan, het werd vrijdag de 14^e voordat de brief aan Margaretha werd verzonden, en men wachtte in Den Bosch op de dingen die komen zouden. De poorten bleven dicht, de stadsregering keek elke dag uit naar bericht van de Landvoogdes terwijl de aanhangers van de nije leer wachtten op de terugkomst van meester Herman.

Het was een angstige, spannende tijd.

Niemand had meer zin in het werk. Mannen legden hun gereedschap weg en de vrouwen liepen bij elkaar in en uit in de hoop wat nieuws te zullen horen. Alleen de jeugd vermaakte zich en vooral de jongens waren niet uit de nabijheid van de stadswallen weg te slaan, al was het hen streng verboden er op te komen.

Van de vroege morgen tot de late avond, er was geen school op de volgende zaterdag, werd er soldaatje gespeeld, waarbij Karel van Brimeu en zijn leger het natuurlijk altijd verloor. Job van de ossenkoper deed dapper mee. Heel zijn hoofd zat vol strijd lust. Ze hadden hem tot aanvoerder van de Geuzenpartij gekozen en ze hadden net zo lang gevochten totdat de tegenpartij het hazenpad moest kiezen. En in hun spel hadden de „Geuzen” hun aanvoerder opgetild en op hun schouders door de straten gedragen.

Met een rood gezicht en met een warm hoofd en zo moe als een hond kwam Job thuis. Moeder Mariken zat er alleen, maar zij hoorde nauwelijks wat Job allemaal te vertellen had. Zij had veel ernstiger gedachten. Wie weet in welk gevaar haar man verkeerde en hoe zou alles nog eens uitlopen met hun vaderstad.

Job merkte het wel, dat moeder weer aan het tobben was en eigenlijk was hij blij, toen hij lekker toegestopt in zijn bed lag, waar hij heerlijk verder kon dromen van aanvoerder zijn en overwinnen.

De volgende middag dwaalde Job weer rond in de buurt van de vestingwerken, maar er waren te weinig jongens om soldaatje te spelen. Hij voelde er ook niet zo veel voor om naar huis terug te gaan. Moeder was zó stil en alle gezelligheid was verdwenen. Zo was het niet alleen thuis, maar in heel de stad. Er hing een sombere, dreigende wolk boven Den Bosch die iedereen benauwde.

Job begreep dat niet. Hij snapte niet waarom de mensen toch zo bang waren. Toch zeker niet voor de Heer van Brimeu die met zijn leger in Vucht lag? Nee, voor hem was het zeker dat Den Bosch zou winnen! Als vader maar eerst weer eens terug was. Vader zou aanvoerder zijn, of toch zeker onderbevelhebber. En laat dan de vijand maar komen. Als *Boze Griet* (kanon) die nu naar de wallen was; gesleept in actie kwam, dan zouden de verraderlijke Geldersen niet zo veel bluf meer hebben. Zij zouden hard weglopen. Maar het zou toch jammer zijn, als vader er niet bij zou zijn. Hij moest, hoe eerder hoe liever, terugkomen met al de hulp die hij had kunnen krijgen. Misschien bracht hij wel duizend of tienduizend man mee.

Al fantaserend was Job al dichter en dichter de wallen genaderd. Wat zou hij graag

eens boven kijken. Maar daar viel niet aan te denken. Was hij nu maar een paar jaar ouder, dan zou hij mee mogen helpen om de stad te verdedigen. Tjonge, wat zou hij zijn best doen. Vader zou niet over hem te klagen hebben.

De avond begon te vallen.

Job had een hele tijd naar de schildwacht gekeken, die maar niet weg wou gaan van zijn post om hem even een kijkje op de wallen te gunnen.

Zo nu en dan kwamen er een paar mensen voorbij. en hier en daar werden reeds de luiken gesloten. Het werd dan ook steeds stiller op straat.

Job kreeg het koud maar wilde eigenlijk zijn plaats niet verlaten. Hij wist nu zeker, dat de schildwacht hem niet terwille was. En toch hoopte hij dat het nog zou gebeuren.

Toen hij op de duur besloot toch maar naar huis te gaan, hoorde hij opeens het gejoel van een troep jongens.

Job bleef staan.

Boven alles uit hoorde hij de stem van lange Lieven, de zoon van baas Merleyn, de smid. Lieven was zijn beste vriend, maar Job was nijdig op hem en ook op al de anderen.

„Ha, daar heb je hem eindelijk!” schreeuwde Lieven, toen hij Job zag, „waar heb jij toch gezeten? Moest Jobje bij moeder blijven vanmiddag?”

Job haalde de schouders op en zei op minachtende toon: „Ga jullie maar gauw door. Jullie zijn een stel mooie vrienden.” „Wat zullen we nou beleven?” vroeg Hans Snel verwonderd en boos, „praat jij, maar niet van mooie vrienden mannetje. Ben jij nou een man van je woord? Dan had je ons niet in de steek gelaten.”

„Nee, jullie laten mij in de steek”, klonk het opgewonden. „Ach, laat hem lopen”, zei er een, „hij moest eens denken dat we hem nodig hebben”, lachten er twee, drie tegelijk, „hém nodig, ga jij maar gauw naar je moeder Jobje”, riepen ze en ze trokken joelend verder.

De tranen stonden Job in de ogen.

Doch lange Lieven vond dat ze verkeerd hadden gedaan, hij bleef staan, en opeens zei hij met een niet al te enthousiaste stem: „Waarom was je niet op de markt vanmiddag? Dat hadden we toch zeker afgesproken?”

„Dat hadden we niet afgesproken, Lieven. We zouden bij de wallen samenkomen.”

„Nietes”.

„Welles”.

„En ik zeg je dat het niet waar is.”

„Lelijke dwarskop”, mopperde lange Lieven, „al de andere jongens waren er toch immers ook. Misschien heb je het dan wel verkeerd verstaan?”

Lieven zag dat Job al half overtuigd was en zei: „Kom nou maar gauw mee, we weten een mooi plekje waar je misschien stiekem op de wallen kunt klimmen.”

„Waar is het?” vroeg Job, direct belangstellend, terwijl hij zijn boosheid opeens helemaal was vergeten.

„Vlak bij de boom”, zei lange Lieven zacht, „schiet nou maar gauw op.”

De beide jongens hadden al spoedig de anderen ingehaald en dadelijk begon Hans Snel weer te plagen: „Kom je nou toch nog terug Jobje. En je zou naar huis gaan, zei je?”

„Man, schei toch uit met je geplaag”, zei lange Lieven, terwijl hij Hans een stevige por in de ribben gaf.

„Job dacht dat we bij de wallen hadden afgesproken in plaats van op de markt.”

„Zo”, mopperde Hans nijdig en tegen Lieven zei hij: „Stomp je eigen alsjeblijft.”

„Dank je wel”, antwoordde Lieven lachend, „ik ben immers lang zo vervelend niet als

jjj.”

De anderen lachten nu Hans uit die nog even boos keek, maar zich weldra weer schikte omdat hij wel wist dat hij tegen Lieven toch niet opkon.

Samen trokken ze verder totdat ze hun doel hadden bereikt.

In de hele omtrek was er niemand te zien, zelfs geen schildwacht. Heel voorzichtig klommen de jongens de bolwerken op.. .

HOOFDSTUK 12

DAPPERE KWAJONGENS

Het duurde niet lang of al de jongens waren boven.

Toch klopten hun harten. Stel je voor dat ze gezien werden, dan zou er wat opzitten. De straf zou niet mals zijn, daar waren ze wel van overtuigd. Het uitzicht viel ook tegen, het was reeds té donker geworden om in de verte te kunnen zien. Bovendien was het hier ijzig koud en van het leger van Karel van Brimeu was totaal niets te zien.

„Wat moeten we nou doen?” vroeg Lieven weifelend. Niemand gaf antwoord.

Job voelde zich ellendig. Hij had al lang thuis moeten zijn en zo fijn is het hier toch ook niet. Opeens richtte hij zich op en zei: „Jullie kunt doen wat je wil, maar ik ga naar huis. Met de donker moet ik op het Vuchtereind zijn.”

Hans Snel wilde weer gaan plagen, maar hij had de woorden, „is Jobje misschien . . .”, nog niet uitgesproken of plotseling hield hij in.

Wat was er?

De jongens hoorden een vreemd geluid.

Het was maar goed dat het reeds behoorlijk donker was, zodat de jongens elkaars gezichten niet konden zien. Allemaal waren ze bleek van schrik. Stil bleven ze staan en luisterden scherp. „'t Is op de rivier”, zei er een.

„Ik hoor een roeiboort”, meende weer een ander.

„Ja, ik zie hem”, wees lange Lieven terwijl zijn stem ietwat beefde.

Alle jongens keken angstig naar de plaats die Lieven wees. „Ginds staat een grote kerel aan de kant”, zei Hans, „jongens, hij komt hierheen.”

„Je kletst Hans”, zei Job op besliste toon, „dat is een knotwilg. „Maar nou zie ik het ook. Lieven heeft toch gelijk. Daar vlak naast vaart een boot. Misschien willen ze de stad wel overrompelen.”

De jongens hielden zich muisstil om beter te kunnen zien en te luisteren.

Ja, nu was het zachte geplons van de riemen in het water duidelijk hoorbaar.

„We moeten de wacht waarschuwen, jongens”, zei er een. „Natuurlijk niet, man”, zei Lieven, „denk je dat ze ons zouden geloven. En dan waren wij er meteen bij. We mogen hier niet eens komen. Laten we proberen dat zaakje zelf te klaren. Die kerels kunnen toch zo maar niet over de muur klimmen. „Volgens mij kunnen ze door de waterpoort binnen varen”, meende Hans.

„Ik geloof er niks van”, stelde Lieven gerust, „er ligt een boom en die hangt aan een paar kettingen, die mijn vader zelf heeft gesmeed. Laat ze maar proberen daar één schakeltje van kapot te wringen.”

De boot naderde en de mannen er in lieten haar drijven tot aan de stadsmuur. Misschien hadden zij de jongens al wel gezien en aarzelden zij om naderbij te komen.

Op de stadsmuur was er niemand die de boot zag of hoorde aankomen. Deze gleed met de stroom mee tot aan de waterpoort. Nog even, toen stootte de boot tegen de

buitenste boom. Enkele jongens waren op hun hurken gaan zitten. Lange Lieven en Job lagen plat op hun buik met de handen om de muurrand geslagen en het hoofd vooruit om toch vooral niets te missen. De mannen in de boot morrelden zwijgend aan de kettingen Lange Lieven lachte in zichzelf toen hij zag dat de mannen geen succes hadden. Zijn vader had goed werk geleverd, dat stond nu wel vast.

Opeens stootten de mannen de boot af naar de andere kant van de poort. Misschien zou het nu wel beter gaan.

„Goed zo”, dacht Lieven, „daar zit het geheime slot en probeer dat nu maar eens open te krijgen. Dat luk je nooit.”

Plotseling hoorden de jongens het slot opengaan terwijl het kettingeind rammelend tegen de stenen poort sloeg. De boom plonsde in het water en voordat de jongens er erg in hadden glipte de boot onder de waterpoort door, de stad binnen.

Opeens begrepen de jongens dat het wel degelijk menens kon worden met de overrompeling van de stad. En zij, de jongens, die de laatste dagen zo gepocht hadden Karel van Brimeu te verslaan, hadden niets gedaan om de vijand te verhinderen de stad binnen te komen. Tjonge, wat was dat dom ... .

In ieder geval waren het maar een paar mannen. Wanneer de wacht nu nog en dadelijk gewaarschuwd werd zouden de indringers kunnen worden ingerekend.

De jongens holden zo hard ze konden naar het wachthuis om te vertellen, dat er verraad in het spel was en dat de vijand reeds zo goed als in de stad was.

Met rode gezichten van spanning en inspanning kwamen de jongens bij het wachtlokaal waar een schildwacht op zijn musket geleund reeds op hen stond te wachten. En voordat nog iemand zijn mond open kon doen zei de schildwacht op barse toon: „Hoe durf je het nu nog te wagen hierheen te komen, terwijl jullie al zo lang op verboden gebied waren. Of dachten jullie dat we hier allemaal sliepen. Vooruit, naar huis, kwajongens. Eigenlijk was het beter dat jullie eens een nacht onder de toren werden opgeborgen. Want je weet drommels goed, dat het verboden is op de wallen te komen.”

De jongens bleven echter zwijgend staan.

Job waagde het om te zeggen dat ze niet voor niets naar het wachthuis waren gekomen en dat er groot gevaar voor de stad dreigde en dat de vijand eigenlijk al binnen de wallen was. De schildwacht keek er echter helemaal niet van op en spottend klonk het: „Wel, wel, jongetje, denken jullie misschien dat jullie Den Bosch hebben gered. Ben jij niet Job de Ruyter? Ja, ik weet het zeker. Jij moest allang thuis wezen, kereltje. Je moeder zal ongerust zijn en bemoei je voortaan niet meer met zaken die je niets aangaan. En voor de rest geldt precies hetzelfde.”

„Maar we hebben een boot gezien .... ”, begon Hans Snel nu. „Wat?” zei de schildwacht boos, „wou jij ook nog beginnen. En nu, ingerukt, mars, vooruit, of ik zal eens eventjes de kolf van mijn vuurroer op je tenen zetten.”

Met zijn musket in de handen begon de schildwacht de jongens voor zich uit te drijven in de richting van de waterpoort. Al protesterend trokken de jongens zich terug en riepen: „Verraad”, „Vijanden.”

Toen ze een aardig eindje van het wachthuis waren en vlak bij de waterpoort kwamen, bleef de schildwacht opeens staan. Het leek wel alsof hij helemaal veranderde. Glimlachend zei hij tot de jongens : „Zie zo, kindertjes, nou is 't goed hoor. Jullie zijn dappere mannekes. Maar jullie stonden veel te hard te praten, zo dicht bij het wachthuis. Binnen zaten enkele Roomsgezinden, die niets maar dan ook niets met jullie ontdekkingen nodig hadden. En wat wilden jullie me nu eigenlijk vertellen? Dat er een boot door de waterpoort is gekomen, met mannen, die de boom hebben

losgemaakt.”

„Ja”, riep lange Lieven, „zo is het.”

„Zo, en jullie dachten dat ik dat ook niet gezien had. Net zo goed als jullie hoor. Maar ik denk, dat die mannen hier thuis horen. Hoe zouden ze anders aan de sleutel zijn gekomen?” „Volgens mij hebben ze de ketting kapot gemaakt”, zei Hans, die helemaal niet merkte dat de vraag spottend gesteld werd. „Nee, dat kan niet”, meende Lieven, „als mijn vader wat smeedt.”

„Man, overdrijf niet zo”, antwoordde Hans, die gelijk wilde hebben.

„Zeg dat nog eens als je durft”, dreigde Lieven terwijl hij zijn knuist onder Hans z'n neus duwde.

„Nou, alles kan toch wel kapot hoor, als het moet” stotterde Hans.

De schildwacht had er schik in en zei: „Stil, Lieven, jouw vader maakt heel goede kettingen en beste sloten hoor. Maar ik had zelf die mannen de sleutel gegeven .... ”

„Dan ben je ook een verrader”, zei Lieven opeens, terwijl hij meteen gevolgd door al de jongens van de stadsmuur naar beneden holde.

„Verrader! verrader!” riepen ze en beneden aan de muur schreeuwde Job, met de handen aan zijn mond, uit alle macht: „Verra .... ” Verder kwam hij niet.

Een stevige vuist greep Job vrij onzacht in de kraag en een boze maar erg bekende stem zei: „Straatschender, voer jij zulke streken uit? Met welk gespuis loop jij zo laat door de straten. Moet jij mensen uitschelden? Maak dat je uit mijn ogen komt. Naar huis!”

Half bukkend in elkaar gedoken, had Job schuin omgekeken en ondanks het donker zijn vader herkend, die, omringd van verschillende mannen bij de waterpoort uit de grond scheen op te rijzen.

„Ben je nog niet weg!” dreigde meester Herman nog eens, die Job had losgelaten. Daarna zei hij tot de man die naast hem stond te kijken: „Vergeef, edele Heer, dat ik u om die rekels moest laten wachten. Die daar .... ” en hij wees op Job, die met zijn makkers in de duistere stad verdween, „is mijn enige zoon. De woelige tijden hebben de kinderen ook al aangestoken, denk ik.”

„Kom, kom de Ruyter”, zei de vreemdeling geruststellend, „iedere jongen springt wel eens uit de band. En wie weet tegen wie de jongens het eigenlijk hadden.”

„Tegen mij, edele Heer”, zei de schildwacht, die naderbij gekomen was. „Het was de jongens niet kwalijk te nemen dat ze mij voor een verrader hielden”, vervolgde hij, „ondanks het feit dat het verboden is op de wallen te komen, hadden de jongens dit toch gedaan, toen ze meenden dat ik van mijn post was gelopen. Vandaar hebben zij uw boot gezien. Natuurlijk wisten ze niet wie daar in zaten en zagen ze u voor soldaten van Brimeu aan. Ik vond het dapper van die jongens dat zij aan het wachthuis durfden te komen om ons te waarschuwen. Maar de jongens waren zo opgewonden en riepen zo hard, dat ik bang was dat men het in het wachthuis zou horen. Het heeft me heel wat moeite gekost hen naar de waterpoort te drijven. En juist begonnen ze te schelden toen u er aankwam.

Het donkere gezicht van de ossenkoper was onder het verhaal van de schildwacht weer wat opgeklaard. En de vreemdeling, die door de beide mannen met „edele Heer” werd aangesproken, lachte en zei : „Nee, De Ruyter, nu u weet hoe alles gegaan is, kunt u het de jongens niet kwalijk nemen dat ze aan verraad dachten. Maar als we hier nog langer staan zou het wel eens kunnen gebeuren dat er nog meer belangstellenden kwamen en daar hebben we echt geen behoefte aan. Zou het niet beter zijn, dat we eerst onze mannen onder dak brachten. En wat mij zelf betreft, een hartige dronk en

een stevig maal met wat rust, zou mij niet onaangenaam zijn.”

De ossenkoper haastte zich om te doen wat de vreemdeling zei. Het duurde niet lang of de mannen waren bij verschillende vrienden ingekwartierd. Daarop gingen de vreemdeling en meester Herman naar diens huis. Want al had de ossenkoper nadrukkelijk verklaard, dat zijn huis niet deftig genoeg was, de vreemdeling had er op gestaan die nacht op 't Ortheneinde door te mogen brengen.

„Van „mogen” is natuurlijk geen sprake”, antwoordde meester Herman, „maar het zal ons altijd een eer blijven, dat heer Antonie van Bombergen tijdens zijn verblijf in 's Hertogenbosch, onder mijn nederig dak heeft willen vertoeven.”

„Geve God”, zei de heer van Bombergen op ernstige toon, „dat er binnen Den Bosch altijd nog zo'n woning voor mij open mag staan.”

Weldra waren ze het huis van de ossenkoper genaderd. Het was nu helemaal donker en moeder Mariken, had juist van Job gehoord dat vader weer terug was, toen deze met de edelman binnenkwam.

Meester Herman groette zijn vrouw hartelijk en daarna noemde hij de naam van de gast. Mariken wist niet goed wie nu eigenlijk de heer van Bombergen was. De naam zei haar dat hij niet zo maar een gewone burger was, maar hij was heel eenvoudig gekleed. Toch deed zij, beleefd en de vreemdeling van zijn kant was aardig en hoe langer moeder Mariken hem hoorde praten, hoe meer zij er van overtuigd werd dat hij wel degelijk een edelman was. Toen zij dan ook 's avonds laat naar bed gingen hoorde zij dat er niemand minder dan een der Edelen van het Verbond in huis was ... .

HOOFDSTUK 13

DE HEER VAN BOMBERGEN

Het duurde natuurlijk niet zo heel lang of iedereen in Den Bosch wist wat er op die 16e februari aan de Waterpoort was gebeurd. Alhoewel burgemeester en schepenen, de heren van Merode en de Kanselier in hun hart deze daad van de Geuzen afkeurde, toch durfden zij de ossenkoper of een van de mannen, die met hem de gesloten stad waren binnengedrongen, niet ter verantwoording te roepen.

De burgers hadden echter hun oordeel over het gebeurde spoedig gereed. Dat kon men horen op die maandag, de 17e februari 1567 in de smidse van meester Merleyn, de vader van lange Lieven.

Hoewel het reeds tegen de avond liep heerste er in de smederij dicht bij de Hinthamerpoort een grote bedrijvigheid. Twee, drie mannen beukten het gloeiende, spattende ijzer met groot geweld. In de smidse waren zojuist twee mannen binnengekomen, een dikke Brabantse boer en de barbier uit de buurt, die tevens heelmeester was. Ze stonden al een heel poosje te kijken voordat de baas en zijn knechts hun voorhamer neerlegden om even uit te blazen. Maar nauwelijks was dan ook de laatste hamerslag gevallen of de heelmeester begon te praten.

„Genavond meester Lievensz, genavond jongens. Je hebt natuurlijk het goede nieuws al gehoord. Ik zei zo straks nog tegen mijn neef hier, Harmen zeg ik, je zult zien dat Brimeu 'em nou gauw de plaat poetst en de Kanselier en Jan van Merode erbij. Ja, meester de Ruyter is een man uit één stuk. Als die wat aanpakt dan komt het op poten te staan. En de Edele Heer, die hij nu meegebracht heeft, moet zo dapper zijn, als tien hofjonkers van Margaretha samen.”

„Het is te hopen meester Jochems”, meende de smid met de armen op de steel van zijn

voorhamer geleund, „we zullen zien wat de man doet. Maar wie is het nu eigenlijk en waar heeft de ossenkoper hem vandaan gehaald? En wat wil hij in Den Bosch? Heb je van dit alles al iets meer gehoord?”

„Zeker, zeker”, antwoordde de heelmeeester, die brandde van verlangen om zijn nieuwtjes kwijt te kunnen raken, „ik heb de Edele Heer gezien en gesproken. Vandaag na de noen (na de middag) ben ik bij de ossenkoper geweest. De vreemde heer had van mijn kundigheden gehoord en mij door middel van meester Herman laten ontbieden omdat hij iets aan zijn voet had. Gelukkig, mocht ik zo tegen hem zeggen, gelukkig dat u mij direct hebt ontboden. Knelis Gostele noemt zich ook medicijnmeester, maar hij had uw gehele voet bedorven. Want 't was een olop, die zich ernstig genoeg liet aanzien. Nu heb ik hem voor vandaag volstrekste rust aanbevolen en hem mijn beroemde wonderzalf thuisgestuurd om daarmee de bezeerde voet te wrijven, zodra de pijn erger wordt.”

„Ja, ja”, remde baas Lievensz de woordenstroom van de heelmeeester af, „maar wat is hij nu voor een man en .... ” „En waar hij vandaan komt, nietwaar? Juist, juist, dát was het wat ik u ging zeggen, maar je laat nooit iemand uitpraten. Je weet dat meester de Ruyter door ons Consistorie naar dat van Antwerpen was afgevaardigd om eventueel hulp of raad te vragen, omdat de Graaf van Megen met zijn leger voor de stad lag. De Antwerpenaren konden daar zo maar niet ineens antwoord op geven en meester Herman moest maar eens wachten. Ze wilden er Prins Willem van Oranje, de Graaf van Hoogstraten en de Heer van Brederode nog over spreken. Dit duurde wel twee of drie dagen. Maar eindelijk zijn ze het er toch over eens geworden, dat men Den Bosch niet in de steek kon laten. Men besloot de stad een bekwame aanvoerder te sturen. En ze wisten geen betere keus te maken dan het Antonie van Bombergen te vragen die taak op zich te willen nemen. Deze heeft toegestemd en zodoende is hij met de ossenkoper mee naar Den Bosch gekomen.”

„Het klinkt allemaal heel mooi” zei de smid, „maar moet dat heerschap helemaal alleen de strijd met Karel van Brimeu aanbinden?”

„Natuurlijk niet, meester Merleyn, we hebben toch onze eigen soldaten. Bovendien zijn er reeds een tiental soldaten met de Heer van Bombergen meegekomen. Als het echt nood wordt, zullen de Prins van Oranje, Hoogstraten en Brederode ons niet in de steek laten, daar geloof ik niets van. Nee, zoals ik het kan bekijken is het straks met alle onrust in onze stad gedaan en kunnen dan weer rustig leven zoals vroeger. Jij hoeft dan ook geen oorlogstuig meer te maken. Ik zie tenminste dat jullie daar nu druk mee bezig zijn.”

„Goed dat je het zegt”, bromde de smid, „je herinnert me er aan dat we onze tijd staan te verpraten. En ik heb de deken van onze schutterij beloofd, dat er deze week honderd nieuwe pieken zouden worden afgeleverd.”

Meteen greep hij zijn voorhamer stevig vast, maar liet hem toch nog even rusten.

„Heeft de Heer van Bombergen je zelf dit alles verteld, meester Jochems?”

Meester Jochems was met deze vraag heel even verlegen, maar toen antwoordde hij: „Alles niet, maar een goed verstaander heeft maar een half woord nodig, nietwaar? En je weet, dat meester Jochems overal graag gezien wordt, zodat hij meer hoort dan ieder ander.”

En ook meer praat dan ieder ander, dacht de boer die nog steeds zwijgend het gesprek had aangehoord.

De smid begreep wel, dat hij alles van de heelmeeester niet moest geloven. Hij gaf dan ook geen antwoord op wat meester Jochems zei maar vroeg: „Wat heeft de Heer van Bombergen je dan precies verteld?”

De heelmeeester voelde zich boos worden omdat de smid hem niet voor de volle honderd procent scheen te vertrouwen. Schouderophalend zei hij op scherpe toon : „Je zou iemand de moed benemen ooit iets meer te vertellen. Maar als je werkelijk wil weten wat deze Heer woordelijk zei, dan zal ik je dát ook nog vertellen.

„Mijnheer”, zei hij, „u bent een man van vertrouwen in deze stad en ik had niet graag dat er onjuiste berichten over mijn komst zouden worden verspreid. Laat ik u dus vertellen wat mijn plannen zijn. Als u het op straat, of waar ook, anders hoort, dan weet u in elk geval de waarheid.”

„Ik heb hem verzekerd, dat ik dat graag zou doen en dat de Heer van Bombergen van laster niets te vrezen zou hebben omdat het woord van meester Jochems nog al wat invloed had in de stad, al zei ik het zelf.”

„Meester Jochems”, zei de Heer van Bombergen, „u moet goed weten dat ik niet ben gekomen om nog meer tweedracht te zaaien, maar juist om aan die tweedracht een einde te maken en alle burgers die niet willen meewerken, met vrouw en kinderen de stad uitzetten. We moeten elkaars godsdienstige gevoelens eerbiedigen, anders wordt de situatie in Den Bosch steeds scherper. En iedereen die de stad komt opeisen, moet als een openbare vijand worden beschouwd en moet ook worden bestreden.”

De smid begreep dadelijk wat meester Jochems zei over iedereen die de stad komt opeisen. Daarmee bedoelde Van Bombergen natuurlijk de Graaf van Megen. En als het er werkelijk om ging deze uit de stad te houden en als voorname en betrouwbare heren als de Prins van Oranje de Heer van Bombergen hadden gestuurd, dan kon deze op meester Merleyn rekenen.

En toen Anthonie van Bombergen zich dinsdags eens in de straten van Den Bosch vertoonde, werd hij door velen voorkomend en vriendelijk gegroet. Zijn vermomming als gewoon soldaat behoefde nu geen dienst meer te doen. Weldra was er geen mens meer onder de burgers die niet geloofde dat hij een edelman van het Verbond en een afgevaardigde van de Prins van Oranje was.

Met de regering van Den Bosch was het echter anders gesteld. De magistraat wist nog niet precies of alles wel waar was wat men van de Heer van Bombergen vertelde. De enigen die het moesten weten waren meester Herman de Ruyter en de Heer van Bombergen zelf. Men besloot hem dan ook uit te nodigen op het stadhuis te komen.

Het was inmiddels donderdag 20 februari geworden. Vergezeld van een grote menigte, waaronder ook de ossenkoper, baas Merleyn, meester Jochems en andere voormannen van de Hervormden, reed de Heer van Bombergen naar het stadhuis.

Met opgeheven hoofd stapte de Heer van Bombergen even later de zaal binnen. Enkele ogenblikken later zat hij naast de voorzitter en werd hem zijn lastbrief gevraagd die Prins Willem hem toch ongetwijfeld wel zou hebben meegegeven.

De Heer van Bombergen luisterde bedaard en antwoordde:

„Edele en erentfesten heren, raad en schepenen van 's Hertogenbosch. Ik verheug mij er hartelijk in op zo'n heuse en innemende wijze door u te worden ontvangen. Niets kan mij aangenamer zijn, dan dat altijd de verhouding tussen u en mij, van dien aard moge blijven en wij samen veel mogen doen tot heil en geluk uwer schone en ook door mij beminde stad. Temeer spijt het mij dus aan uw eerste verzoek, dat gij tot mij richt niet te kunnen voldoen. Wij meenden in trouwe, dat het niet nodig zou zijn, dergelijk stuk als door u bedoeld, van onze zenders te vragen. Immers is de persoon van meester Herman de Ruyter, ter goeder naam en faam bekend burger uwer stad, een getuigenis even goed, ja beter dan de duidelijkste lastbrief zou kunnen zijn, immers deze is bij mijn afvaardiging tegenwoordig geweest.

Maar bovendien, zo gij er op mocht blijven staan, dat u mijn lastbrief getoond wordt,

zal het mij een aangename taak zijn, alsnog het bedoelde stuk door mijn zenders te doen opsturen, waarmee hoogstens een dag of drie, vier zou kunnen verlopen. En ik vraag u tot zolang mijn uitstel te willen verlenen.”

Anthonie van Bombergen ging weer zitten om af te wachten wat er verder zou worden beslist.

De raad dankte hem voor zijn woorden, maar wel wilde zij graag weten wat hij voor de stad zou kunnen doen. Alleen zijn aanwezigheid zou toch niet voldoende zijn alle eventuele aanvallen af te slaan.

De Heer van Bombergen stond weer van zijn stoel op. Met zijn sympathieke stem schilderde hij al de ellende die de godsdiensttwisten met zich mee had gebracht. Hij herinnerde er aan hoe voorspoedig Den Bosch in vroeger tijden was geweest. De Hervormden moesten worden erkend en vrij hun godsdienst mogen belijden. Met grote ernst wees hij alle aanwezigen er op dat niet Maria, niet de heiligen, maar alléén het bloed van de Heere Jezus reinigt van alle zonden. Er kon vrede komen in de stad als men de aanhangers van de „nije leer” zou dulden. Maar dan moest ook geen verraderlijke aanval van buiten Den Bosch meer bedreigen. En als hem de leiding der troepen zou warden opgedragen, zou het onder beding van Gods zegen niet lang meer duren of de goede dagen van vroeger zouden weer terugkeren.

Toen Van Bombergen weer zweeg merkte hij dat men het hoofdzakelijk met hem eens was. Ja zijn felste tegenstanders en de meest wantrouwenden waren stil.

De mannen van het consistorie waren tevreden.

Ja, zo was het goed, zij waren er vast van overtuigd, dat de raad van Den Bosch de Heer van Bombergen tot bevelhebber zou benoemen. Toch wilde men niet overhaast besluiten. De voorzitter van de raad dankte de Heer van Bombergen en liet hem door de burgerwacht naar zijn logeeradres brengen.

Toen de vergadering afgelopen was, waren echter de mannen van het consistorie teleurgesteld. Wel had het stadsbestuur de edelman een passende woning aangewezen, maar tot bevelhebber hadden zij de Heer van Bombergen niet benoemd. Eerst zou men onderzoek bij de Prins van Oranje laten doen.

Maar had de Heer van Bombergen eigenlijk nog wel een leger nodig? Honderden mannen meldden zich bij zijn huis, dat sinds kort door hem was betrokken. Zij verzekerden hem dat zij de eed van trouw aan hem wilden afleggen, als hij maar bevelhebber wilde zijn.

Maar zijn antwoord was hun niet naar de zin. Glimlachend om het enthousiasme van de Bossenaren, zei hij : „Nee, mannen, dat gaat zo maar niet. Ik ben niet gekomen om tweedracht te zaaien, maar om er een eind aan te maken. Laten we rustig afwachten tot de regering mij vrijwillig en officieel aanstelt. Ik zal spreken, zodra ik uw hulp nodig heb.”

En met een: „*Leve de Geuzen, leve de Heer van Bombergen!*” trokken de Bossenaren tevredengesteld weer naar huis.

HOOFDSTUK 14

DE EED VAN TROUW

„Het ziet er niet erg best voor ons uit, De Ruyter.”

De Heer van Bombergen, die zojuist de deur had geopend voor zijn vriend, de ossenkoper, keek ernstig.

Meester Herman keek de Heer van Bombergen verwonderd aan en vroeg: „Wat bedoelt u Heer?”

„De Raad van Den Bosch heeft enkele afgevaardigden naar Brussel gestuurd om bij de Prins van Oranje inlichtingen over mijn persoon te vragen en de zending waarmee de Prins mij belast zou hebben.”

„Daar heb je het al.”

De ossenkoper schudde verdrietig het hoofd.

„Ik heb nooit gezien, dat iets ten goede liep in de wereld, zo de rechte weg wordt verlaten. We hadden eerlijk moeten blijven.” „Op dat punt worden we het nooit eens, De Ruyter”, antwoordde Van Bombergen, „de paden van de politiek zijn nu eenmaal niet altijd recht te houden. En we konden toch zeker niet zeggen, dat het gehele plan om de stad te verdedigen door ons beiden gemaakt is.”

„En toch”, zei meester Herman, „toch was het verstandiger geweest, wanneer ik rechtstreeks naar Antwerpen was gegaan en...”

„Praat geen onzin, meester Herman”, zei de Heer van Bombergen, „meen je dan werkelijk dat de Prins van Oranje zo maar even een leger uit de grond kan stampen, een toegerust en geoefend leger voor het ontzet van Den Bosch? Hij had u inderdaad wel goede raad kunnen geven de stad zo lang mogelijk tegen Karel van Brimeu te verdedigen. Hij had wellicht beloofd er bij Margaretha op aan te dringen de stadhouder van Gelderland terug te laten trekken. Maar Margaretha vertrouwt onze Prins al lang niet meer. Het is haar best, dat Karel van Brimeu Den Bosch probeert te veroveren. Wat maakt zij om de welvaart van een provincie of land, als de heilige moederkerk en haar broer maar overwinnen mogen. Wat geeft het dan als zoveel ketters om het leven worden gebracht als er pannen op de daken zijn. Ik ken de valse Oostenrijkers. Ze heeft mij zelfs eens in de gevangenis op laten sluiten zonder enige oorzaak. Gelukkig heb ik kunnen ontsnappen. Maar, meester Herman, ik zal mijn verhaal kort maken, zou het zoetjesaan niet beter zijn, naast God op uw eigen mannen te rekenen. En laat uw half machteloze regering bij de Prins van Oranje en Hoogstraten inlichtingen vragen, wat deert het me eigenlijk.”

De Heer van Bombergen wrijft zich even over het voorhoofd, en voegt er aan toe: „Als de heren een goed getuigenis willen geven, dan komt alles terecht.”

Met verbazing had de ossenkoper geluisterd en liet zich overtuigen, dat hun zaak helemaal niet wanhopig stond. De Heer van Bombergen begon nu zijn plannen te vertellen, wat zij moesten doen, als Karel van Brimeu de stad opeiste, hoe de stad bestuurd moest worden, hoe ze samen met Gods hulp van Den Bosch een stad zouden maken, zoals er geen tweede in het uitgemergelde Nederland was en waar ieder vrij zou zijn de Heere naar Zijn Woord te dienen.

De beide mannen hadden ook wel begrepen, dat het om iets meer ging dan wat beter eten, betere behandeling, meer brood en meer loon. Het ging in de eerste plaats om de eer van God en het heil van onsterfelijke zielen. Maar de een was een krijgsman met een veelbewogen ruw soldatenleven achter zich en de ander een veekoper, die veel

gezworven had tussen vreemd en goddeloos volk. En beiden meenden wel eens, dat Gods werk te lang op zich liet wachten, dat zij beter wisten dan Hij, wanneer het Zijn tijd was. Zijn tijd was en is altijd de beste tijd en de Heere behoeft niet van mensenhanden gediend te worden ... .

De afgevaardigden van de stadsregering van Den Bosch naar de Prins van Oranje en de Graaf van Hoogstraten, kwamen spoedig terug. Het bleek, dat deze beide heren de Heer van Bombergen geen opdracht hadden gegeven Den Bosch te helpen. Maar het zou mogelijk kunnen zijn, dat de Heer van Brederode in Vianen de Heer van Bombergen had gestuurd. Maar dat kon spoedig genoeg worden opgehelderd als de Heer van Brederode een brief werd gezonden. Dit behoefde echter niet meer, want de stadsregering had reeds een bode naar Vianen gestuurd.

Het antwoord kwam dagen later in Den Bosch aan. Toch moest de stadsregering tot een besluit komen wat er met de Heer van Bombergen moest gebeuren. Het volk droeg de Heer van Bombergen op de handen en was het er helemaal niet mee eens, dat de stadsregering hem nu nog niet tot bevelhebber van de troepen had aangesteld.

Wat moest de regering doen. In principe had men wel zin om de edelman zijn gang maar eens te laten gaan tegenover Karel van Brimeu. Maar daar stond tegenover, dat als het verkeerd uitliep zij zich niet konden dekken met de naam van Willem van Oranje. En wat zou Den Bosch dan weer van Karel van Brimeu en Margaretha te wachten hebben. Het was en bleef een moeilijke zaak.

Na lang wikken en wegen dreef een gedeelte van de stadsregering het door, dat heer Anthonie van Bombergen bevelhebber werd van het leger van Den Bosch.

Reeds de dag daarop heerste er een buitengewone drukte in de stad. Iedereen was op de been om te zien hoe schutters en soldaten voor het stadhuis de eed van trouw aan de nieuwe bevelhebber zouden zweren.

In volle wapenrusting reed de Heer van Bombergen, geflankeerd door vele leden van het consistorie van zijn huis naar de Markt. Het spreekt vanzelf dat Job en zijn vrienden niet op het toneel ontbraken. Toen het geroezemoes van de duizenden stemmen wat bedaarde, sprak de nieuwe bevelhebber van Den Bosch zijn manschappen toe. De jongens hingen, stonden of zaten op goten, punten van palen of waar ook, luisterden met open mond om toch maar geen woord te missen.

Tot in de achterste rijen was de zware stem van de Heer van Bombergen te horen. Opnieuw zei hij, dat hij slechts was gekomen om vrede, welvaart en vrijheid binnen Den Bosch te bevorderen.

„Leve Anthonie van Bombergen!” werd er hier en daar geroepen, maar deze wenkte met de hand. Het werd opnieuw stil op de markt. Toen herinnerde Bombergen hen aan de ellende die, sinds jaren, de lage landen aan de Noordzee had geteisterd. „Is het dan te verwonderen”, ging hij verder, „dat ten laatste onze mannen in armoede en tot dol wordens toe gesard, de kerkgebouwen hebben aangetast? Het was niet verstandig en ook niet goed, want de Schrift zegt, niet door kracht, noch door geweld, maar door Mijn Geest zal het geschieden. Wij hebben ons aan hout en steen vergrepen. Maar zij, die tegenover ons staan hebben zich vergrepen aan goed en bloed, ze hebben ook onze vrijheid geroofd en onze rechten geschonden. Maar die tijden zullen voorbij zijn, trouwe burgers. Orde en welvaart zullen met Gods hulp, terugkeren. Maar dan moet er geen vijand zijn, die op de loer ligt, zoals nu het geval is.”

De geestdrift van de duizenden was onbeschrijfelijk en zelfs vurige roomsgezinden lieten zich meeslepen.

Om de beurt legden alle mannen nu de eed van trouw af aan de nieuwe bevelhebber.

Ook de ossenkoper stond weldra voor hem en tot diens grote verrassing benoemde de Heer van Bombergen zijn vriend tot schout of onderbevelhebber over de manschappen.

Moeder Mariken vond het helemaal niet fijn dat haar man schout was geworden. Van huiselijk leven kwam nu helemaal niets meer terecht. En Job was meestal op straat bij de andere jongens. Soms kwam vader nauwelijks thuis om te eten. Het was iedere dag manschappen oefenen en vele dingen meer, waar zij geen verstand van had, al vreesde zij soms, dat het enkel mensenwerk was, waarin God te weinig gekend werd ... .

HOOFDSTUK 15

DE SLEUTELS VAN DEN BOSCH

„Wil jij even een boodschap voor me doen, Job?” vroeg de ossenkoper op vrijdag 21 februari, toen hij gereed stond de deur uit te gaan.

„Nu meteen, vader?” vroeg Job, „of kan het vanmiddag ook?” Hij had met zijn vrienden afgesproken om zo rond negen uur op de markt te zijn.

„Nee, nee, mannetje”, lachte vader, „nu direct. Je moet naar baas Merleyn gaan en hem vragen of ik er vast van op aan kan, dat het voor vanmiddag zal worden bezorgd. Kun je het zo onthouden?”

„Ja, vader, of de smid zorgen wil, dat het voor vanmiddag wordt bezorgd.”

„Prima”, zei vader en meteen moeder Mariken een kus gevend wilde hij weggaan.

„Maar wat moet baas Merleyn dan brengen, vader?” vroeg Job nieuwsgierig.

„De smid begrijpt je boodschap direct hoor en kinderen behoeven niet alles te weten, jongetje.”

Job werd rood en ging dadelijk op weg.

Intussen was de ossenkoper naar de Heer van Bombergen gegaan en weldra waren beide heren in en druk gesprek geïkeld.

„Dus u hebt voor alles gezorgd, De Ruyter?” informeerde de bevelhebber van Den Bosch.

„Ja, uwe edelheid. En ik heb zoëven mijn zoon nog naar baas Merleyn gestuurd om deze te vragen of hij niet vergeten zou mij het slot te bezorgen.”

„Maar u hebt toch Job niet gezegd waar die sleutel voor dienen moet?”

„Vanzelfsprekend niet. Het woord „slot” heeft hij zelfs niet van mij gehoord. Hij was wel nieuwsgierig wat de smid zou moeten bezorgen, maar ik heb het hem natuurlijk niet verteld.” „Dan zal het nu tijd worden om ons plan ten uitvoer te brengen”, zei Van Bombergen, „zijn de manschappen gereed en is alles klaar?”

„Alles is gereed”, antwoordde de ossenkoper, „maar ... ” De Ruyter aarzelde even.

„Wat is er?” vroeg Van Bombergen, „bent u bang geworden?” „Nee, edele Heer”, weerde meester Herman af, „maar ik vind het eigenlijk niet in orde dat de wettige overheid niet meer in het bezit van de stadssleutels zou zijn.”

„Ik moet ze in mijn bezit hebben, De Ruyter. Geloof me, er zijn verraders onder ons. Nog altijd zijn de kanselier en de Heer van Merode in de stad, hoewel ik de stadsregering gevraagd heb hen uit de stad te zetten.

„Maar, edele Heer, de stadsregering heeft het recht niet om deze mensen de stad uit te zetten als zij zich rustig houden.” „En als ik u eens zou bewijzen, dat die twee een gevaar zijn voor de rust van de stad. Als ik u de stukken eens liet zien, waaruit duidelijk blijkt, dat het hun bedoeling is Den Bosch in handen van Karel van Brimeu

te spelen? Kijk eens hier.” De Heer van Bombergen haalde vantussen zijn wapenrusting enkele brieven tevoorschijn en gaf ze aan de ossenkoper.

Deze vouwde de brieven een voor een open.

„Ze zijn van de Landvoogdes”, riep hij verbaasd uit.

„Ja”, zei Van Bombergen, „ze zijn gericht aan de kanselier en de Heer van Merode.”

„Maar deze brieven moeten op een of andere manier gestolen zijn”, meende de ossenkoper.

„Gestolen is niet het juiste woord. In oorlogstijd liggen de zaken anders. Inderdaad zijn deze brieven mij in handen gespeeld. Maar wat wilt u. Zou het soms beter geweest zijn, dat ik ze keurig bij de heren had thuis laten bezorgen? Lees maar eens welke vriendelijke bedoelingen en plannen Margaretha met ons heeft.”

De ossenkoper begon te lezen en werd al roder en roder.

Wat was Margaretha een bedriegster. Daar stond het, zwart op wit. De kanselier moest maar zien hoe hij de stadsregering kon overhalen om Karel van Brimeu met zijn leger binnen Den Bosch te laten en Van Bombergen met alle aanhangers van de „nije leer” uit de weg te ruimen. En uitdrukkelijk werd ook de naam van Herman de Ruyter genoemd. In de eerste plaats moest deze uit de weg worden geruimd.

De ossenkoper was sprakeloos. Hij kon het nog niet geloven, maar hij moest het wel geloven. Nee, Margaretha van Parma kende geen pardon, daar was hij nu volledig van overtuigd.

„Bent u het nu met me eens dat die beide heren zo spoedig mogelijk de stad uit moeten? En dat ik niets doen kan, wanneer er van binnenuit telkens gevaar dreigt en dat het ieder uur de stadsregering in het hoofd kan komen, de poorten wijd open te zetten om Karel van Brimeu binnen te laten.”

„U hebt gelijk”, zei De Ruyter diep onder de indruk, „nu begrijp ik, dat het noodzakelijk is de sleutels van de stad in onze handen te hebben.”

„Dat dacht ik ook”, antwoordde van Bombergen, terwijl hij heen en weer begon te lopen.

Toen zei hij, alsof hij, in zichzelf sprak: „Maar ze zullen ze maar zó niet geven, die vroede vaderen ginds op de markt. Dan zal ik hun ook die verraderlijke brieven laten zien en als die hen niet overtuigen, zal ik ze met geweld dwingen mij de sleutels te geven. En wanneer ze nog aarzelen die twee Spaanse spionnen zonder enige vorm van proces buiten de poorten te jagen, bij mijn eer, dan zal ik die heren weten weg te krijgen. En Karel van Brimeu eveneens.”

Even was het stil in het vertrek. Toen zei de Heer van Bombergen tot de ossenkoper: „Kom, laten we gaan, we zijn reeds te laat.”

Voor het huis van de edelman hadden zich reeds vele mannen verzameld, die met ongeduld stonden te wachten.

Even later klonk het bevel: Voorwaarts! en weldra dreunden vele voetstappen door de koude straten. Van Bombergen liep voorop, recht op zijn doel afgaande. Voor het stadhuis stelde hij zijn mannen op. Daarna ging hij, meester Herman en enkele anderen naar binnen en eiste van de Raad dat hem de sleutels van de stad zouden worden gegeven.

Verschillende leden van de Raad verbleekten bij het horen van dit verzoek, dat een bevel was. De dappersten onder hen durfden dan ook te weigeren. De Heer van Bombergen was bevelhebber van de stad, zeker, maar het was nog de vraag of hij dit naar recht en waarheid was. Immers niemand had nog zijn schriftelijke opdracht gezien. En bovendien de sleutels van de stad behoorden op het stadhuis te blijven en niemand dan de regering van de stad zelf had er recht op.

Maar daartegenover lieten de mannen van de gilden en de kleine burgerij zich horen. Als de Heer van Bombergen de stad moest verdedigen tegen iedere aanval, dan moest hij ook elk ogenblik kunnen weten, wie er uit en wie er in de stad gingen, en dat kon niet of de sleutels van de stad moesten in zijn bezit zijn.

Een van de tegenstanders vroeg de Heer van Bombergen of hij de stadsregering soms van verraad verdacht.

„Van verraad niet”, antwoordde de Heer van Bombergen, „maar toch weten de heren de sleutels van de stad niet zo zorgvuldig te bewaren of er komen van tijd tot tijd mannen binnen, die wel eens verraders zouden kunnen zijn. Dit is ook niet te verwonderen sinds we de heren Jan van Merode en de Kanselier nog altijd de stad niet hebben uitgejaagd.”

„Weg met die verraders!” riep een stem.

Maar de voorzitter verzocht dringend om stilte.

Vervolgens zei hij tot de Heer van Bombergen : „Mijnheer, ik mag niet toestaan, dat er in de Raad van Den Bosch op deze manier over deze beide heren wordt gesproken.”

„Odk niet als ik u bewijzen kan, dat Jan van Merode en de Kanselier wel degelijk verraders zijn?” vroeg de Heer van Bombergen op forse toon.

Opeens werd het stil in de raadskamer en hier en daar zag men gezichten verbleken, vooral van hen, die nogal met Jan van Merode en de Kanselier bevriend waren.

Inmiddels had de Heer van Bombergen de brieven van Margaretha, de Landvoogdes tevoorschijn gehaald en onder het diepste stilzwijgen hoorde de Raad van Den Bosch het aan, hoe de Landvoogdes hen wilde verraden en overleveren aan Karel van Brimeu. En als hij tot slot las, dat én van Bombergen én meester Herman de Ruyter als hoofdschuldigen moesten worden opgepakt om hun verdiende straf te ontgaan, rezen plotseling de mannen van het derde lid van de Raad woedend van hun zitplaatsen op. In heftige bewoordingen beschuldigden zij Margaretha en haar helpers als onbetrouwbare verraders. Zij eisten onmiddellijk de sleutels van de stad op. De weinigen die er tegen waren, waren met de burgemeester besluiteloos. En toch moest er een beslissing vallen.

Een enkele blik naar buiten was voldoende om te beseffen, dat de bevelhebber met behulp van de rustig buiten wachtende mannen desnoods de sleutels zou nemen, als ze hem niet gegeven werden. Bovendien was langzamerhand de markt volgestroomd met nieuwsgierigen en grote groepen jongens, die zo nu en dan „Leve onze bevelhebber!” schreeuwden. Men zag wel in, dat Van Bombergen ook op die steun zou kunnen rekenen. Het duurde niet lang meer, of de burgemeester overhandigde de sleutels van de stad aan de Heer van Bombergen.

Een groot gejuich ging op, toen hij met de sleutels in de hand naar buiten kwam. Thuis gekomen borg hij de sleutels op in een zware eikenhouten kist, terwijl het kunstige hangslot, dat door meester Merleyn was bezorgd, secuur werd omgedraaid en daarna aan enkele zeer vertrouwde mannen overgegeven.

Noch Van Bombergen, noch de ossenkoper hadden de tijd om zelf de bewaking van de stadssleutels op zich te nemen. De beide mannen hadden nog meer te doen. Wel kon nu niemand zonder zijn toestemming de stad meer binnenkomen of verlaten, maar de Bosse bevelhebber wilde meer. Karel van Brimeu lag reeds veel te lang naar zijn zin te Vucht. Een enkele maal had hij er met de stadsregering over gesproken een uitval te doen om Karel van Brimeu te dwingen op te breken. Maar de stadsregering had daar niets voor gevoeld. Volgens de regenten was het beter de Graaf van Megen niet nodeloos te irriteren, daar hij misschien later zich zou wreken.

De Heer van Bombergen ergerde zich aan dit standpunt, maar wat zou hij er tegen doen? Ondanks het feit dat hij bevelhebber was van de stad, werd hij toch in de uitvoering van zijn taak belemmerd. Immers de stadsregering had het beheer over het tuighuis niet aan hem maar aan de Busmeester toevertrouwd. In feite kon van Bombergen geen kogel verschieten of vuurroer uitdelen, zonder toestemming van de Busmeester. Dit was de bevelhebber een doorn in het oog en deze situatie duurde maar steeds voort. Hier moest nu ook ineens maar eens een eind aan komen. Buiten stonden zijn mannen nog te wachten, en enkele ogenblikken later was de Heer van Bombergen weer op weg; ditmaal naar het tuighuis, waar de Busmeester ook zijn sleutels moest afgeven. Deze maakte nogal bezwaren en hij verzekerde dat hij niemand anders dan de stadsregering zou gehoorzamen. Maar daar de stadsregering de sleutels van de poorten ook al hadden afgegeven, zou ook de Busmeester gehoorzamen. Maar deze was niet bereid ze af te geven. Op de duur ging het de Heer van Bombergen vervelen en hij gaf enkele mannen bevel de Busmeester te grijpen en hem de sleutels afhandig te maken. Enkele ogenblikken later was de bevelhebber van de stad Den Bosch ook in het bezit van de sleutels van het tuighuis.

„Dat is een nuttige en welbestede dag geweest, vandaag, De Ruyter”, zei de Heer van Bombergen die avond, toen de ossenkoper naar huis ging.

„Ik vond het onaangenaam werk, Heer”, meende meester Herman.

„Dat is het”, vond Bombergen, „maar het moest gebeuren. Ik vond die Busmeester ergens een flinke kerel, toen hij weigerde zijn sleutels af te geven. Maar nood breekt wet. Ik hoop dat de man binnenkort inziet dat ik gelijk had. Want Karel van Brimeu zal nu spoedig ondervinden, dat ik van wapens en munitie ben voorzien.”

„Wilt u hem dan aanvallen?” vroeg de ossenkoper.

„Nee, dat niet. Maar ik wil enkele stukken op de wallen plaatsen en hem van daaruit beschieten. Ik weet zeker, dat Karel van Brimeu dan wel eieren voor zijn geld zal kiezen en zo spoedig mogelijk zal wegtrekken.”

„Denkt u dan dat de stadhouder een lafaard is.”

Er klonk iets van verbazing in de stem van de ossenkoper. „Ik geloof dat Karel van Brimeu een verstandig man is, meester Herman, die wel graag de Landvoogdes een plezier zou doen, maar die om heel Den Bosch niet een van zijn mannen wil missen. Daar komt nog bij, dat het hem wellicht kwalijk genomen zou worden, als hij nu direct geweld zou gebruiken. Want hij behoeft er beslist niet op te rekenen, dat Margaretha van Parma hem de hand boven het hoofd zou houden, wanneer Koning Philips II zijn acties af zou keuren. En daarom, en dat meen ik volkomen, als Karel van Brimeu ziet dat het ernst wordt, dan zie ik hem, zonder meer, zo spoedig mogelijk vertrekken.”

„Dus u bent van plan om de Graaf van Megen en zijn leger vanaf de wallen te beschieten?”

„Inderdaad was dat mijn bedoeling en liefst zo gauw mogelijk ook. Ik denk er morgen mee te beginnen.”

„Maar ons geschut op de wallen bestaat enkel en alleen uit de „Booze Griet”, met nog enkele kleinere vuurmonden”, zei meester Herman hoofdschuddend. „'t Is waar, Booze Griet moet een geweldig goed kanon wezen, wanneer het met een volle hoorn kruit wordt geladen, maar is dat wel voldoende?”

De Heer van Bombergen schudde het hoofd. „Als ik alleen met *Booze Griet* en die paar stukken op de wallen zou moeten werken, dan dacht ik er niet aan om Brimeu te bestoken. Maar er zijn immers nog stukken achter het stadhuis, op de markt en voor het tuighuis. Nou, alles laten we naar de wallen slepen, of de regering het goed vindt of niet.”

„En als deze aanval zou mislukken?” vroeg meester Herman, terwijl er bezorgdheid in zijn stem klinkt.

„Dan is de stad Den Bosch voor de „nije leer” verloren”, was het antwoord. „Laten we er samen voor zorgen, dat dit niet gebeurt”, voegde de Heer van Bombergen er aan toe.

HOOFDSTUK 16

TWEE VERRADERS

De volgende dag, het was vrijdag, liet de bevelhebber van de stad Den Bosch eigenmachtig alle kanonnen naar de wallen slepen. Er werd echter nog niet geschoten, ook de daaropvolgende dag niet.

De stadsregering kreeg weer wat moed. De aanhangers van de Heer van Bombergen hadden het stadhuis verlaten, zeer tot genoegen van de anderen. Nee, door een schandelijke onrechtvaardige daad had de bevelhebber zich van de stadssleutels meester gemaakt. En er waren vele getuigen die gezien hadden, dat zij die niet vrijwillig hadden afgegeven. En wie regeerde nu eigenlijk de stad: schout, schepenen en Raad, óf Van Bombergen met zijn aanhang? Ze zouden die brutale bende wel eens tonen, dat zij niet zó maar de teugels van het bewind uit handen gaven. Zij besloten Van Bombergen te gelasten voor de Raad te verschijnen, dit tot stille vreugde van de aanhangers van Margaretha, Brimeu of de Kanselier. Zij lachten echter iets te vroeg. Het was namelijk in de stad doorgedrongen welke brieven de bevelhebber had voorgelezen. Reeds diezelfde vrijdagavond verspreidde zich het gerucht door de stad, dat de beide commissarissen, de Kanselier en de Heer van Merode de stad hadden willen verraden. De aanhangers van de „nije leer” waren in groot gevaar geweest, als de brieven niet onderschept waren. Voordat echter iedereen het wist, was het volk reeds van de straat en de nacht gedaald, zodat de beide commissarissen nog één keer rustig konden slapen, onbewust van het dreigende gevaar ....

's Zaterdagmorgens vroeg stapte een bode van de stadsregering het stadhuis uit op weg naar het huis van de Heer van Bombergen. Enkele mannen vroegen hem of hij nu eindelijk naar de Kanselier en de Heer van Merode ging om die verraders eindelijk de stad uit te jagen. De bode liep echter door en ontkende noch bevestigde de vraag, gevolgd door enkele nieuwsgierigen.

„Is er wat aan de hand?” vroeg een bakkersjongen, die met de broodkorf aan de arm, de klanten van vers morgenbrood gingvoorzien, aan de bode, toen hij zag dat deze door verschillende man, Icn werd gevolgd.

„Vip r vingers en een duim”, antwoordde de stadsdienaar met een glimlach.

De bakkersjongen keerde zich teleurgesteld naar een der mannen die de bode volgde. Die gaf meer inlichtingen, alleen klopten ze niet.

„Of er wat aan de hand is, vriend? Dat zal waar zijn. De stadsregering laat de verraderlijke commissarissen aanzeggen, dat ze binnen drie uur de stad moeten verlaten”, beweerde hij met een stalen gezicht.

„Net goed”, meende de bakker, „weet je nog met wat een schijnvroom gezicht Jan van Merode hier zoete broodjes kwam bakken. Maar ik heb hem nooit vertrouwd. Als die zijn zin had, bleef er niemand van de nieuwe religie meer gespaard. En kreeg ik mijn zin, dan stonden er vandaag nog een paar hoge galgen voor het stadhuis, maar dan niet voor mij..”

Met een ruk tilde de bakkersjongen zijn mand op en volgde met de anderen de bode.

En zo kwam er langzaam maar zeker een hoop volk op de been. Voordat de stadsbode twee straten verder was, liepen behalve de bakker een bijhouwer, een herbergier, een smid, een koopman en Job de Ruyter, Han Snel, Lieven Merleyn en vele anderen mee in de stoet. Iedereen wilde graag zien op welke manier de beide commissarissen de stad uit werden gezet.

Maar ... de bode passeerde de woningen van de Kanselier en Jan van Merode, zonder de klopper op de deur te laten vallen. Hij liep onverstoord verder.

„Hij heeft ons er allemaal tussen”, lachte de herbergier, terwijl hij zich omkeerde en naar zijn taveerne terugging.

De man die dit alles had verzonnen keek wel een beetje beschaamd dat zijn redenatie niet uitkwam. De smid vroeg: „Wie wist zo goed dat die bode naar de commissarissen ging?” De bakkersjongen wees minachtend op de man en heel de troep lachte.

„Nou ja”, zei hij eindelijk en wat moeilijk, „zeker, dat heb ik inderdaad gezegd. En wat zou dat dan nog? Moesten die gemene verraders dan al niet lang uit de stad zijn gejaagd?” Hij had zijn doel bereikt. De aandacht van de troep was van hem zelf afgeleid en op de commissarissen gevestigd.

„Uit de stad gejaagd?” schreeuwde de bakkersjongen met overslaande stem, die lui moesten meteen opgehangen worden, zeg ik je.”

De Heer van Merode kwam voor het raam van zijn huis om te zien wat die oploop te betekenen had. Hij begreep niet dat het volk hem vijandig was geworden en toen hij het raam opende vroeg hij. dan ook op hartelijke toon wat men zo vroeg op straat deed.”

Maar nauwelijks had de steeds groeiende menigte de vriendelijk glimlachende man gezien, of de weerzin tegen de man werd met de minuut groter.

„Hou je mond”, schreeuwde er een, terwijl een ander riep: „Houd die huichelachtige vraag maar voor je, verrader!”

„Ja, hij zou niet weten wat we willen”, riep de bakker, „we willen een doodvonnis voor verraders.”

Inmiddels was de Kanselier ook naar het geopende raam gekomen. Beide mannen zagen doodsbleek en dat was werkelijk geen wonder, want woest klonk het uit de menigte: „*Sla ze dood! Sla ze dood, die verraders!*”

Plotseling suisde er een steen door de lucht die rakelings langs het hoofd van de Kanselier de kamer invloog. Een andere vernielde de ruit, die kletterend op de grond in duizend stukken uiteenspatte.

De Kanselier en Jan van Merode trokken zich terug terwijl het volk schreeuwde dat ze tevoorschijn moesten komen. Men popelde van verlangen om de verraders zelf het verradersloon te betalen. Jammer, Van Bombergen mocht een goed aanvoerder zijn, maar de protestanten uit Den Bosch hadden niet van hem geleerd de vijanden lief te hebben, ook al had hij zich wel eens principieel uitgelaten. Het waren echter maar woorden geweest en geen daden. Ook hier gold het, dat leer en leven onlosmakelijk aan elkaar zijn verbonden.

Steeds harder en dreigender werd er geschreeuwd : „Sla ze dood! Ransel ze de stad uit!”

Enkele jongens duwden tegen de deur en weldra begonnen ook volwassen mannen mee te duwen. Ondertussen kwam de stadsbode terug. Hij had zijn boodschap bij de Heer van Bombergen gedaan maar het was hem daar niet meegevallen. Nauwelijks was hij bij de bevelhebber van de stad toegelaten om zijn boodschap te doen om nog diezelfde middag voor de Raad te verschijnen, of het onheilspellende gezicht van Van Bombergen deed hem beven van de schrik.

„Onbeschaamde”, beet Van Bombergen hem toe, „durft u het wagen met zen boodschap me in mijn eigen woning aan boord te komen. Maak dat je uit mijn ogen komt en vlug. En zeg tegen je lastgevers, dat ik noch met hen, noch met hun praatjes iets van doen heb; dat ik van nu af aan alleen die van de nieuwe religie dien en dat ze lang zullen wachten, voordat ik mij op hun bevel op het stadhuis zal vertonen.”

De bode maakte dat hij wegkwam en al mopperend over de slechte behandeling naderde hij weldra het huis van de commissarissen. Al spoedig zag hij dat het daar niet pluis was. Het was het beste om die troep te ontlopen. Hij besloot dan ook een zijstraat in te slaan, die achter het huis van de commissarissen heen liep. Het was er betrekkelijk stil, hoewel men het gejoel en geschreeuw duidelijk kon horen.

Opeens schrok de bode toen een stem vlakbij zei: „Goede vriend, luister een ogenblik.”

De stem kwam uit een laag keldergat van de woning van Jan van Merode. Ondanks zijn schrik zag de bode dat het heer Jan zelf was met de Kanselier. Zij hadden zich daar verborgen en de stadsbode herkend.

De bode bukte zich haastig, terwijl hij rondkeek of niemand hem zag. Maar er was hier niemand te zien, iedereen dacht dat het aan de voorzijde van het huis te doen was.

„Wat is er van uw dienst Edele Heren? Geeft u vlug antwoord voordat iemand ons ziet.”

„Loop vlug naar het stadhuis en vraag aan schout en schepenen of desnoods aan de Heer van Bombergen ons onmiddellijk te komen ontzetten, daar wij in doodsgevaar verkeren. En zeg, dat de stadsregering met haar hoofd bij de Landvoogdes borg staat voor onze veiligheid. Hier heb je een beloning.”

„Ik zal het doen, Heer van Merode”, antwoordde de bode, gretig een goudstuk aanpakkende, dat hem werd toegeschoven. Direct daarna verdween de man naar het stadhuis waar hij het antwoord van Van Bombergen bracht en tevens hulp vroeg voor de beide commissarissen.

De schout en de schepenen zaten met de handen in het haar, zo zelfs dat ze vergaten boos te worden op de Heer van Bombergen, die zo'n antwoord durfde te geven. Wat moesten ze doen? Als ze zelf naar de oploop gingen, zou het volk toch niet luisteren. De enige man, die op dat ogenblik invloed genoeg had was Van Bombergen. En hoewel ze er feitelijk niet veel voor voelden, besloten ze toch de Heer van Bombergen te vragen. Een andere oplossing was er niet.

De schout zelf liep zo vlug mogelijk naar de woning van de bevelhebber. Hij vond er een troep gewapende mannen voor de deur, terwijl Van Bombergen zelf in druk gesprek was met meester Herman de Ruyter. Ook zij hadden gehoord wat er gaande was en waren het er juist over eens hoe er gehandeld moest worden. Het zou hen nu geen enkele moeite kosten de beide commissarissen uit de stad te zetten, maar Van Bombergen vond het beter dit niet te doen. Immers daardoor zou het volk telkens aan het dreigend gevaar van verraad herinnerd worden, terwijl hij wel zou zorgen, dat deze beide heren geen vinger meer uit konden steken.

En nu kwam de schout zelf vragen om bescherming. Toen Van Bombergen en De Ruyter voor de woning der commissarissen verschenen, was de menigte zo groot geworden, dat niemand meer door de straat kon passeren.

Maar bij de nadering van de bevelhebber, trachtte het volk onder het gejuich van: „Leve de Heer van Bombergen!” ruimte te maken. Het duurde echter nog even voordat deze met de ossenkoper de deur van het huis had bereikt.

Even werd het stil en direct begon de bevelhebber te spreken: „Wat heeft deze oploop te betekenen, mannen? Volgens mij is het al lang tijd om te werken. Jullie hebt toch de Heer van Brimeu niet naar binnen zien gaan?”

Het laatste zei de bevelhebber met een glimlach, maar het volk hoorde niet precies wat hij nu eigenlijk zei. En de achtersten, die niet precies wisten, wat er gaande was, begonnen te roepen: „Brimeu is er binnen! Sleept hem eruit. Aan de galg met alle verraders!”

Nu begon men te dringen, zodat de vorsten tegen het huis werden aangedrukt en zelfs de heer van Bombergen raakte in het gedrang. Zijn mannen hadden hem niet kunnen volgen en waren in de menigte opgeslokt. Alleen de ossenkoper had kans gezien bij hem te blijven.

Van Bombergen duwde de mensen terug, maar dat gelukte hem niet al te best. Hij riep dan ook zijn mannen te hulp, die met veel moeite hem trachtten te bereiken. De ossenkoper zag dat het verkeerd liep. Als hier niet spoedig een eind aan zou komen, dan zou er nog bloed vloeien en dat was toch beslist niet de bedoeling.

„Laat mij het volk toespreken, Heer”, zei hij tot Van Bombergen, „ze gaan ons verkeerd begrijpen.”

Meteen sprong de ossenkoper op de stoep van het huis en riep: „Hé, meester Jochems, zou u ons niet eens even allen een kleine aderlating laten ondergaan?”

De list gelukte direct. Meester Herman had vlakbij de baardschrabber en heelmeester ontdekt. Voor een ogenblik was de aandacht van het volk afgeleid. Allen keken dan ook naar meester Jochems, die het helemaal niet prettig vond, dat hij zo in het middelpunt van de belangstelling kwam te staan.

Maar hij herstelde zich van zijn schrik en zei: „Dat zou wel gaan, meester Herman. Het lijkt hier wel een pot met pieren zo krioelt alles door elkaar.”

De menigte lachte en spottend riep er een: „Dierenvanger!”

De ossenkoper beseftte dat hij dit ogenblik van ontspanning moest benutten.

„Nu!” schreeuwde hij zo hard hij kon, „luister eens, mannen! Karel van Brimeu ligt rustig en wel in Vucht. Laat hem daar nog maar een dag of wat liggen. En nu van de Kanselier en de Heer van Merode? Wilden jullie hen de stad uitjagen? Zeker omdat ze dan Karel van Brimeu en de Landvoogdes eens haarfijn zouden kunnen vertellen hoe sterk wij zijn. Nee, zo moet het beslist niet gaan!”

„Nee, nee, ze moeten aan de galg!” brulden sommige mannen. „Aan de galg!” herhaalden anderen.

„Goed, goed”, suste meester Herman. Blijkbaar was hij met de wil van het volk verzoend. Ondertussen dacht hij aan wat Van Bombergen en hij hadden afgesproken. Hij moest en zou dan ook het leven van de beide commissarissen redden. Ah, daar stond stadstimmerman Uyttenhoven.

Opeens riep hij: „dus de verraders zullen aan de galg? Meester Uyttenhoven kunt u met uw gezellen vandaag nog een galg op de markt oprichten?”

„Als het moet kan alles”, was het antwoord.

„Dat is dan in orde”, besliste de ossenkoper.

„En nu nog één woord, mannen!” Waarom vechten we eigenlijk?”

„Voor vrijheid! Voor vrijheid en recht!”

„Laat het zo zijn. Maar dan ook recht voor de vijand. Tot nog toe vermoeden we, dat de commissarissen ons willen verraden. We moeten goed bedenken, dat de onderschepte brieven niet van hen, maar van de Landvoogdes waren.”

Er ontstond nu een ontevreden gemor.

„Versta mij goed”, vervolgde De Ruyter, „waren ze onschuldig, dan had ik er niet mee

ingestemd een galg voor hen op te richten. Maar wij willen geen moordenaars zijn. Naar recht zullen we hun zaak onderzoeken. Tot zolang blijven ze onder de strengste bewaking van onze troepen. Vinden jullie dat goed?"

„Nee, ja, ja!” werd er door elkaar geroepen.

„Wat hoor ik”, zei de ossenkoper nu boos, „zijn er die „nee” zeggen. Willen jullie dan straffen zonder recht te doen? Wie zei dat daar, dat zou ik wel eens willen weten. Wie dat zegt heeft niets met onze heilige zaak uit te staan. Nu? Als het „nee” is, dan vertrekken nog vanmiddag de Heer van Bombergen en ik en allen die voor Den Bosch recht zoeken en vrede!” „Nee, nee, jullie moeten blijven. Ga niet weg!”

Het volk was geschrokken van de woorden van de ossenkoper. „Vertrouwen jullie dan de commissarissen aan onze zorg toe?” vroeg meester Herman met forse stem.

Eenstemmig klonk het nu „Ja!”

„Ga dan rustig naar huis en naar je werk. Wij blijven.”

Een ogenblik bleef hij op de stoep staan om te zien of zijn bevel werd gehoorzaamd.

Langzaam maar zeker kwam er beweging in de menigte. En voordat er twintig minuten waren verlopen bleef alleen nog een wacht voor het huis der commissarissen over, terwijl Van Bombergen en De Ruyter naar binnen waren gegaan.

Het was geen aangenaam onderhoud dat de Heer van Merode en de Kanselier met de beide Geuzenaanvoerders hadden. Te vergeefs probeerden de commissarissen, nu het gevaar verdwenen was, een hoge toon aan te slaan. Toen ze klaagden over een onrechtvaardige behandeling haalde Van Bombergen plotseling de onderschepte brieven tevoorschijn.

De beide heren verbleekten en zwegen in alle talen. Nee, hierop hadden ze nooit gerekend en wat zal hiervan het einde zijn. Met bittere woorden verweet de Heer van Bombergen het hen, dat zij het waren die steeds maar tweedracht in de stad zaaiden en als verraders te werk gingen. Ernstig waarschuwde de bevelhebber voor de straf die hen wachtte, als zij zouden doorgaan op deze heilloze weg.

Diezelfde middag nog stond de galg op de markt ... .

HOOFDSTUK 17

DEN BOSCH GERED

Zondag 23 februari ging betrekkelijk rustig voorbij in Den Bosch. De aanhangers van de „nije leer” behoefden niet meer buiten de poorten naar een hagenpreek te gaan. Ze hadden hun eigen kerk en luisterden daar ook op die zondag naar de woorden van een reizend prediker. Helaas, was het wel een andere man dan dominee Cornelis van Diest. In zijn prediking klonk heel weinig van de liefde tot God en de naaste, veel minder tot de vijand. Maar zoveel te meer vertelde hij van de gruwelijke afgoderij, huichelarij en moordenarij in het vervloekte Babel, dat te vuur en te zwaard moest worden verwoest. De roomse kerk moest van de aarde worden verdelgd. Nog niet zo heel lang geleden zou deze taal op de aanhangers van de „nije leer” in Den Bosch weinig indruk hebben gemaakt. Met walging zouden ze de kerk hebben verlaten.

Maar wat dominee **Cornelis van Diest** gevreesd had, was reeds werkelijkheid geworden. Maar al te veel had de aanvankelijke voorspoed de mannen der nieuwe religie van God afgetrokken, ook al waren er gelukkig uitzonderingen. Nee, niet allen waren het met de gang van zaken eens. Dat waren niet de schreeuwers, maar de

kruipers aan de troon der genade, die in de binnenkamer zuchtten voor het behoud van de stad en de voortgang van het Koninkrijk Gods!

Moeder Mariken, die met haar man en Job de godsdienstoefening bijwoonde, werd al stiller en bedroefder, hoe meer ze naar de prediker luisterde. En voor het eerst van haar leven was zij blij, dat Job niet luisterde en zodoende de prediking miste. Ook meester Herman voelde zich niet erg op zijn gemak. Was dat nu een Evangelieprediking? Nee, ze hadden er in Den Bosch geen enkele behoefte aan om te worden opgeruid. Het geval met de Heer van Merode en de Kanselier had voldoende bewezen, dat slechts een vonk het kruitvat zou laten springen. De Heer van Bombergen, die ook de godsdienstoefening bijwoonde, dacht precies hetzelfde. Maar of de bevelhebber en de ossenkoper zich realiseerden dat zij de burgers van Den Bosch op de juiste manier volgens Gods Woord hadden behandeld is een tweede ... . En toch, achteraf was moeder Mariken blij met deze predikatie. Stil en in gedachten verdiept was meester Herman na afloop mee naar huis gegaan. En zij verbrak het stilzwijgen niet. Ook haar hoofd was vol gedachten. Job liep eveneens zwijgend achter hen aan. Toen zij langs het huis van de commissarissen kwamen, zag hij daar met voldoening voor en achter het huis een sterke wacht staan. Mooi, de heren konden geen stap meer verzetten en ook geen brief meer verzenden.

Op de markt stond een grote galg. Er stonden drie ladders bij. Job lachte. Hij wist wat dit te betekenen had, één voor heer Jan, één voor de Kanselier en één voor Karel van Brimeu, als men die tenminste te pakken kon krijgen.

Gelukkig zag moeder Mariken het niet. Wat zou zij bedroefd zijn als ze het wel zou zien. Ze was blij dat haar man zo stil was. Zou hij nu zelf ook gezien en gevoeld hebben, hoe diep treurig en gevaarlijk het toch eigenlijk was op een vleselijke arm in plaats van op God te steunen?

Inderdaad, meester Herman had er iets van gevoeld. De gehele zondag bleef hij thuis en spraken zij samen vertrouwelijk zoals ze in lang niet gedaan hadden.

Zo werd het maandag en voordat de zon boven de horizon gekomen was, was er in Den Bosch al heel wat werk verzet. Met grote moeite had men nu alle kanonnen een plaats op de wallen gegeven. Vandaag zou worden beslist, wie meester zou zijn van Den Bosch, Karel van Brimeu of Van Bombergen.

Toen de jongens op straat kwamen, was men al vrijwel gereed. Alleen *Booze Griet* gaf heel wat moeite. Het was ook zo'n onhandelbaar ding. En als de bevelhebber meesters Merleyn en zijn gezellen niet had gehad, dan zou hij niet eens klaar zijn gekomen. Zelfs deze zag echter geen kans het zware kanon van zijn plaats te krijgen. Eerst toen de smidsbaas alle aanwezige soldaten en jongens lange touwen in handen had gegeven, gelukte het hen om beweging in het gevaarte te brengen. Maar .. . op het ogenblik dat alles goed zou gaan, klonk opeens een grote schreeuw. Meester Merleyns gezicht was verwrongen van de pijn. Geen wonder ook, want in zijn voortvarendheid had hij zijn beide handen onder het kanon geschoven. Bij de eerste ruk stootte het achterstuk tegen de grond precies op de handen van de smid. Met vereende krachten drukten de mannen de mond van het kanon omlaag en werd meester Merleyn verlost. Bleek stond hij daar, met bebloede handen, bevend alsof hij flauw zou vallen. Lieven, zijn zoon, moest hem zelfs ondersteunen. Maar toen meester Jochems de gewonde handen gewassen en met linnen omzwachteld had en de smid wat gedronken had, knapte hij toch weer wat op.

„Het spijt me edele Heer, dat ik u niet langer van dienst kan zijn”, zei hij tot de Heer

van Bombergen.

„Het spijt me evenzeer, meester Merleyn”, antwoordde de bevelhebber hartelijk, „als ik u was, dan ging ik maar gauw naar huis. Ik zou de wonden opnieuw wassen, want ik ben bang, dat meester Jochems de wonden niet al te best heeft behandeld. Meester Merleyn was blij dat hij naar huis kon gaan en leunend op Lieven en meester Jochems daalde hij langzaam de wallen af. „En wat dat kanon betreft”, zei Van Bombergen, „we laten het voorlopig maar staan. De andere stukken kunnen we gebruiken. Maar iedereen die hier niets te maken heeft, moet van de wallen af. Vooruit jongens, naar beneden.”

De jongens gehoorzaamden de bevelhebber dadelijk en volgden van ver de smid, meester Jochems en Lieven. Een poosje later kwamen ze bij de smederij, waar het vuur nog altijd lustig brandde. Het duurde niet lang af ze zagen meester Merleyn, die in de huiskamer verdwenen was, in de smidse terugkeren met zijn handen nog dikker ingepakt en zo te zien heel wat beter. „Dat ziet er niet best uit jongens”, zei hij, „meester Jochems heeft me verteld dat ik minstens vijf weken mijn handen niet zal kunnen gebruiken. Tjonge, wat zal de tijd lang duren. Jullie komen mij zo nu en dan maar eens opzoeken, hoor.”

„Wilt u ons dan eens wat vertellen, vader”, vroeg Lieven die wist dat zijn vader meesterlijk kon vertellen.

„Ja, baas, doet u dat?” zei Job de Ruyter gretig.

„Vooruit”, lachte de smid, „kom vanavond tegen het donker maar hier, dan heb ik de tijd om wat te bedenken.”

„Waarover, vader?” vroeg Lieven weer.

„Ja, nou, vooruit, vanavond zal ik het hebben over de Booze Griet.”

Voordat de jongens iets konden antwoorden, klonk opeens een zwaar geluid over de stad. Er ging een schok door de jongens en zij werden zo wit als een doek, zo zelfs dat meester Merleyn moest glimlachen.

„Dat is het eerste schot”, zei hij droog.

Het eerste schot werd weldra gevolgd door vele andere. Het was voor de Heer van Bombergen eeg De Ruyter moeilijk uit te maken welk effect het kanonvuur had. Karel van Brimeu voelde zich niet op zijn gemak, dat was wel zeker, want plotseling werd zijn vlag van de toren te Vucht gehaald. Dat was tevens het bewijs dat de stadhouder van Gelderland zou vertrekken.

Intussen stuurde Van Bombergen een spion de stad uit om te weten te komen wat Karel van Brimeu in zijn schild voerde. Binnen twee uur was de man terug. Brimeu had het hazenpad gekozen en de spion was juist op tijd gekomen om de achterhoede van het leger te zien verdwijnen.

De Heer van Bombergen had gelijk gehad, toen hij kort geleden had gezegd, dat Karel van Brimeu voor heel Den Bosch niet één man zou willen missen.

In Den Bosch was het feest. Met roffelende trom trok het legertje naar de markt en het stadhuis. Voorop reed de Heer van Bombergen als een gevierd held. Een splinternieuw vaandel, waarop de woorden prijkten: „Den 'keizer wat des keizers is, en Gode wat Gods is”, werd voor hem uit gedragen. Het was een wat wonderlijke tekst in een vaandel en dat van een man die zich met hand en tand tegen de Landvoogdes des konings en de Stadhouder verzette. Men lette er niet op en ook meester Herman dacht dat alles nu goed ging, alhoewel hij er nog niet helemaal gerust op was. Stel je voor dat de aftocht van Karel van Brimeu alleen maar een krijgslist was. Als de Stadhouder nu de stad maar niet bij verrassing zou proberen te nemen. De Heer van Bombergen lachte om die zorg, toen meester Herman er met hem over sprak.

En om zijn onderbevelhebber geheel gerust te stellen, gaf hij de ossenkoper verlof om met een vendel soldaten naar Vucht te trekken om zelf te kunnen constateren, dat Karel van Brimeu met zijn leger verdwenen was.

Diezelfde middag vertrokken zij naar **Vucht**. Het was een koude en onaangename tocht op deze februarimiddag. De zware soldatenlaarzen zogen vast in de moeilijk begaanbare weg. Zwijgend liepen de mannen dan ook achter de ossenkoper aan. Deze was in diep gepeins verzonken. Nee, ondanks alles was hij niet gerust. Zeker, Den Bosch was vrij, maar in het land zag het er niet erg rooskleurig uit.

Ze naderden Vucht en hier en daar zag men het resultaat van het kanonvuur uit Den Bosch. Dicht bij het dorp was de top van een eik totaal versplinterd en van een boerderij was het dak totaal weggeschoten. Overigens scheen het gehele dorp niet alleen door de soldaten, maar ook door de inwoners verlaten te zijn. Het was echter zo, dat de arme bewoners, die het plunderen van Brimeu's troepen al lang moe waren, haastig de vlucht hadden genomen toen ze de groep uit Den Bosch hadden zien naderen. Zo kwam de ossenkoper met zijn mannen tot in het centrum van Vucht, waar de kerktoren stond. Vanuit een der bovenluikjes moest de gehele omtrek te overzien zijn. De torendeur stond open en voorzichtig stapten de mannen binnen en begonnen de trap te beklimmen. Er bleek werkelijk niemand meer te zijn. Karel van Brimeu was werkelijk weggetrokken en niets wees er op dat hij zou terugkeren.

Plotseling kwam er een soldaat zo wit als een doek naar meester Herman toe.

„Ik .... ik ben helemaal boven geweest .... en ....en ....daar spookt het”, zei hij terwijl hij beefde over al zijn leden. „Ha, ha”, lachte meester Herman smakelijk, „zijn jullie bang voor wat kerkuilen?”

„Nee, meester De Ruyter”, zei de ander, „u weet dat we voor niemand bang zijn, maar tegen geesten vechten is onmogelijk.” „Kom, kom, dat is dwaasheid”, zei meester Herman op besliste toon. „Dat is allemaal bijgeloof van de roomse kerk. Mensen laat je toch niet betoveren. Er zijn immers geen geesten met wie je zo maar kunt vechten. Vooruit, laat me ze zien”, voegde hij er lachend aan toe. „Er zijn toch geen geesten.”

De oude soldaat legde zijn hand op de arm van de ossenkoper, en zei ernstig: „Ga niet, hopman, wij zagen niets. Maar boven klinkt zo nu en dan het gehuil van iemand, ja, ik weet het verder ook niet.”

De ossenkoper liet zich niet weerhouden en begon meteen naar boven te klimmen. Maar voordat hij door de luikopening verdwenen was, volgden ook zijn mannen, half nieuwsgierig en bang voor hun aanvoerder.

Het was er heel stil. De ossenkoper wilde weer teruggaan toen hij plotseling de adem inhield. Een gehuil uit een of andere schuilhoek drong door merg en been. Het angstzweet parelde de soldaten op de gezichten. Alleen meester Herman vroeg rustig: „Is hier iemand?”

Een hevige bons volgde. De soldaten voelden dat hun knieën knikten van de angst en hadden wel willen vluchten. Ze wisten gewoon niet meer wat ze deden. Meester Herman zag het en snauwde hen toe : „Lafbekken, sta daar niet als een stel oude vrouwen te rillen. Heb je nu nog niet begrepen, dat Karel van Brimeu een of andere gevangene met moedwil of per ongeluk heeft achtergelaten? Maak licht, dan zullen we zien wat er aan de hand is.”

Meester Herman richtte zich op en riep nog eens : „Zeg eens, waar hebben ze je verborgen.”

Er kwam geen antwoord en ook geen bons meer.

Een van de soldaten stootte per ongeluk een raamluikje open, zodat er direct meer licht was. Toen zagen ze een zwaar gegrendelde deur.

De ossenkoper schoof de grendels weg en opende de deur. Schuw keken zijn mannen naar binnen. Zij zagen een tamelijk ruim vertrek, dat slecht verlicht was. Op de vloer lag een man en haastig hurkte de ossenkoper bij hem neer. Nee, de man was niet dood. Voorzichtig goot hij een slok water uit een veldfles tussen de lippen en enkele ogenblikken later kwam de gevangene weer tot bewustzijn. Hij sloeg opeens de ogen op en meester Herman herkende de man, die kort na nieuwjaar op die koude avond hem de plannen van Brimeu was komen vertellen. Maar hoe was hij veranderd. De man was nauwelijks meer dan vel over been. Alleen over het voorhoofd en de linkerwang brandde nog die rode streep.

Meester Herman had een gevoel van spijt. Had hij deze man zo maar weg mogen laten gaan, toen op de koude avond. Had de man hem niet gevraagd zich bij hem te mogen aansluiten. Ja, toen was hij bang geweest voor verraad. Maar nu bleek, dat de vroegere knecht niet meer naar zijn meester, Karel van Brimeu was teruggekeerd.

Een van de soldaten liet de man drinken en gaf hem een homp brood. Maar toen de ossenkoper zei dat het tijd werd om weer te vertrekken, hield de gevangene op met eten. „Laat me niet achter, huilde hij, „laat mij niet achter, neem mij alstublieft mee.” „Probeer op te staan”, zei meester Herman en geholpen door enkele soldaten kwam hij op de been. Leunend op de schouder van een soldaat ging het voetje voor voetje naar beneden, de steile ladders af. Het was echter teveel geweest, want nauwelijks waren ze weer buiten, of de man zakte weer in elkaar. „Arme kerel”, bromde de ossenkoper, „hij heeft meer geleden dan ik eigenlijk dacht.”

Even stonden ze besluiteloos.

„We kunnen hem toch niet zo maar achterlaten”, vond meester Herman, „het zou zijn dood zijn.”

Opeens tilde hij de man op en legde hem op zijn eigen paard en ging achter de man zitten. Zo goed en zo kwaad het ging reed hij, gevolgd door zijn mannen, naar Den Bosch terug. Moeder Mariken was verbaasd, dat haar man de knecht van Brimeu meebracht. Haastig maakte zij een bed gereed en dat was wel nodig. De man klappertandde van de koorts. „Doe geen moeite, vrouwe”, zei hij langzaam, „maar laat mij één uur rusten, voordat u me weer weg laat gaan.

„Weggaan”, klonk het verbaasd, u moet helemaal niet weg. U blijft voorlopig hier totdat u hersteld bent.”

Moeder Mariken schudde het hoofd. „Weggaan, hoe komt u er bij, u zo u het trouwens niet overleven.”

Toen verliet moeder Mariken de kamer ... .

HOOFDSTUK 18

„BOOZE GRIET”

Job was niet thuis toen zijn vader met de onverwachte gast thuiskwam. Moeder Mariken had hem toestemming gegeven naar meester Merleyn te gaan, die beloofd had een verhaal over de „Booze Griet” te vertellen. Al de vrienden waren naar de smederij gekomen, want niemand wilde het verhaal missen. En weldra begon meester

Merleyn te vertellen.

„Dat akelige ding, dat mij zo op de vingers heeft getikt, heeft al menigeen in Den Bosch veel narigheid bezorgd. Het allereerste begin heb ik zelf ook niet meegemaakt, maar dat heb ik gehoord van meester Lodewich van der Leynden, de vroegere stadssmid, bij wie ik als jongen het ambacht heb geleerd. Deze heeft het mij verschillende malen verteld. Juist, in het begin van de regering van Keizer Karel V hadden we oorlog met de Geldersen net als nu. En de mannen van Den Bosch trokken er op uit om het slot in Poederoijen te belegeren. Maar dat ging niet al te best. Ze hadden hun geschut meegenomen, maar „De Groete busse” die al dikwijls opgelapt werd, werd al spoedig stuk geschoten. Toen ze terugkwamen, moest er vanzelfsprekend nieuw geschut komen in Den Bosch. Maar er was geen geld in kas. Keizer Karel werd vriendelijk gevraagd of hij een grote metalen Busse wilde afstaan, maar deze sprak er zijn veto over uit. Meester Merten, een bussmid uit Antwerpen moest „de grote busse” weer proberen te herstellen, terwijl meester Caspar Lyndendist, een geschutgieter uit Neurenberg, twee geheel nieuwe bronzen kartouwen zou leveren. Dit was echter niet voldoende, er moest en zou ook nog een vierde stuk bijkomen. Maar wie zou dit maken? Immers niet elke smid is bekwaam om kanonnen te smeden. De stadsregering kwam dan ook op zekere dag naar de oude meester Van der Leynden om hem te vragen of hij niet iemand wist die zo'n vuurmond zou kunnen maken. Deze wist inderdaad iemand, een smid uit Keulen, Johan Fijck van Zeghen. Die had misschien nog nooit kanonnen gegoten, maar hij was een meester in het smeden van aambeelden. Meester Lodewich had er zelf twee van in zijn werkplaats staan en later heb ik ze van hem overgenomen.

Meester Johan uit Keulen kwam naar Den Bosch en verklaarde dat hij bereid was een kanon te gieten. Zo spraken ze af dat hij voor Den Bosch *„sou smeden en maken van der stadt ijser end stoff eyne ijseren nootslanghe, nae geformpt nae der nootslanghe van Keulen, 22 voet lanck en daarin te schieten einen ijseren kogel, wegende achttien pond en ein quartier, en met 36 ponden buscruyts te schieten.”*

Als het kanon klaar en in orde was, zou meester Johan voor iedere dag die hij er met zijn knecht aan gewerkt had, een Philips gulden ontvangen en de kost. Bovendien zou de stad hem kolen geven om de smidse te stoken. Als hij meer knechts nodig had, zou Den Bosch daar zelf voor zorgen. Maar dan moest het ook 'klaar zijn. Het oude ijzer dat de stad bezat mocht hij door het nieuwe heensmelten.

Dat varkentje zou meester Johan wel eens wassen en naar zijn eigen woorden zou 't een kanon worden, zoals er in heel het land geen een was te vinden. Het zou een mijl ver kunnen schieten. Het kanon zou niet duur worden en tegen St. Jacob moest het gereed zijn. In de Boogaard werd zijn smidse ingericht, maar van de afgesproken datum kwam niet veel terecht. Het werd St. Jacob, het werd Bamisse, maar het stuk was nog steeds niet klaar. Meester Johan was op de duur een jaar aan het werk en nog kon de vuurmond niet worden opgeleverd. Inmiddels had de stadsregering al 1583 Rijns-guldens uitgegeven. En voor alles wat hij meende nodig te hebben, 'kon de stadsregering opdraaien. Nu eens was het een kist voor zijn gereedschap, dan weer dit en dan weer dat. Iedere dag werd uitbetaald. Eindelijk werd het februari 1511. Twee en twintig maanden was er aan het kanon gewerkt. Toen nodigde meester Johan de heren uit om het kanon te komen zien. Ja, daar lag het, maar het was de vraag of het ding goed was. En dat moest meester Johan nu bewijzen.

Het kanon moest voor dit doel buiten de Vughtpoort worden gebracht. Voor 5 Rijns-guldens leverde Willemen van Oss een slee, voor zes stuivers maakte Jacoppen van den Colk een flinke „laystock”, Jannen van Cleef bracht voor twee stuivers

„roesel” om de bus te smeren en toen ging het naar buiten. Er werd 36 pond buskruit in het kanon gestopt en een kogel. Plof, daar vloog de eerste kogel er uit. Maar die spatte uiteen in brokjes en stukjes en deed niemand kwaad. Met de volgende kogels ging het precies hetzelfde. Tjonge, wat was de stadsregering boos. Ze wilden het kanon absoluut niet hebben en meester Johan moest duizend gouden Rijns guldens vergoeding betalen. Maar Johan van Keulen had niets en een paar weken later vertrok hij met de noorderzon. Ondertussen lag „Booze Griet” buiten de poorten. De wacht die dag en nacht het ding moest bewaken leed kou. De stadsregering moest noodgedwongen voor 3 Rijns guldens turf, hout, lonten en kaarsen laten aanrukken. Na een poosje stuurde meester Johan de stadsregering weer een brief. Hij wilde het nog eens proberen. Was het kanon eenmaal klaar dan moest men zelf maar beoordelen of het goed was. Lang en breed werd er gepraat en het resultaat was dat meester Johan terugkwam en opnieuw in den Boegart begon. Dat was in maart 1511.

In december 1512 leverde hij het kanon af. En opnieuw spatten de kogels in stukken en brokken uiteen.

Ja, ja, en tot overmaat van ramp bleek het kanon van binnen ook niet goed te zijn. Toen men het goed bekeek bleek er een scheur in te zitten, waar een zakmes in kon liggen. Het had niet lang geduurd, of het kanon zou in tweeën gebroken zijn. Meester Johan had heel handig die scheur onzichtbaar gemaakt. Wat had hij namelijk gedaan? Hij had de loop half vol reuzel en ander spul gesmeerd, maar gelukkig is zijn bedrog uitgekomen. Jullie kunt begrijpen, dat toen de storm pas echt brak. Zijn eigen knechts verklaarden dat meester Johan er altijd op uit was geweest om maar zo lang mogelijk het werk te rekken en zo veel mogelijk geld te verdienen. Bovendien bleek nu ook, dat hij Den Bosch twee goudgulden liet betalen voor een karweitje dat bij andere smids zeven stuivers kostte. Het werd een hele rechtzaak, waarbij één ding erg jammer was. Meester Johan was opnieuw met de noorderzon vertrokken en liet vanzelfsprekend niets meer van zich horen.

Daar zat men nu met een peperduur onbruikbaar kanon, dat weldra weer binnen de stad werd gesleept. Maar gelukkig was men van de bedrieger af, tenminste, dat meende de stadsregering van Den Bosch. Het duurde niet lang of het bleek heel anders te zijn. De busmid was naar zijn woonplaats Keulen teruggekeerd en had daar alles op zijn eigen manier verteld met het gevolg, dat de stad Keulen woedend werd op Den Bosch. En waar zij konden pakten zij de goederen af van handelaren uit Den Bosch. In onze stad gebeurde dat ook, maar dan omgekeerd. Advocaten uit Keulen eisten dat meester Johan betaald zou worden, maar je kunt wel begrijpen, dat de heren uit Den Bosch daar voor bedankten en zo ontstond wampel een rechtzaak, die zegge en schrijve 20 jaar heeft geduurd."

„Maar die smid heeft toch zeker zijn zin niet gekregen?” vroeg Lieven verontwaardigd.

„Wat zal ik daarop zeggen, jongen”, zei meester Merleyn, „heel het geval begon de stadsregering behoorlijk te vervelen en om eens en voorgoed van die busmid af te komen heeft men hem in 1532 250 Carolusgulden betaald. Daarmee nam meester Johan genoegen.

Ik heb dikwijls naar de „Bonze Griet” gekeken en gedacht, gelukkig, jij kunt geen kwaad doen. Maar vandaag heb ik het wel anders ondervonden."

Meester Merleyn keek spijtig naar zijn verbonden handen. Toen zei hij tot de jongens, „mijn verhaal is uit en het is hoog tijd dat jullie naar huis gaan. Kom op, naar huis jullie, maar kom maar eens gauw terug. Ik kan toch niets doen. Misschien heb ik nog wel een verhaal .... "

HOOFDSTUK 19

SPANNINGEN EN ZORGEN

Er heerste grote vreugde in de harten van de geuzen uit Den Bosch, nu Karel van Brimeu verdwenen was. Het had niet lang geduurd en nog maar acht dagen was de Heer van Bombergen in Den Bosch. Het was haast niet te geloven.

Hoe groot de blijdschap van de aanhangers van de „nije leer” ook mocht zijn, hun aanvoerder begreep heel goed dat nog slechts de eerste stap was gedaan. Tegen het volk deed de Heer van Bombergen opgewekt, maar in zijn eigen vertrekken, met niemand dan de ossenkoper tegenover zich, waren de zorgen op zijn gezicht te lezen.

Ook meester Herman was niet op zijn gemak. En daar waren redenen voor. De knecht van Brimeu, die hij naar huis had meegebracht was zwaar ziek en moeder Mariken had het zwaar met de verpleging. Nee, het was te hopen dat de ziekte een andere wending zou nemen, anders zag hij er maar een zwaar hoofd in. Daarbij kwam nog, dat Job ook al begon te klagen. Ziek was hij wel niet, maar toch was hij niet helemaal in orde. Nee, de ossenkoper is helemaal niet opgeruimd. Maar die zorgen werden vermeerderd met de zorg voor Den Bosch.

„Weet u, dat de stadsregering antwoord heeft gekregen uit Vianen”, vroeg de Heer van Bombergen aan meester Herman. De ossenkoper schudde het hoofd.

„Ik weet er totaal niets vanaf”, zei hij.

„Luister”, antwoordde de bevelhebber, „gisteren in de namiddag heeft een bode een brief op het stadhuis afgegeven. Dat was het antwoord van de Heer van Brederode op de vraag van Prins Willem en de Graaf van Hoogstraten, wat er van aan was, dat Brederode mij uit hun naam bevel gegeven zou hebben naar Den Bosch te gaan.”

„En, wat heeft de Heer van Brederode geschreven?”

Een angstige spanning maakte zich van meester Herman meester. De Heer van Bombergen wachtte even. Toen zei hij : „Wat zal ik daarop zeggen, meester Herman. De Heer van Brederode heeft het zo goed gemaakt als hij kon. Maar dat hij mij gestuurd had, uit naam van de Prins van Oranje of van wie dan ook, dát kon hij toch moeilijk zeggen, nietwaar. Zeker, hij kende mij als een der verbonden edelen, hij had vroeger samen nog met mij gediend en gekend als een man van eer, 4zoals alle edellieden kunnen getuigen. Dit was eigenlijk de hoofdinhoud van zijn brief.”

„Dat valt nog al mee”, zei de ossenkoper opgelucht.

„Dat is waar”, knikt de Heer van Bombergen, „het is een goede aanbeveling, zolang de stad in gevaar verkeert. Maar nu is dit niet meer het geval. De stadhouder is weggetrokken en komt waarschijnlijk niet meer terug, tenminste, dat is mijn persoonlijke mening.”

Meester Herman knikte toestemmend.

„Ik begrijp het, Heer”, antwoordde hij, „het schijnt, dat u en met u die van de nije leer, heel wat te zeggen hebben binnen de muren van Den Bosch, omdat wij degenen waren, die handelden, terwijl de stadsregering boos was op Margaretha van Parma en bang voor het volk, niet tegen ons wilden of durfden optreden. De meeste Roomsgezinden hielden zich stil na de beeldenstorm en het verraad van de Kanselier. Maar nu Karel van Brimeu is weggetrokken, is de situatie geheel veranderd. Ik denk dat zij Margaretha wel een dienst willen bewijzen, ook uit vrees voor straf. En dat zullen ze doen door te tonen dat zij slechts noodgedwongen hebben gehoorzaamd.”

„Zo is het”, beaamt de Heer van Bombergen, terwijl hij zijn wenkbrauwen frons.

„Daarom lijkt mij het antwoord van Brederode toch zo hoogst gevaarlijk”, voegde hij er met een zucht aan toe.

„Wat moet ik zeggen, als de regering mij zegt dat ik mijn plicht gedaan heb. We hebben nu geen bevelhebber meer nodig, u kunt gaan. En wat helpt het me dan als ik zeg dat ik niet wil. Alleen wanneer ik zeggen kan, dat de Prins van Oranje mij opdracht heeft gegeven te blijven, zullen ze zich wel tweemaal bedenken me de toegang tot de stad te ontzeggen. Maar nu kan ik niets doen.”

Het gezicht van de Heer van Bombergen stond somber en de ossenkoper had er behoefte aan hem wat op te beuren, alhoewel hij er in zijn hart van overtuigd was, dat de bevelhebber gelijk had.

U bent altijd welkom in mijn huis”, zei hij op weinig overtuigende toon en hij voegde er aan toe, „ik wil de man wel eens zien die u bevel zal geven de stad te verlaten, zolang u mijn gastvrijheid geniet.”

Ik weet, dat ik vele vrienden heb in Den Bosch”, verklaarde de Heer van Bombergen, „maar u begrijpt toch wel, dat ik hier niet zomaar wil blijven, als straks een ander mijn werk zal overnemen. En wat dan nog. U zei, dat u mij zou willen beschermen, maar u dient er terdege rekening mee te houden, dat u, meester Herman, na mij de eerste zal zijn, die Den Bosch zal moeten verlaten.

Iedereen weet, dat u de tweede aanvoerder bent geweest.” De ossenkoper haalde zijn schouders op.

„Ik geloof niet, dat het zo'n vaart zal lopen, Heer”, antwoordde hij, „onze mannen zullen niet dulden, dat wij samen zo maar de stad uit worden gezet. Nee, daar geloof ik werkelijk niets van. U ziet het veel te somber in.”

De Heer van Bombergen keek meester Herman ernstig aan. „Wat kunnen onze mannen doen, als de stadsregering tot dit besluit zal komen. Weet u wel hoe de zaken eigenlijk staan in de Lage Landen aan de Noordzee. Koning Philips II, op het ogenblik de machtigste heerser van Europa heeft hier duizenden soldaten tot zijn beschikking. Daartegenover hebben wij maar een handjevol mannen, die eigenlijk niet eens in de krijgsdienst geoefend zijn. Nee het behoefde niet zo te zijn, als heel ons land eens wakker zou worden, dan zou de Spaanse dwingeland weldra over onze grenzen zijn verdwenen. Nu is het zo dat overal slechts een handjevol strijders voor vrijheid van godsdienst en geweten wordt gevonden. Het verbond der edelen doet niets en de Prins van Oranje blijft zwijgen. Ik ben bang dat het vonkje van de vrijheid wordt gedooft.” Toen de ossenkoper naar huis liep dacht hij : „Ja, wel moet recht het van onrecht winnen, en is de waarheid sterker dan de leugen, maar wij zijn met leugen begonnen. Dan kán van Den Bosch de victorie niet beginnen ... .

HOOFDSTUK 20

JOB DE RUYTER

De maand maart was nog maar nauwelijks begonnen of wat Van Bombergen gevreesd had, gebeurde. De stadsregering was van de eerste schrik bekomen en begon zich te herstellen. De stadhouder van Gelderland, Karel van Brimeu had het beleg opgebroken en het was de vraag of hij van plan was geweest Den Bosch met geweld te nemen.

Er liepen ook geruchten dat de landvoogdes boos was omdat Den Bosch op Karel van

Brimeu en zijn mannen had geschoten. Misschien kwam zij straks wel met een groot leger naar de stad om Den Bosch streng te straffen. De stadsregering was er zich terdege van bewust, dat niet zij, maar Van Bombergen en zijn aanhang de schuld van alles waren. Het was beter dat men de edelman zou laten vertrekken en dit zou dan tevens het bewijs zijn, dat de stadsregering van Den Bosch Margaretha van Parma trouw wenste te blijven. Wie weet wilde de landvoogdes nog onderhandelen.

Maar ... zou de Heer van Bombergen zonder slag of stoot de stad verlaten? Deze vraag hield de stadsregering bezig. Immers, de aanhangers van de „nije leer” droegen de bevelhebber op de handen en zij gehoorzaamden hem blindelings. En wat niet te verwaarlozen was, de ketterij verspreidde zich bijna met de dag. De roomsen zagen dit dan ook met lede ogen aan, maar hoe konden zij hier een eind aan maken ... .

Ook de Heer van Bombergen voelde dat er iets moest gebeuren. Maar hoe hij nadacht, hij kwam er niet uit. Nog eenmaal zou hij een bode naar de Heer van Brederode sturen. Er was immers zoveel te verliezen. Er moesten nodig hulpstroepen komen, voordat de stadsregering het heft in handen nam.

Op een koude dag vertrok een afgezant van de Heer van Bombergen naar Vianen om hulp te vragen voor 's Hertogenbosch en ach, de Heer van Bombergen wist eigenlijk het antwoord al. Er zou geen mens komen .... helaas ... .

„Moeder, moe”, huilde Job met een vreemd klinkende stem. Sinds enkele dagen was Job ziek en koortsig woelde hij om en om in zijn bed. „Moe.... kijk toch, kijk daar komt baas Merleyn. Hij wil mij vast binden op het grote kanon en mij weg laten slepen buiten de poort ....dan zullen ze schieten ....en mij verscheuren ....o moe, moeder, houd me toch vast.... er staan drie galgen op de markt ....verrader .... meester Johan heeft hem met reuzel dichtgesmeerd .... kan ik het dan helpen als de mond er af vliegt .... moeder ....ik zink .... help!”

Wild vloog Job overeind en zijn hete handen omklemden moeder Marikens' arm. Het klamme zweet brak hem uit. Dan liet hij zijn moeder weer los en uitgeput viel hij terug in zijn kussen, zonder iets meer te zeggen, zonder ook iets te weten wat er om hem heen gebeurde.

Gelukkig, de koorts week een ogenblik terug.

Moeder Mariken herademde. Maar had zij zich zoëven sterk gehouden om haar jongen te helpen, om hem te bedwingen, wanneer de wilde vlagen hem op deden vliegen, nu zij met de witte doek het zweet van zijn voorhoofd wiste, snikte zij het uit en viel uitgeput in een stoel. Hete tranen drupten uit haar moede ogen....

Zo lag Job nu al twee dagen te ijlen. Het was vreselijk en tel

kens vloog hij overeind. En het baatte haar niet of ze hem van alles toefluisterde, hij kende zijn moeder niet. En beter werd het niet en wat zou hiervan het einde zijn. Alleen de Heere zou nog uitkomst kunnen geven.

Bij die gédachte smolt moeder Mariken weg in tranen. Ze had het altijd gevreesd. En nu was het ook gekomen. Eens had ze gezegd: „Al moest ik alles, alles verliezen om mijns lieven Zaligmakers wil dan .... ” Zij had toen gezwegen omdat ze wel gevoelde, dat bij dat alles haar Job niet moest zijn. Nu kwam de Heere en Hij vroeg juist om dát. „Heere, spaar mijn kind”, bad zij en meer woorden had moeder Mariken niet. Met grote ernst keek zij haar jongen aan. Zij sidderde. O, als de Heere haar kind eens werkelijk zou wegnemen dan .... dan, o nee, dan zou hij voor eeuwig verloren gaan, want tenzij dat de mens wederom geboren wordt, hij kan het koninkrijk Gods niet zien. Dat wist moeder Mariken heel goed. Door genade heeft zij de goede keus mogen maken. Nee, niet de goede werken zullen zalig maken, niet Maria, maar alleen het

bloed van Christus, Gods Zoon zal kunnen redden van de dood. Daarom weet moeder Mariken ook zo goed, zij heeft het zelf geleerd, dat er in de mens geen roem of waardigheid wordt gevonden.

Ontroerd keek zij naar Job, die nu stil lag en langzaam maar zeker zweefden haar gedachten weg en viel moeder Mariken in slaap. Ze kon niet meer ... .

Toen meester Herman even later thuiskwam en de ziekenkamer binnenstapte, klopte zijn hart van angst, toen hij niets hoorde. Maar hij herademde, toen hij Job zag slapen, terwijl zijn vrouw in haar stoel in slaap was gevallen. Had de Heere een wonder gedaan? Als Job zou leven, dan was het een wonder. Maar de man die hij had meegebracht en die nauwkeurig de slapende Job bekeek, scheen er echter anders over te denken. Zijn gezicht voorspelde weinig goeds toen hij zich weer oprichtte.

Opeens bewoog Job zich en meteen werd moeder Mariken wakker. Zij keek naar het bed en zag dat haar jongen nog leefde. Daarna keek zij de vreemdeling aan. Het was een monnik. Het is dezelfde monnik die de Bosscher straatjongens eens met vuil hadden na gegoooid in de dagen van de beeldenstorm.

En had meester Herman dié man bij zijn kind gehaald, en wilde die trouwe zoon der kerk, de bedelmonnik van het klooster Baseldonck op de Windmolenberg, in het huis van die aartsketter komen?

„Is er nog hoop?” fluisterde moeder Mariken.

„Zo lang er leven is, is er hoop”, was het korte antwoord van de monnik.

Al van het begin af had de ossenkoper weinig vertrouwen gehad in meester Jochems, de barbier en heelmeester. Na lang twijfelen had hij er toe kunnen besluiten de monnik om hulp te gaan vragen.

Voorzichtig onderzocht broeder Johannes de zieke en opeens vroeg hij verbaasd of Job soms met een andere zieke in aanraking was geweest.

„We hebben een vreemdeling in ons huis verpleegd”, antwoordde de ossenkoper verbaasd, „maar die is nu vrijwel hersteld.” „Zijn ziekte is overgegaan op uw zoon”, zei de monnik. Zwijgend zette broeder Johannes zich naast het bed, want de koorts kwam opnieuw opzetten. Opnieuw begon Job te ijlen. Zijn afgetobt lichaam werd steeds onrustiger en alles haalde hij door elkaar. Nu eens meende hij in de kerk te zijn en begon hij een Psalmvers te zingen. Maar nauwelijks was hij daarmee begonnen, of hij barschte in schaterlachen uit. Dan weer was hij op de wallen en zag een boot aankomen.

De monnik zat rustig en zo nu en dan stond hij op om Job in bedwang te houden of hem wat te drinken te geven.

Voor moeder Mariken en meester Herman was het haast niet aan te zien en de kwartieren duurden uren en het leek wel erger, inplaats van minder te worden.

Achter in het vertrek stond nog iemand. Het was de man, die de ossenkoper zo gastvrij had opgenomen. Zijn wanhopige ogen zeiden zo duidelijk: Mijn schuld, mijn schuld. Niemand had hem zien binnenkomen en hij sloop weg toen het erger, al erger werd.

Zo kwam de nacht. De koortsvlagen herhaalden zich steeds heviger en met telkens korter tussenpozen. De toestand van Job werd steeds gevaarlijker en het zou niet lang meer duren, of het uitgeputte lichaam zou geen weerstand meer 'kunnen bieden aan die koortsvlagen.

Opeens zag moeder Mariken dat de monnik was opgestaan, en ook zij stond op. Ging zij nu haar jongen verliezen? Donkerrode plekken brandden onder Jobs glinsterende ogen, die niemand meer herkenden. Zijn ademhaling ging gejaagd. Toen kwam er een geluid, zo erg, dat vader en moeder De Ruyter het angstzweet uitbrak.

Zacht huilend viel moeder Mariken op haar knieën en meester Herman zonk naast

haar neer. Het was een woordeloos gebed dat zij baden. Toen ze opstonden zagen ze dat de brandende plekken waren verdwenen en Job lag daar roerloos. De monnik fluisterde, terwijl hij hen van het bed wegtrok: „Nee, dit is niet de dood ....uw kind leeft .... hij slaapt.”

HOOFDSTUK 21

UITGEWEKENEN

Eens op een avond in maart, terwijl meester Herman de Ruyter zich haastig naar huis spoedde, hield hem een vreemdeling aan. Op het eerste gezicht was de man een varensgezel, tenminste zo was hij gekleed. Maar zijn hele houding en manier van spreken en zijn gang waren heel anders dan van een schipper. Hij vroeg meester Herman de weg naar een taveerne. Meester Herman keek de man scherp aan en daarop zei hij: „Ik zal u zelf even naar de Heer van Bombergen brengen .... jonker.” De varensgezel schrok en vroeg tamelijk ruw.

„Man, je bent dronken.”

„Gelukkig niet, jonker”, zei de ossenkoper met een glimlach, „men noemt mij gewoonlijk meester Herman de Ruyter, de ossenkoper.” Meteen haalde hij van onder zijn wambuis een kleine geuzenpenning tevoorschijn, die hij de vermeende schipper voorhield.

„Nou, sinjeur, ge hebt scherpe ogen”, zei de vreemdeling nu ook lachend, „in ieder geval ben ik in goede handen gevallen.” Samen stapten de mannen in de richting van het huis van de Heer van Bombergen.

„Het schijnt hier niet best te zijn”, begon de vreemdeling.

„Stil, jonker”, zei meester Herman zacht, „hoe slechter het er voor staat, hoe minder het volk er mee te maken heeft. Maar misschien komt u wel met goede berichten.”

De vreemdeling schudde het hoofd, en zei zacht: „Het wordt al donkerder voor ons arme vaderland. Er is niemand die jullie helpen kan of wil. Vele edelen hebben zich van de zaak van de „nije leer” afgekeerd.”

„Daar hebben die van de „nije leer” toch niets mee van doen gehad?” meende De Ruyter.

„Dat weet ik ook wel”, was het antwoord, „maar .... " Lafaards", mompelde meester Herman met gefronste wenkbrauwen.

„Luister”, ging de ander verder, „er is meer. Koning Philips is woedend op ons. Wij hebben de beeldenstorm op ons geweten. De roomsen hebben het niet belet, dus moeten we allen gestraft worden. De hertog van Alva komt om ons te straffen.”

De ossenkoper verbleekte.

„En de Prins van Oranje en Brederode?” vroeg hij.

„Ik kom juist uit Vianen en ik kan het u wel zeggen, hij kan geen man missen en denkt er over het land te verlaten, als die Spaanse bloedhond de Nederlanden binnentrekt.

En Oranje vertrekt naar den Dillenburg in Duitsland, waar hij meer voor de Nederlanden kan doen, dan wanneer hij blijft. Alleen de Graaf van Egmond wil Alva afwachten ....om zijn hoofd te verliezen, de dwaas.”

Prins Willem van Oranje nam, ontmoedigd door de vele tegenslagen het besluit uit te wijken naar het ouderlijk huis de Dillenburg. Hij wist het te goed, het ging om zijn leven! Om zijn leven en om het leven van het volk waarvan hij de ongekroonde leider was geworden, omdat het leed van dat volk ook zijn leed was.

Zijn dochter Maria en de andere leden van het prinselijk gezin trokken mee in ballingschap. Voor Philips Willem, de oudste zoon van de Prins had hij geen zorgen, die was immers veilig in Leuven? Gelukkig was Maria van Oranje veilig op de Dillenburg, want drie jaar later verscheen er op het Groot Kasteel te Breda een gerechtsdienaar van de Hertog van Alva met het bevel, dat zij zich naar Brussel moest begeven en .... bij weigeren zouden haar bezittingen in de Nederlanden worden verbeurd verklaard. Maria behoefde zich daarvan niets aan te trekken en rustig bleef zij bij haar grootmoeder Juliana van Stolberg in de omslotenheid van de sterke voorvaderlijke burcht, maar meer nog in de veilige hoede des Almachtigen. Nauwelijks was Prins Willem in Duitsland aangekomen of de wrede Hertog van Alva ontving een brief van Koning Philips II, met het bevel de Prins van Oranje gevangen te nemen. Maar, de vogel was gevlogen.

Verbitterd ontving de koning van Spanje dit bericht. Hij zon op wraak en hij vond middel om zijn vijand in het hart te treffen.. . een boos plan rijpte in zijn rusteloos brein. Als hij de zoon, Philips Willem eens ontvoerde? Natuurlijk, zijn besluit stond al vast. Hij benoemde reeds een goeverneur die zich op zijn taak kon voorbereiden! Hij ontbood een van zijn meest vertrouwden. Philips, overigens spraakzaam in het gebruik van woorden scheen opgewonden te zijn en verbaasd hoorde de dienaar hem aan: „Inmiddels Graaf, wacht u een andere taak”, zo zei de Spaanse koning. „Ik heb de Hertog van Alva last gegeven de zoon van de Prins van Oranje gevangen te nemen, en hem naar Spanje te doen overbrengen. Het is een knaap van dertien of veertien jaar en ik belast u met het toezicht over hem. Over mijn bedoelingen met de zoon van Oranje zal ik u later inlichten.”

De Universiteit van Leuven bezat een privilege, geschonken door Paus Martinus, waarin werd bepaald, dat iedere student aan deze Universiteit is geplaatst onder de bijzondere bescherming van de Rector Magnificus. Iedere inbreuk op dit privilege zou het gezag ondermijnen. Daarop vertrouwde de vader, de Prins van Oranje voor wie rechten en privileges heilig waren. Maar niet voor de koning van Spanje, de man waar het de belangen der roomse en die van zijn wil en macht betrof, alle recht vertrapte. Daarom zou voor de jonge Philips Willem het recht van dit privilege niet gelden. Dat blijkt wel uit de woorden van de secretaris van Alva, de Heer van Chassey, die het ronduit verklaarde: „Om die privileges geef ik niets.”

Een afdeling soldaten marcheerde door de stad Leuven naar het Universiteitsgebouw. Bij hen was de secretaris van de Hertog van Alva die een brief bij zich had voor Philips Willem. Geruisloos namen de twaalf hellebardiers hun plaats in bij de uitgang van de Universiteit. Alleen de Heer van Chassey ging naar binnen en verzocht de student de Nassau Comes de Buren te spreken. Argeloos en niet begrijpend stond de jonge Prins van Oranje voor de afgezant van Alva en begon de brief te lezen die hem was overhandigd.

Hij las: *„Monsieur! Het verlangen dat Zijne Majesteit heeft om u te zijner tijd als een man te zien, die bekwaam en genegen is hem en de zijnen te dienen, zoals uw voorvaderen zijn voorgangers hebben gedaan, is er de oorzaak van, dat men u de Heer Chassey, toonder dezes en enkele anderen in zijn gezelschap, zendt. Deze zal u de opdracht kenbaar maken, welke Zijne Majesteit mij heeft bevolen hem ter wille van u te geven. Daarom verzoek ik u hem eventueel geloof te schenken als mij, en u te gedragen overeenkomstig de gedragslijn welke u namens Zijne Majesteit en mij wordt gegeven, terwijl u daarbij overtuigd kunt zijn, dat men slechts uw welzijn, eer en toeneming in aanzien bedoelt .... ”*

De reacties op deze brief zijn niet precies bekend. Volgens een geschiedschrijver zou Philips Willem hoogst verontwaardigd zijn geweest, een andere vermeldt, dat hij blij is geweest naar het zonnige Spanje te mogen gaan. Het laatste is wel erg onwaarschijnlijk, daar bekend is dat de Prins, eenmaal in Spanje aangekomen, bijna wegwijnde van verlangen naar zijn vaderland terug te keren.

Het was maandag ... .

Het gezelschap was gereed voor het vertrek naar Spanje. Veel van zijn personeel mocht de Prins niet vergezellen, want het schip was vol. Bij zijn aankomst in Spanje zou de oudste zoon van Willem de Zwijger immers voldoende mensen vinden, die hem ten dienste zouden staan. Alleen zijn secretaris, een kok en nog enkele bedienden mochten de reis meemaken. Zodra zij echter in Spanje gearriveerd waren, werden zij' zonder één uitzondering naar de Nederlanden teruggezonden en dat was nog niet eens het slechtste dat hen kon overkomen!

De reis ging over Antwerpen, Middelburg en Vlissingen, waar het gezelschap zich inscheepte om de tocht over zee naar Spanje te maken.

Stil en bleek stond de ontvoerde Philips Willem bij de reling. Het schip ging varen.

De schipper stond op de campagne en zijn eerste bevelen weerklonken.

De jonge Prins zag alles met bewondering aan en ondanks zijn stil verdriet, zag hij met belangstelling toe.

De wind greep de zeilen, bollend trokken de grote lappen krom en persten zich tegen het hout ....de reis was begonnen. Meer en meer verdween Vlissingen uit het gezicht.

Philip Willem zag de blonde duinen steeds verder van zich verwijderen. Het water bruisde voor de boeg. Meeuwen dreven op hun sterke vleugels rond en boven het schip mee als een uitgeleide ... .

Maanden, nee jaren zou het duren, voordat hij de Lage Landen aan de Noordzee zou weerzien.

Op de Dillenbrug heerste grote ontsteltenis. Bitter was het verdriet om de ontvoerde zoon en broer. Prins Willem verweet het zich zijn zoon alleen in Leuven te hebben achtergelaten en te veel te hebben vertrouwd op de onschendbaarheid van rechten. Nooit heeft Prins Willem van Oranje zijn oudste zoon weergezien. Hoe diep het hem had geschokt blijkt uit zijn geschreven „Rechtvaardiging”, opgesteld kort nadat ook zijn goederen waren verbeurdverklaard: „Terwijl men al mijn diensten, voor mijn rekening gedaan, vergeet, ben ik op grond van goddeloze en valse beschuldigingen en om redenen, in strijd met alle wet, alle rechten en gebruiken, niet alleen beroofd van mijn eigendom, maar mijn eer is beledigd en van mijn kind ben ik beroofd, twee zaken, die mij dierbaarder zijn dan mijn leven.” De ossenkoper had geen zin meer om nog verder te vragen. Maar toch kon hij even later niet nalaten om te vragen : „En wij dan? Den Bosch dan?”

„De raad van Brederode aan Van Bombergen is, om zo spoedig mogelijk het land te verlaten en jullie doen er verstandig aan binnen Den Bosch ook niet op Alva's „genade” te blijven wachten.” Intussen waren beide mannen bij het huis van de Heer van Bombergen aangekomen. Haastig nam de ossenkoper afscheid en verdween naar huis.

Die avond was het druk in het huis van meester Herman. Job was al heel vroeg naar bed, want hij moest na zijn ziekte nog veel rusten. Het gehele consistorie van Den Bosch was bijeen om de zaken te bespreken, die alle gemoederen bezet hield.

De ossenkoper vertelde dat hij Jonker van Batenburg had ontmoet, gekleed in schipperskleren, als afgevaardigde van Brederode. Hulp was niet meer te verwachten.

Alleen te blijven vechten tegen de keurtroepen van Alva, zou dwaasheid zijn. „Maar laat de Prins van Oranje het werk binnen Den Bosch nu in de steek?” vroeg een van de broeders van het consistorie. Het gezicht van meester Herman werd vuurrood van schaamte. Even was het stil in het vertrek.

Toen zei hij: „Broeders, ik moet u een bekentenis doen. Ik ben niet naar de Prins van Oranje geweest, toen Karel van Brimeu onze stad begon te bedreigen. De Heer van Brederode in Vianen gaf mij de Heer van Bombergen mee. Maar onderweg bedachten we, dat de stadsregering hem de toegang zou kunnen weigeren. Daarom beriepen we ons op Oranje, Hoogstraten en Brederode. Begrijpt u nu, waarom Van Bombergen nooit zijn lastbrief liet zien. Ik erken, deze leugen was niet goed, al meenden we dat het goede er uit voort zou komen. Lange tijd meende ik, dat dáárom onze zaak moest mislukken. Maar ik heb begrepen, dat de Heere Zijn eigen raad volvoert op Zijn tijd.” Toen de ossenkoper zweeg, was er niemand van het consistorie, die hem verwijten maakte. Gevoelden ze, dat hij veel had geleden om zijn leugen? Ondanks zijn fouten had hij voor Den Bosch gedaan wat hij kon ... .

Het werd gauw genoeg in Den Bosch bekend, dat Van Bombergen moest vertrekken, maar niet alleen de bevelhebber ...

Vrijdag 11 april 1567... .

Het was een sombere, regenachte lentedag.

Daar naderde een kleine stoet. Twee wagens kwamen langzaam nader. Ze zijn volgepakt met vrouwen en kinderen, en daarnaast lopen mannen. Het waren de aanhangers van de „nije leer”. Kijk, daar zit moeder Mariken en naast haar zit Job, beiden met behuuld gezicht. Maar meester Herman was er niet. Wel was meester Merleyn daar en ook meester Jochems. Hij praat en pocht niet meer. Toen volgde een gehele stoet van haakbusschutters van zestig of zeventig man. Zij moesten de groep uitgewekenen uitgeleide doen en wel in het bijzonder de Heer van Bombergen. Met gebogen hoofd reed de bevelhebber de stad uit en naast hem reed, eveneens diep ontroerd, meester Herman, de ossenkoper, die de stad nu ook zelf moest verlaten, voor altijd, en met achterlating van bijna al zijn werelds goed. Voortaan zou hij zwerven, nooit meer zou hij in Den Bosch komen, maar twee jaar later zou hij nog eenmaal een dappere daad verrichten, nu in opdracht van de Prins van Oranje. Meester Herman zou de vrijheidsvlag planten op de toren van Loevestein om daar ook te sterven, voordat Alva hem in handen kreeg....

HOOFDSTUK 22

LOEVESTEIN

Loevestein betekent Steen, Stenen Huis, van Loef, zo kunnen we lezen in de beschrijving van het slot Loevestein, die wij laten volgen. Diederik Loef van Horne heeft het slot tussen 1357 en 1368 gebouwd. Hij gebruikte het tot 1378 als steunpunt voor zijn krijgstochten en voor zijn eigenmachtige tolheffingen op Maas en Waal. Later gebruikten de Graven van Holland Loevestein als gevangenis.

Het was Willem van Oranje, die in 1570 Loevestein uitkoos als één van de plaatsen waar het teken tot de opstand zou worden gegeven.

De elders voorbereide aanslagen kregen zelfs geen begin van uitvoering, maar dank

zij de man, die Willem van Oranje een brief, een instructie voor de verovering van Loevestein en de steden Gorkum en Woerkum (Woudrichem) had gegeven, is op Loevestein, veertien maanden vóór Den Briel, het signaal voor de bevrijding gegeven.

Die man was Herman de Ruyter uit Den Bosch. Hij had in zijn vaderstad een rol gespeeld in de woelige tijden na de beeldenstorm. Hij was opgetreden als helper en medewerker van Anthonie van Bombergen, die in 1567 in Den Bosch het heft in handen had.

Precies 44 maanden later verschijnt Herman de Ruyter met de officiële opdracht van de Prins op Loevestein. De Drost weigert het slot over te geven. De Ruyter steekt De Drost neer. Loevestein wordt ingenomen, maar de oproep aan de naburige steden Gorkum en Woerkum wordt niet beantwoord. Integendeel, die steden waarschuwen de Spanjaarden en Alva zendt uit Antwerpen de Kapitein Lorenzo Perea met 110 man en een stuk veldgeschut om het slot te heroveren.

Herman de Ruyter heeft na een afgesproken teken niet meer dan 20 Geuzen in het kasteel kunnen verzamelen. Met deze 20 man houdt hij het slot van 9 tot 19 december bezet. Als de aanvoerder en acht anderen gevallen zijn, wordt het slot stormenderhand genomen. Anderhalf jaar later, drie maanden na de verovering van Den Briel, hesen de Geuzen opnieuw de prinsenvlag op Loevenstein, op 27 juni 1572.

De verovering van Loevestein door Herman de Ruyter had zich als volgt toegedragen. Op een koude decemberavond van het jaar 1570 bevond zich een viertal monniken op weg naar het slot Loevestein, dat lag op de plaats waar Maas en Waal zich verenigen. De koude wind en de neervallende regen hinderden hen niet, want zij waren geheel gehuld in hun dikke pijen. Het waren stevige kerels, en de gesprekken die ze voerden, zou men nu juist niet verwachten uit de mond van monniken.

„Ge hebt uw afspraak immers goed gemaakt, meester Herman?” vroeg één van het viertal, terwijl hij zijn kap wat vaster op het hoofd zette, want de wind dreigde deze af te werpen.

„Ik zou stellig de aanslag niet wagen”, antwoordde De Ruyter, „als ik niet zeker was van mijn zaak. Graaf van den Berg heeft mij vast beloofd, onmiddellijk hulp te zullen zenden, zodra de onderneming is gelukt, en als Van den Berg iets belooft, doet hij het ook.”

„Maar kom”, ging hij verder, „daar is het kasteel, ik zal het woord doen, laten we ons dapper gedragen, het geldt het belang van ons vaderland.”

Ze waren nu de slotpoort genaderd, en weldra kondigde een heftig geklop aan, dat de monniken binnen gelaten wilden worden.

Op de vraag van de portier wie daar klopten, antwoordden zij heel nederig dat zij vier Grauwe Minnebroeders waren, die voor deze ruwe decembernacht de gastvrijheid van de slotvoogd inriepen.

Dadelijk werd de deur ontgrendeld, het viertal trad binnen, en vriendelijk verzochten de monniken de bevelhebber van het slot te mogen spreken.

Een dienaar begaf zich naar het vertrek van de commandant om hun verzoek over te brengen.

Deze, Arend de Joode, Heer van Hardinxveld, stond bij een groot vuur, dat in de haard helder brandde en was in gesprek met zijn vrouw, toen de dienaar de komst van de geestelijken meldde en hun verzoek overbracht.

Op zijn bevel werden de monniken dadelijk binnengelaten. Een van de vier mannen trad naar voren en vroeg de Heer van Hardinxveld met forse stem : „Bewaart gij dit slot voor de Hertog van Alva of voor de Prins van Oranje?”

Hoewel verbluft door het onverwachte optreden, antwoordde de slotvoogd dat hij geen andere Heer erkende dan Philips II, koning van Spanje.

Arend de Joode weigerde dan ook het slot over te geven en dit kostte hem het leven.

De monniken wierpen daarop snel hun pijen af en gebruik makende van de schrik en de verwarring, die ontstaan was door de dood van de bevelhebber, overvielen zij de zwakke bezetting en namen bezit van Loevestein.

Commandant de Joode was evenwel niet door een monnik gedood, maar door niemand anders dan de ossenkoper van 's Hertogenbosch, Herman de Ruyter, vurig aanhanger van de Prins van Oranje, die met Graaf Willem van den Berg, een zwager van de Prins deze aanslag had beraamd.

Dadelijk na het veroveren van Loevestein zou Van den Berg hulp zenden, terwijl ook de bewoners van Gorkum en Woudrichem te hulp zouden komen. In afwachting daarvan begon De Ruyter de volgende dag dadelijk het kasteel te versterken. Ongeveer twintig man werden binnen het kasteel gebracht. Helaas, de toegezegde troepen bleven weg. De hoge stand van het water en de plotselinge invallende vorst hielden hen terug. De bevelhebber van 's Hertogenbosch, Don Rodrigo de Toledo, had inmiddels gehoord wat er op Loevestein was gebeurd, en dadelijk had hij kapitein Lorenzo Perea aan het hoofd van ruim tweehonderd man erheen gezonden, met het bevel Loevestein te heroveren.

Weldra stond Perea voor Loevestein ... .

Het slot had in de oorlogvoering in die tijd grote betekenis. De buitenmuren werden omspoeld door Maas en Waal, terwijl twee borstweringen en een dubbele binnengracht het kasteel moesten verdedigen.

Met een flinke bezetting zou het kasteel niet gemakkelijk te nemen zijn, maar het getal van de belegerden was té klein dan dat het kasteel met hoop op een goede uitslag zou kunnen worden verdedigd. Toch besloot Herman de Ruyter het slot tot het uiterste toe te verdedigen en zijn leven zo duur mogelijk te verkopen. In stilte hoopte hij dat de zo noodzakelijke hulp spoedig zou komen.

Reeds de eerste dag schoten de Spanjaarden een bres in de muren, en acht en veertig uur later, nadat zij voor het slot verschenen waren, hadden zij het weer in hun bezit. Maar de dappere aanvoerder der kleine bezetting hadden ze nog niet. Al vechtende trok hij zich terug en bleef eindelijk in een vertrek staan. Hier zwaaide hij met zijn gespierde arm een zwaard. Maar zijn krachten raakten uitgeput en bloedverlies verzwakte hem.

Toen greep hij een brandende lont en wierp die in het kruit, waarmee hij de vloer van het vertrek had bestrooid.

Een geweldige ontploffing weerklonk. ...

Herman de Ruyter had met zijn aanvallers de dood gevonden. Puin bedekte hun lichamen. De Spanjaarden haalden het lijk van Herman de Ruyter vanonder het puin en het werd overgebracht naar Den Bosch waar het aan een galg werd gehangen.

Daar zagen de inwoners van Den Bosch de man, die eens onderbevelhebber van de stad was, levenloos hangen. ...

Uit het Martelaarsboek van A. van Haamstede

Gestreng schrijven van de graaf van Megen aan de graaf van Arnhem

[JAAR 1571.]

Op de 30e Augustus 1571 schreef Karel van Brime, graaf van Megen, door zijn secretaris, op bevel van de hertog van Alva aan de raad te Arnhem, dat aangezien daar enige ketters werden gevonden, die door de geestelijken rechter aan de wereldlijken waren overgeleverd, en die, op hoop van bekering, lange tijd in hechtenis werden gehouden, en aldaar meer schade deden door hun goddeloze gevoelens, zoals zij zeiden, dan dat zij in vrijheid waren gesteld, volgens streng bevel van Alva, en de koning, dat men deze lieden, nadat zij aan de wereldlijke rechter waren overgeleverd, binnen vierentwintig uren moest doden. Om te beletten dat zulke ketters, wanneer zij naar de strafplaats werden geleid, hun vergiftige leringen zouden verspreiden, of het volk door hun dwaling ergeren, beval men hun de punten van de tong in de gevangenis, voor zij werden weggevoerd, met een gloeiend ijzer te verschroeien en te roosteren, om daardoor hun geheel van de spraak te beroven. Er werd bevolen dit op de strengste wijze uit te voeren.

Op andere plaatsen stak men hun ballen in de mond, of zette men schroeven op de tong en verschroeide die, zoals boven gezegd is, met een gloeiend ijzer; zodat zij een hol en vreselijk geluid lieten horen, tot grote deernis van de burgers en tot blijdschap van de monniken, die, als zij hen zo aan de mond misvormd zagen, en zich in de vlammen bewogen, spottend uitriepen: wat lollen zij toch! zouden zij ook niet dansen? Een zeker jongeling van Antwerpen, die dit hoorde, kon nauwelijks zijn gramschap bedwingen noch zich weerhouden zijn handen aan deze wrede monniken te slaan.

Naschrift:

Dr. A. van Hulzen in zijn boek: *Van opstand tot oorlog*, betwijfelt de juistheid van het levenseinde van Herman de Ruyter. Een deel van het slot met vriend en vijand in de lucht te laten springen is onjuist.